ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

ԿԱՄ

ՈՒՍՄՈՒՆՔ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ

Ա.

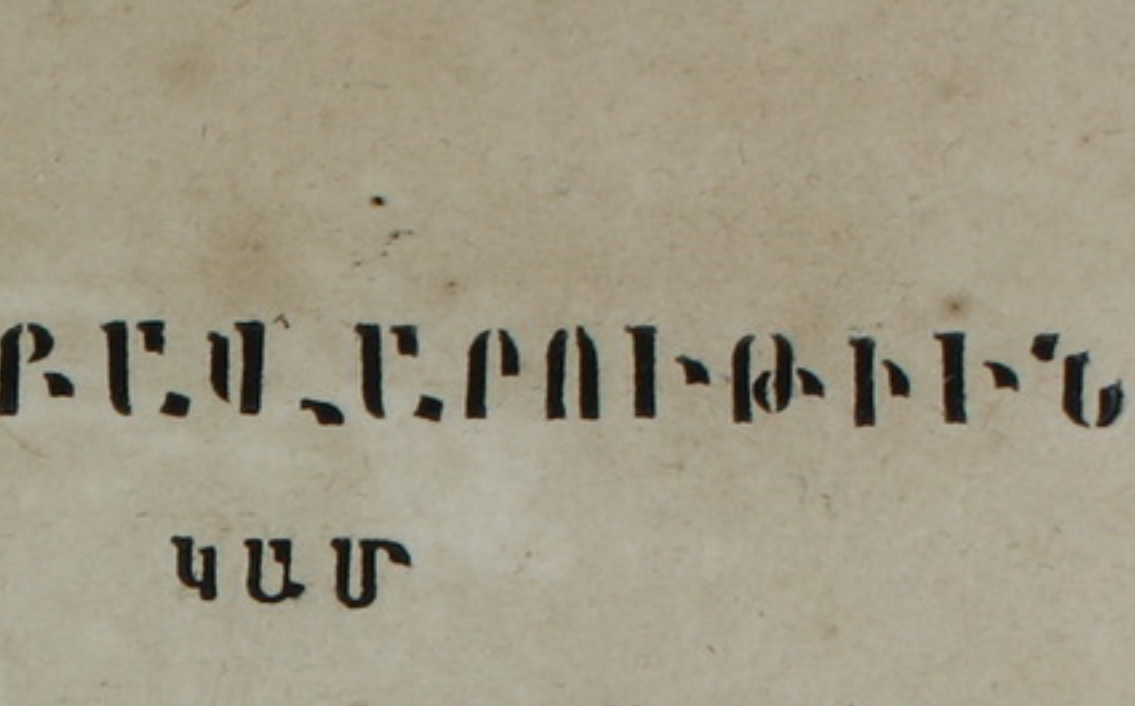
ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՐԿՐԱԲԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

ԿԱՄ

ՈՒՍՈՒՄՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ

ԳՈՐԾ ՄԵԾԱՆՈՒՆ ՃՕՅԱ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԻՆ ԻՏԱԼԱՑԻՈՅ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱՑ ՊԱՏՈՒԵԼԻ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՑԷՐ
ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ ՀԱՄՈՒՐՃԵԱՆՑ ՊՐՈՒՍԱՑԻ

ՏՊԵՑԱՒ ՀՐԱՄԱՆԱՒ ՎԵՀԱՓԱՌ ՊԱՏՐԻԱՐԳԻ
ՏԵԱՒՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՐՈՅ ԱՐՔ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ՀԱՏՈՐ Ա

Ի ԿԱՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԱՐԱՊԵԱՆ

1842 = ՌՄԴԱ

808/8

ՈՒՊՆԻՐՁ

ԱՒ ԱԶԳԱՍԷՐ ԵՒ ԲԱՐԵՍԷՐ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ԱՂԱՅԵԱՆՑ

(1) Մեծիմաստ մատենագրիս զԱրաքաքական կրթութեանց դրոցն Թարգմանութիւն՝ ի ձահ վարկանի ընկերութիւնս Վերուստ Ս. Հնութականութեանդ ուղերձել, որ ոչուով էափ Ջանահնար՝ ի կրթութիւն Հոգացեալ ըստ ամենայնի՝ ոչ դադարեա քաջալերել զմեզ միանգամ ձեռնամուխ յայսպիսի ճգնութիւնս լինելոյն։ Ու ազէ

մեր ի վրայ ձեռացդ ընկալեալ զայս մատեան, որով ի նմա ուսանիլ ըզպատշաճս բարեկիրթ մարդոյ, և ի մտացի քննութիւնս մատենագրին զուարճանալ։

Ասատ աղերսեմք ընդունել զայս մեր յօժարակամ նուէրը ի նշան երախտապէտ մտաց առ ի մէնջ, զոր տաճեցար և խոնարհեցար ընկերս վրեզ ունել յուսումնասիրութեան։

Աղջ լինել վրեզ ըղձան տամօրէն ուսումնասիրացն ազգայնոց կամաւք։

ՅԱՆԿ

ՐՈՒՐԻՆ ՀՐԱՏՈՐՈՅ

Յառաջաբանութիւն հեղինակին • Թղթ • ա։

ՊԻՐԿ • Ր • Քաղաքավարութիւն ընդհանուր։ 1

ՄԱՍՆ • Ա • Քովինները ուզեղ երևնալու համար նեղութիւն տալու գործքեր։ ԱՆԿ

ԳԼՈՒԽ • Ա • Ուրիշին դիւրացգայութիւնը դլպչոտ գործքերու վրայ։ ԱՆԿ

1 • Տեսանելիք։ 3
Ա • Կարգ։ 4
Բ • Կարգ։ 6
Գ • Կարգ։ 7
2 • Լսելիք։ 8
3 • Հօշափելիք։ 9
4 • Հոտոտելիք։ 11

ԳԼՈՒԽ • Բ • Ուրիշին մտքին գանելիք բերող բաներ։ 16

ԳԼՈՒԽ • Գ • Ուրիշին կամքին և փափագանաց դէմ գալու գործքեր։ 22

ԳԼՈՒԽ • Դ • Ուրիշին ինքնասիրութիւնը (քմպիրին) դպչելու գործքեր։ 39

1 • Բացարձակապէս անքաղաքավար գործքեր։ 43
ա • Բնական անկատարութիւն։ տնտ
բ • Խելքի անկատարութիւն։ 46
գ • Բարուց անկատարութիւն։ 50
դ • Քաղաքական անկատարութիւն։ 53
2 • Համեմատութեր անքաղաքավար գործքեր։ 56
ԳԼՈՒԽ • Ե • Նոյն նիւթոյն վրայ։ 59
1 • Ինքնասիրութեան յատուկ գործքեր։ տնտ
ա • Ձախորդութիւն։ տնտ
բ • Յաջողութիւն։ 60
գ • Մէկուն վրայ յանձանք մը ձգել։ 62
դ • Նոր լուրեր և մտածմունք։ տնտ
ե • Սխալմունք և ատոր պէս բաներ։ 63
2 • Ինքնասիրութեան անտուելոր գործքեր։ 64
ՄԱՍՆ • Բ • Մեզ պըզտիկցընող և մեր պատուոյն չի վայլելու գործքեր։ 66
ԳԼՈՒԽ • Ա • Նախապիտեելիք։ տնտ
ա • Կամաւոր տգեղութիւններու վրայ։ տնտ
բ • Աշխատութիւն ցըցընել։ 70
գ • Խելեփնալ։ 75
ԳԼՈՒԽ • Բ • Բացարձակապէս անվայելուչ գործքեր։ 78
1 • Բնական գործքերու համար՝ յարգութիւն կորսընցընել։ տնտ
ա • Գլուխ։ տնտ
բ • Ձեռք։ 80
գ • Կեցուածք։ 81
դ • Քալուածք։ 83

2 · Մեր յարգութիւնը պահպանողի՝ խելքի վերաբերեալ գործքեր։ 85
ա · Մտածմունքի պակասութիւն և գաղափարաց պըզտիկութիւն։ անդ
բ · Մոռացկոտութիւն։ 89
գ · Խելքի կարճութիւն։ 90
3 · Բարոյական գործքեր՝ որ մեր յարգը կը պահպանեն։ 91
ա · Ամբիծկոտութեան դէմ պակասութիւններ։ անդ
բ · Բարեկամութեան դէմ գործքեր, որ մեր յարգը կը պահպանեն։ 94
4 · Մեր յարգութիւնը պահպանողի՝ քաղաքական գործքեր։ 95
ԳԼՈՒԽ · Գ · Համեմատաբար անվայելուչ գործքեր։ 96
1 · Տարիքին չի վայելու գործքեր։ 97
2 · Սեռին չի վայելու գործքեր։ 99
3 · Աստիճանին կամ արուեստին չվայելու գործքեր։ 102
4 · Տեղին չվայելու գործքեր։ 105
5 · Ուրիշին սրտի կիւքին նայելով չվայելու գործքեր։ 107
ՄԱՍՆ · Գ · Հայկերոյթ։ 108
ԳԼՈՒԽ · Ա · Պատմական տեղեկութիւնք։ անդ
ԳԼՈՒԽ · Բ · Հայկերոյթի հրամայողաց մարդոն ինկած պարտականութիւնքը։ 126
ԳԼՈՒԽ · Գ · Հայկերոյթի կանչվածներուն ինկած պարտականութիւնքը։ 139

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՀԵԳՈՒՆԱԿԻՆ

Երբեմն լեռներուն պտուղները՝ վշտատ ուելէ կը բուսանին. համերնին կամ լեզի կըլլայ, կամ բոլորովին անհամ կըլլայ: Պատուաստելով և մշակելով փուշերնին կերթայ. և պտուղնին ալ կը համպչայ և կանուշնայ. ասիկայ քաղաքական կրթութեան օրինակն է:

Մարդը բնաւորեալ անկիրթ է. իր անձին զատ բան չի ճանչնար. քիչմը նաև բարբարոսութիւն (խըլեակութիւն) ունի. բայց ընկերութեան մէջ մտնելով՝ անկիրթութիւնը կը ձըգէ, մարդութիւնը կը տիրվի և աշխոյժ վարքմը կըստանայ. ինչպէս որ բանեցընելով՝ հանքային նիւթերուն ալ վրայի ժանկը կերթայ:

Ընկերական կեանքի կանոնները ատոնք են:

1. Իրեն իրաւունքը բանեցընել առանց ուրիշին սիրտը կոտրելու:

2. Ուրիշին իրաւունքը մեզի ճշտակատ ալ ընդունիլ յարգելը:

3 · Ուրիշը մեզի թշնամի՝ չլսել, անոր յարգը և ազնուաւորութիւնը ճանչնալ։

4 · Առանց արդար պատճառի և օրինաւոր իշխանութիւն ունենալու՝ ուրիշի վնաս չի հասցնել։

5 · Մեզի ըլլալու ազէկութիւնը ետ ձգելուն չի նայելով ուրիշին ազէկութեանը պատճառ ըլլալ։

6 · Մեր ժամանակաւոր բարկութիւնը կիւքը չուզել, որ ետքը մեծ գէշութիւններ չելլեն անկէց։

7 · Հաւասարակութեան օգտին համար՝ մեր մասնաւոր օգուտը ետ ձգել։

8 · Հաւասարակութիւնը կրնայ մեծ օգուտ ընելու աշխատիլ, մանաւորաց քիչ վնաս տալով։

Անանկ է նէ՝ քաղաքական կրթութիւնը այն է, որ ընկերական կեանց կանոնները բնութեան անկարգ բերմունքներուն յաղթեն։ Ըսենք որ մէկ մարդ մը մէկուն բարկացած ըլլայնէ՝ բնութիւնը այն մարդը կը դերդէ որ իր թշնամին նրբեն վնաս չի կրնալ հասցնելու վճակի եկած ալէ նէ՝ անկայ մեռցնէ։ բայց խելքը մեզի կը տրվեցընէ որ՝ թշնամիին գէշութիւն ընելը՝ միայն մեր անձը անկէց գալու վնասներէն պահպանելու համար պիտի ըլլայ։ ուստի մեզի գէշութիւն չի կրցող ընուլին վնաս հասցնելը անօգուտ բան մընէ։

Ընկերական կեանց կանոնները պահելու այս պատճառները ունինք։

1 · Ուրիշին ազէկութիւն ըրած առնենք, կամ վտանգէ մը ազատելու չենք, մէկ գործակցութիւն մը կրնանալիք մեր ուժին մէջ։

2 • Մեկին ալէկուոթի ընելով՝ յոյս կուներնայնք որ պէտք եղած աոեներ այն ալ մեզի կը գըտնըվի։

3 • Բարեկրօն մարդիկ՝ հասարակութե աչքին ալ յարգելի և պատուոյ արժանի կերևին։

4 • Անանկ մարդիկ՝ պատուաւոր իշխանութիւնները ալ կը հասնին։

5 • Կրօնքնալ վարձք կը խոստանայ՝ ընկերայցը ալէկութիւն ընծայնելուն։

Քաղաքավարութինալ՝ քաղաքական կրթութեան մէկ մասն է • և քաղաքավարութիլը մէկ բարոյական պատեաոմլինէ որ՝ մեզի կը սորվեցընէ մեր անձը և գործքեունիս և մըտքեունիս և խօսքեունիս անանկ յարմարել որ ուրիշին աչքին մենք աղէկ երևինք • և իրենց անձն ալ իրենց աչքին գէշ չի ցըցընեմք • կամ ատպատութիլը և պարկեշտութիւնը ձեռքէ չի ձըգելով՝ մենք մեզ ուրիշներուն յարգելի և սիրելի ընեմք։

Ամեն կերպ մշակութի միապէս յարմար չի գար՝ աղէկ ծաղիկներ բուսցընելու և շատցընելու և պարտէզնիս անով զարդարելու • նմանապէս ամեն եղանակ վարմունքները չեն յարմարիր մեզի համար ուրիշին սրտին մէջ յարգութի և սէր առաջ բերելու։

Ասան քաղաքավարութի ըսածնիս՝ հասարակաց հաւանութե հաստատեալ լոկ արարողութիններ չեն՝ ինչպէս որ շատ հեղինակներ կարծէք ըրին։ Կանոնները սովորութե և նորաձևութե փոփոխական սկզբունքներուն չեն առնըվիր, այլ մարդոյս սըրտին զգայմունքներուն • որ ամեն ժամանակ և ամեն

տեղ ունի։ Այս բաժնի ձըշմարտութիւնը յայտնի կըլլայ մտածելով որ՝ գործք կան որ առնուալ կը դառնան նըւիրեալ քահանայական. գործք ալ կան որ առնուալ կը քամահրեն նըւիրեալ քահանայութիւնէ դէմ։ Օրինակի համար. ձեռքէդ ըստակը վար ինկայ և քովըդ գեղացի մը գըտնըվի՝ անոր վար կը ձըռնէ ըստակը առնելու և քեզի տալու, որ քեզ վար ձըռելու աշխատութիւնէն ազատէ. այս ընելով ուզածըդ կընդ և քեզ աշխատութիւնէ կըխնայէ. առիկայ հասարակաց հաւանութիւնէ հաստատեալ բան մը չէր առանց ընելը. մեր բնութիւնն է որ մեզի ընել կուտայ։ Մէկ ըզօտանոց տեղը տեսնելու արժանաւոր բան մը ըլլայ՝ ետ կացնուիլը առաջ կացնուիլնէն կաշխէն որ նըստին կամ գըտնին հաշնեն. առը վրայ հասարակաց հաւանութիւնէ հաստատեալ բան չկայ. թէպէտ առն տեղ միակէտ այսպէս կըլլայ՝ ևօտքը մէկ ըրածն պէս։ Այն տեսնելու բանը՝ առնուն ալ տեսնալ ուզելը օրինաւոր և հաճելի բան է. և քիչ մարդոց զուարճութիւնը ետ մնացած բաղմութենէ զուարճութիւնը խափանելու կամ պակսեցընելու պատճառ ըլլալու չէ։

Քահանայութեան վերաբերեալ գործքերուն մէջն ալ՝ հասարակաց հաւանութենէ հաստատված բաշնելի կան, որ թէպէտ քահանայ մարդը՝ անունէ ընելու պարտաւորեալ է, բայց պատճառը ծանօթ չէ։ Առանկներէն քիչ են. շատը անոր համար են որ՝ կամ ուրիշներէ աշխատութենէ ազատին, կամ սիրտերնին կոտրելու անախորժ բան մը մըտքերնին չե

բերուն, կամ զատարձալն քան մը խոհանոց և բարեգո-
ւական բերկրութիւն մը ծագէ իրենց սիրտը։ Հասարա-
կաց հաւանութիւնը հաստատված քաղաքավարական
գործոց օրինակ կընդունէր Եւրոպացւոց այն
սովորութիւնը՝ որ նեղ (խալտերըմի) վոյց ել-
կու հոգի իրարու դէմ պատահիլնէ՝ որմէն աջկոլ-
մը պատին դիմէ նէ՝ անոկայ կը մնայ (խալտերըմին)
վոյց, մեկալը վար կիջնայ։ Ասոր պատճառ մը չէնք
կընար գտանել որ՝ պատը ձախ կողմը ունեցողը
ինչո՞ւ վերը պիտի չի մնայ. ասոկայ հաստատակաց հա-
ւանութիւնը հաստատված սովորութիւն մընէ։ Ասանց
բուն պատճառը ուրիշի անհանգստութիւն չի տալնէ։
Մեկ յարդի մարդու հետ ձիով ճամբայ երթա-
լու առնէք սովորութիւն եղած է որ անոկայ քու աջ
կողմէդ քալեցընես, և դուն քանի մի ոտք ետ մնաս
անկէց։ Բայց թէ որ քու աջ կողմիդ ճամբան քիչ
մը ծուռ է և կը տահի, կամ քարուտ է, այն սով-
որութիւնը պահելը անքաղաքավարութիւն կըլլայ. և թէ
որ հովը եաւէ է, որ դուն ետ մնալով ձիուդ ոտ-
քէն վեր եկած փոշին առջևէն գացողին վոյ պիտի
երթայ, պատիւ ընելու համար ետ մնալ չի վայելե-
քիչ մը նայիլ առաջ երթալու է։ Ընդհանրապէս չորս
մը անցնելու ժամանակ դուն առաջ քշելու ես, թէ
ընկերիդ ճամբա ցըցընելու համար, և թէ վրան
չոր և ուշմ չի ցաթկեցընելու համար։ Ուրիշին
հանդստութիւնը համար սովորութիւնը ալելու՝ Եւրո-
պայի մէջ այն օր օրինակ կուտան այր և կառք վա-
րողները և ձիով քեռ կրտնելը։ Թէ որ քեռնալ

մեկ ապրանքը ձախ կողմը պատկեր տալով կայնած է բեռ առնելու կամ բեռ պարպելու համար, անդունդեկող անցնող ապրանքները կամ ուրիշ ճամբորդները առանց ձախ կողմը պատկեր դիմը ըլլալը չհնազանդելով, անկէց կը խոտորին կը հեռանան, երբեմն քիչ մը նաև ետ դառնալ հարկ կըլլայ. և թէ որ այն ապրանքը ձախ կողմը պատկեր տրված ըլլալուն համար առնի անցնողին ճամբայ տալ հարկ ըլլար նէ՝ բեռնցնելը կամ բեռը վար առնելը անհնար կըլլար:

Քաղաքավարական գործքերը միայն սովորութենէ կախված ըլլալնէ՝ շատ անպատշաճ բաներ կրնային ակէց:

1. Քաղաքավարութիւնը իր յարգը կը կորսնցնէր:

2. Սովին ու միտք պահելը շատ դժուար կըլլար:

3. Անձն մէկ անտուլար և նոր պատահած դէպքերուն մէջ ինչ ընելիքը մտիկ չէր կրնար գիտնալ:

4. Սովորութիւնները դատելու հաստատուն կանոն մը չէնիք ունենար:

Ըսածներէս յայտնի կերևի որ՝ քաղաքավարական գործքերուն դիտաւորութենէ և կերպին նայելնիք նէ՝ բարոյականէն շատ տարբերութիւն մը չունի. միայն աստիճանով կը տարբերի: Մէկը ծարաւ մարդուն գաւաթ մը գինի տայնէ՝ ողորմութենէ գործ ըրած կըլլայ. մէկը թէատրոյին առջև երեսն յատուկ աներեսակ ունենայ, և չի կրնար երեսպաշտութեան համար

բանվոքը իր բարեկամին տայնէ՝ քաղաքավարութիւն
լուաց կըլլայ։ Երկու գործքին նպատակն ալ միևնոյն
բան վերցնել կամ մէկ պակասութիւնը հոգալ է.
և գործող գըլխաւոր յարգը այս պակասութիւնը հո-
գալուն վրայ է։ Ծարաւ մարդուն քաշած նեղու-
թիւնը աւելի է. Թէպետև կայնելու տեղ չունեցող
մարդուանը անոր չափ չէ. բայց քիչն ու շատը գոր-
ծոյն պակասութիւնը չեն փոխեր. միայն աստիճանաց
տարբերութիւն կուտան։ Ինչ քան գահեկան
պարտք ունենաս և պարտք չունիմ ըսես նէ՝ անի-
րաւութիւն ըլլալն պէս կըթամբաւիս. վասն զի այն
քան շուտուշտալը առանալու բերկրութիւնեըս նա-
փանեցնէ։ Աղքատ մարդուն հինգ հատ խոշոր
դանակներ կը գրես և բօստոյով կըխրկես. մարդը
առնէ մէկ դանակին գահեկան պիտի տայ. քա-
նզի դանակներուդ ծախքը ամբողջ հարիւր գահեկանի
կըլլայ մարդուն։ Այն առնը դուն անխոհեմ և
անքաղաքավար և (սայլըսըզ) ես ըսելով կըթամ-
բաւիս. չէ թէ տկարութեան դէմ բան ըսիր, այլ
մարդը քու պատճառով հարիւր գահեկանէ ե-
ղաւ, որ նրբեն ուրիշ պէտքին կըլլար գործածել։
Այն երկու գործքին տրված վճարը մէկ է, մանա-
ւանդ՝ որովհետև իրմէ ըստակ տալը՝ առաջկայ տր-
վածը չառնելէն ծանր է, նամակ խրկողին անխոհե-
մութիւնը առածը չառ ըսողին անիրաւութէն ծանր
կուգայ։

Առաքինական գործքերը իրենց մեծութիւնովը
և ծանրութիւնովը քաղաքավարութէն վեր կը տես-

վին. բայց քաղաքավարական գործքերը աւելի շատ անգամ պէտք կըլլան ընկերութեան մէջ: Ամէն մարդ ամէն տեղ չի կրնար առատաձեռնութիւն ընել. բայց կրնայ քաղաքավարութիւն ընել: Ամենու վարմունքները ընելու դիպողութիւնը օրը քանի մը անգամ կը պատահի մարդուս. և գործոյն մեծութիւնը տեղը շատ անգամ կրկնըվիլը կըլեցընէ: Քաղաքավարութիւնը բարոյականին ծաղիկն է. շնորհք մըն է որ անկայ կը գեղեցկացընէ. դոյն մըն է որ առոր վայելչութիւնը կուտայ և սիրելի կընէ:

Բայց պատճառ պէտք է գիտնալ որ ամէն տեղ քաղաքավարութիւնը բարոյականին հետ կպտրտ չի կրնար ըլլալ: Մարդուն քաղաքավար ըլլալը՝ բարոյ կողմանէ աւելի առաքինի ըլլալուն հաստատուն նշանը չէ: Ընկերութիւն պէտ քաղաքավարական գործքերու եաւէ ինկող ազգ չկայ. անոնց պէտ աւել կեղծաւոր և խաբեբայ ազգ չկայ: Եւ մինչև Ամերիկան չի գացած ամէն մարդ դիւրաւ հասկըցած կըլլայ որ՝ խաբէութեամբ ուրիշին ըստակը առնող փախչող (մօլանտըրճիները) աւելորդաբար քաղաքավար մարդիկ կըլլան: Անոր համար երեւելի հեղինակը ըսած է որ՝ || քաղաքավարութիւն ըսվածը "ուրիշ բան չէ, բայց եթէ նրբին կամքը ուրիշին "կամացը համար կուտել ցըցընելով ինքը զինքը "խաբել. և քաղաքավար մարդոյ շատը ուրիշներկէն "աւելի խարդախ են:

Այս գանգատներուս դէմ կըլլանք այս խորհրդածութիւններս ընել:

1. Հին և փըտուած և փըլփըլկած պատուը վատ կըմնայ գեղեցիկ նկար գըտնըվիլ. ասկայ պատկերին գեղեցկութիւնը միւս կուտայ մի։ Վաճառատեղիները երբեմն սուտ և գէշ բաներ գըտնըվելուն համար՝ ուղիղ բաներուն օգտակար և պետութեան ըլլալը մոռ կուրանայ։ Իժը երբեմն խոտերուն և ծաղիկներուն մէջ պահվելուն համար՝ խոտերն ու ծաղիկները իրենց յարգը կը կորսընցնեն մի։ Անուռութեան երևոյթքները մեկ դի ձըգեցէք և անքաղաքավար երևնանք կամ կոպիտ ըլլանք նէ՝ խարդախութիւնը աշխարհս կը վերնայ մի։ Մեկ մոլութիւնը անամօթութիւնէ և լրբութիւնէ աւելի յայտնի ըլլալուը միամտութիւնը չի պակսիր։

2. Մեր զգայմունքներուն և սիրտերնուս կիրքերուն մէջ անանկներ կան որ, թէ որ յայտնի երևան ելլեն նէ՝ կամ քովերնիս գըտնըվողներուն կը դըպչին, կամ մեզ ուրիշ ծաղր ընել կուտան։ Մեզի անանկ բաները գոյել տրվեցընող արուեստը պատուոյ արժանի արուեստ չըլլար մի։ Հատ կռնտնել կըլլան որ մեկ տան ընտանիքը իրարմէ կը զատեն. շատ մարդ երկար ատեն իրարու հետ քէն կը պահեն. շատը իրար կը զրնեն կը մեռցընեն, կամ ուրիշ կերպով իրարու միաս հասցընելու եռանդ կը չունան. ատանց շատին պատճառը փընտրտելով կը գըտնենք որ՝ կամ դըպչելու խօսքը անցեր է մէջերնին, կամ մեկը մեկալին պատուոյն դպչելու գործ մը ըրեր է, կամ անոր գըտնըված տեղը անվայելուչ բան մը անցեր է։ Ատոր համար բանաս-

տեղմ ըսած է որ՝ || երկու ոտք կոչել կամ պա-
«կաս առաջ գըտնըվիլ կամ ետ մնալը, գլուխը
«քիչմը պակաս կամ կոչել ծըռելը՝ երբեմն աշ-
«խարհ տակին ու վրայ կըրնան ընել: || Ասանկ գործ-
քերը երևան չելլեննէ, թէ կեղծիքով պահված ըլ-
լան՝ թէ իրարու մըտքերնուն ալ անցած չըլլան,
յայտնի է որ այս ըսած գէշութիւններուս ալ վերնա-
լուն պատճառ կըլլան: Հին Սպարտայինները իրենց
որդոցը կը սորվեցընէին որ՝ ձեռքերնին իրենց լա-
թերուն տակը պահած քալեն. այս սովորութեանս
շատ հաւնած չեմ. բայց այս աղէկութիւն ունի որ՝
ասանկ սորվող մարդը մէկուն հետ կռիւ ըրած ա-
տենը անոր ձեռք վերցընելու համար ձեռքը դուրս
հանելը ամօթ կը սեպէ. և ասով շատ կռիւներ կը
խափանին:

3. Շատ մարդ ուրիշ մարդոյը դուրսէն երե-
սոյթը և վարմունքը լինչպէս տեսանէ՝ անոնց
պատիւը այն համեմատութեբ կը չափէ. || աշխարհք
«երևոյթքին նայելով կը դատէ || կըսէ բանաստեղ-
ծը: Ասոնք ճշմարիտ արժանաւորութիւնը թէ որ
անշուրջ կեղտարանքի տակ մնայնէ՝ յարգութեան
պանելիք չունի. քաղաքավարութեբ ծաղկով զար-
դարված ըլլալու է: Մէկ մարդմը՝ դէմքը գեղե-
ցիկ՝ բայց վարմունքը կոշտ և կոպիտ ըլլայնէ՝ քա-
ղաքավար վարմունք ունեցող տգեղ մարդուն չափ
սիրելի չի կըրնար ըլլալ: Անոր համար կուսապաշտ
բանաստեղծները կըսէին որ՝ Ընդհանք ըսված սուտ
ձաններուն Ափրոդիտէին քովէն չէին զատվելու. և ի-

մայրենի կուզէին ու՝ անշուշտ դեղեցկութենին ալ
աւրեալ բան մը չէ։ Գեղեցիկ ըլլալու միայն մէկ
կերպն մը կայ • բայց շնորհքով վարմունք ունենալը
շատ տեսակներ ունի։

4 • Հիմակուան մարդոց բնութիւնը անանկ է ու՝
մէկուն բարեկամին դէմ մէկ յանցանքը տեսնենէ՝
շուտով կը նեղուին • բայց քաղաքավարութեան դէմ
կոպտութիւնն մը տեսնենէ՝ դժուար կը նեղուին։
Ասոնք մէկ մարդուն վարմունքը և խօսքը հնտալ
ելլալը կոպիտ ըլլայնէ՝ հիւսի պէս մարդ մընէ բսե-
լով անարդական անուններ տալէն զատ՝ զուարճու-
թեան տեղերնալ չեն տանիր • մ՛կնալ անոր հետ
ճամբա երթալ չուզեր • հասարակաց խօսակցութե ըն-
կերութիւններէն ետ կը ձգուին՝ կոպիտ թել կը
կտրէ բսելով • առտուընալ ընկերութեան չեն
ընդունիր • որով ընելու շահիկնալ ետ կը մնայ։
Ասոնք մէկը ուրիշին շնորհքը ուզելու ըլլայնէ՝
քաղաքավարական կերպով մը կուզէ • գիտէ որ ան-
շնորհք կերպով ուզուած շնորհքը չի տրուիր։ Առա-
քինութիւնալ թէ որ անշնորհք և վայրենի կերպա-
նքով և վարմունքով մարդուն մը վայ երևինէ՝
տգեղ կըլլայ։

5 • Մեր քաղաքավար շարժմունքը շատ անգամ
պատճառ կըլլայ որ՝ ուրիշը նրբեն ուզածնէն աւելի
համեստ և քաղաքավար կերևի մեր քովը։ Մէկ
մարդը ծնքան մեղ ըլլայնէ՝ որուկեռս աղընալ
մը կուտեննայ, նրբեն վայ գըռնըլիլ սեպուած աղե-
կութիւնը և աւաքինութիւնը չի կընար ուրանալ • և

թէ ու մէկին լսեմ թէ, քու պատուդ ինկածը ըսէ՝ այն մարդը իմ բաժ խօսքիս հաձելով թէ ու շատ նեղացած չէ նէ՝ ինձի խարդախութի՛ն ընելու կարգը կը քննայ։ Իրարու յարգութի՛ն տալը անանկ մէկ բան մըն է ու՝ չափազանց ընտանութի՛ն (թէքլիֆ-սիզութի՛ն) առաջ եկած շատ մը տգեղ բաներ կը խափանէ։ || Խնամ յանդուգն մարդուց խրատ լսելուց փառքը մէկ տանձ մըն է || կըսեն բանաստեղծը։

6. Պակասութիւն չունեցող մարդ չկայ. ուստի վայելչութիւնը համեմատելով ուրիշին պակասութիւնը չի տեսնելու բերնէնդ՝ ուրիշներուն ալ մեր պակասութիւնը չի տեսնելու կը բերուին. և որչափ պէտք է նէ՝ մէկ բան մը չտեսնելու բերելը քաղաքավարութեան գործերէն մէկն է։

Թէ ու մեզի ուրիշին աչքին հաձելի երևիլ և անոր պատուոյն չի դպչիլ ուզենք նէ՝ առանց անվրդովութի՛ն ընելու առնուն պատիւը տեղը պահելով և պէտք չեղած տեղը ուրիշը չի նեղացնելով՝ ուրիշներուն ալ յարգելի և սիրելի կըլլանք. ըսել է ու մեր կողմէն քիչ ծախք ընելով՝ շատ բան կը վաստկինք։

Ուրիշներուն քիչ մը գլուխը ծռեցնել անցնիլը՝ երեն սիրանալի մէկ բան մը ուրիշին տալէն դիւրին է, գլուխն ու ոտքերը մէկ մանատուր կեցտով մը բռնելու ստիպեցնելը՝ սրտին կիւրք գլսպելու պէտ չէ, խօսքով խոշոր խոշոր բռնելը՝ բաժը գործով կատարելէն դիւրին է. ուստի հաստատութեան մէջ քաղաքավարութի՛ն ըսվածը միայն դուր-

ան երևնալու գործքերուն կապված է • այնչափ որ շատը կը կարծեն թէ երեսը դիմակ անցընելը սրբագործութիւն դեղէ • որովհետև ոչխին տգեղութիւնը ուրիշին աչքէն կը ծածկէ : Ընտացուց օրէնքները շատ մանր և բարակ կանոններ դրած են որ՝ շատ մանր և չնչին գործքերու ալ կերպ կորոշեն • խօսքերու ջէջ առն առանձան մարդու զրուցվերու յարգական անուններուն և կերպերուն կը յատկացընեն • մարդը ինչ կերպով և քանի՛ անգամ յարգելու է, ինչ հարցընելու է, և ուրիշին հարցուցածին ինչ պատասխան տալու է • շնորհակալութիւն և ծըռիլներ և առանձ ոչ մարդու առանձանին հաւեմատ անոր առաջը խոնարհնալ կը տարբերցընէ • և առանք կըսկսնել պէտք է առն գործքի և առն տալէն : Առանք տղայական բաներով քաղաքավարութիւնը և օրինաց գիրքերնին լեցընելով՝ տեղ և ժամանակ չէ մնացեր հասարակութեան պէտք եղած ընկերական առաքինութիւններու կանոններ տալու • և առալ Ընտացիները քաղաքավար ըլլալու տեղը (բէրէնտէպոլի) պէս մարդիկ եղեր են :

Ընդհանրապէս՝ խոստ բարակ և մանր և ոչինչ բաներու չափն առելի խելք տալը, որ ընտանեկան ընկերութիւնը օգուտը չըլլար, չընելէդ ալ վնասը չի ծագիր, այս ինսամը ունի որ մարդուն խելքը միտքը կը պատռէ, դատումը կը մթագընէ կը շփոթէ, և մարդոյս հարկաւորապէս պէտք եղած գործքերը կը մոռցընէ :

Բնական քաղաքավարութիւնն ու բարոյականը

Լրատու հետ ինչ կցորդութիւն ունենալը ապրիկոտը հասկցընելու համար բաւական է որ՝ քիչմը բան խօսիմք բնական քաղաքականութեան վրայ։ Բնական քաղաքականութիւն ըսածնիս արուեստքին երեսոյթը մաքուր պահելն է, որ լաթերը և ձեռքը և երեսը աղտոտ չըլլայ։ և հիմա չգիտցող չիկայ որ՝ այս քաղաքականութիւնս մարդոյս առողջութիւնը շատ օգտակար է։ և շատ տեսակ հիւանդութիւններէն մեզ կը պահպանէ։ Ամէն առտու բերանը և առշանները լավ ատամ ընտ մարդուն առշանները շուտով չեն փտուիր։ շապիկը մաքուր պահող և քրտընած ին պէս շապիկ փոխողը՝ տեսակ տեսակ մարթոյ հիւանդութիւններէն ազատ կը մնայ։ Կեցած տեղեակը չոր և մաքուր պահվին՝ գիշերվան առեղ առեղեակին օդը ալերվելով ոչ ըլտնըլտոլին շնչառութեան մէջ մեծ չի տար, որով կուրծքի հիւանդութիւններէն ազատ կը մնայ։ Այս կերպով մաքրութիւնը մեր բնական ուժը պահելով դեղ կուտայ, որով երկար տեղ ընկերութիւն ունեցած պատահականութիւնիս կընանք կատարել և ուրիշին օգտակար ըլլալ։ բայց անմաքրութիւնը ուժը պակասցնելով մեզ ուրիշներուն վրայ բեռ և ծանրութիւն մը կընէ։ Մարդոյս մէջքին մէջ մկմը անգամ մը տպաւորվելով՝ որ բնական քաղաքականութիւնը կամ քաղաքավարական մաքրութիւնը (բինտարութիւնը) առողջութիւն հետ շատ կապակցութիւն ունի, դիւրաւ կընայ շատ առաքինական գործերու ալ ինքզինք վարժել։ Քանի տասն Անգլիայի երեսէն նաւա-

պետը անանկ միտքը պըրեր էր որ՝ ՌԿ մարդ մը
թէ որ տղայութեան տեղէն մաքուր (բինթալի)
տրվինէ՝ ժուժկալ կըլայ, կարգ կը ճանչնայ, և
իրեն ինկած գործքերուն մէջ պակասութիւն չընէր։
Մաքրութիւն տրված ըլլալնուս համար միայն է որ
կը գանկիք այն մարդէն որ կերածը մարսած չըլ-
լալով կը քեզքըզտըկայ և կերածին փըսորները բե-
րանէն դուրս կը յաթկեցընէ։ Գինով մարդն ու
անբան անասունն ալ տիղմի մէջ ինկած տեսնելով
ելեռանիս անդին կը դարձընեմք նէ՝ մեր տրված
մաքրութիւնը աւտր չէ դիմանալուն համար է։ Գէշ
հոտ հանող բաները պարտկելու հոգ տանելը շատ
կռիւներ կը խափանէ դրացիներուս մէջ, և խաղա-
ղութիւն պատճառ կըլլայ։ Իտալացւոց հին աւեն-
ւան քաղաքական կանոններուն մէջ քանիմը ան-
գամ գըտնված տեսնելով որ անմաքրութիւններուն
ճամբաները (աղբիները) գոյ պահելու է, այն ժա-
մանակվան մարդոց մաքրութիւնը և առողջութիւնը և
ընկերական վարմունքին վրայ ալէկ կարծիք չեմ
կըրնար ընել։ Յայտնի է որ այն գարշահոտ տեղերը
բայ կը պահեն եղեր։ Աստր համար է որ անցած
աւեններուս խելքի հիւանդութիններ դիւրաւ նրա-
րու կը պըլըշկէին։ և մանաւանդ մարդոց առանձ բա-
նելուն վրայ հոգ չի տանելը ամբողջ ազգին մը վնաս
կը բերէր։ Իրարու հետ կռիւ բանալուն ալ պատ-
ճառներ կը գըտնըվէին առանց։ և Իտալացւոց պատ-
մութիւններուն մէջ կը տեսնենք որ՝ ՌԿ սաստկած
ջանդը կամ կատուկը համար, ՌԿ անմաքրութեան

ման մը ուղ տեղ մը նեռված ըլլալուն համար՝ քա-
ղաք քաղաքի հետ պատերազմ կընէին։

Փիլիսոփայութիւնը կը տրվեցընէ որ՝ հիւանդա-
նոցներուն օդը առողջ ըլլալու է. ծովեզերեայ տե-
ղերը քառանթիններ շինվելու են. ջուր կոյնած
տեղերը յամքեցընելու և ջուրերուն քալելու ճամ-
բա տալու է. եկեղեցիներու ՝ի մեռել թաղելու
չէ. բլինձի արտերը քաղաքներէն հեռու ըլլալու
են. գէշ հոտով օդը ավլող գործատանները՝ բազմա-
մարդ տեղեր ըլլալու չեն. գործիքներ և կերպերը
գտնըված են որ՝ նաւերուն ՝ի միալուլ գէշցած
օդը նորոգեն. բանտերուն և հիւանդանոցներուն
օդը մաքուր պահեն. առյլ բոլոր Եւրոպա ազատ-
ված է բորոտութենէն, ժանտախտէն, և ուրիշ պղծու-
կոք հիւանդութիւններէն որ անցած տեսնները շատ
մարդ կը մեռցընէին։ Փիլիսոփայութէ գործն է որ՝
հասարակաց առողջութիւը ավելու այնքան պատ-
ճառները վերցընելով, կեանքերնիս աղէկցընելու
հոգ տարու. բարոյական ուսմունքը հասարակութէ
ՄՋ աղէկցուց. վասն զի ուրիշին գլուխն եկածը՝ մեր
գլուխը եկած սեպել տրվըցուց մեզի։

Այս գիրքըս ամէն կերպով կատարեալ ընելու
համար անանկ արտաքին գործքերու վրայ ալ պիտի
խօսիմ որ՝ ուրիշներուն գէշ կերևին և անհանգըս-
տութիւն կուտան. և մանր մունր կանոններըը յիշ-
ողութէ ծանրութիւն չտալու համար՝ բոլոր կանոն-
ները այս ՄՀ հատիկ կանոնիս կը կապեմ որ՝ թէ
որ մեր արտաքին գործքերնուս վրայ ունեցած աղա-

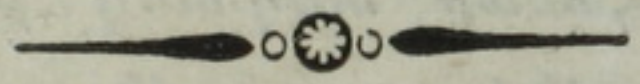
1908

ասութիւնները բանեցընելով՝ ուրիշին մեր վրայ ու-
նեցած սէրը և յարգը պիտի կորսընցընէք՝ այն
գործէն ետ կեցնելու եմք։ Այս գրքոյս գլխաւոր
նպատակը՝ մարդոց բարքը ազնուացընելն ու ա-
նուշցընելը ըլլալով, այս ըսածըս քաղաքավարութե
վերաբերեալ կանոններուն մէկ սկզբունք մասն է։

Ոըքան որ դիւրին է կիր և կըմինդը և աղիւս մէկ
տեղ բերելը, նոյնչափ ալ դժուար է առողջ և հան-
գիստ և ապահով և զուարճալի և գեղեցիկ տուն
շինելը։ Ասոնք թէպէտ ամէն օր տեսակ տեսակ
բարդայական գիրքեր կելլեն, բայց ծայրէ ծայր կար-
դացվելու գիրքերը քիչ են։ Մեր այս գիրքը օ-
գուտ ընելէն զատ՝ կարդացողին մէկ զուարճութիւն
մընալ տալու համար տեղ տեղ ընտիր պատմու-
թիւններէ օրինակներ ալ դըրինք, ասկայ՝ սըրված
կանոնները միտք պահելուալ շատ օգուտ կընէ։
Ասկէց զատ՝ ուրիշ ազգերուն քաղաքավարական
սովորութիւնները պատմելով, կարդացողներուն դա-
տողութիւը վարժելու նիւթ տալ ուզեցի, որ գիտ-
նան որ ամէն երկիր մէյմէկ սովորութի կայ, երբեմ
գըտնըված երկրին սովորութիւնը ամէն տեղ չանց-
նիր։ Գանգի այս չգիտցող մարդը ուրիշ երկիր
գըտնըվելով իր երկրին սովորութիւնովը վարվին՝
ինքը զինք ծաղրել կուտայ, անոնց սովորութիը ինքը
զինք յարմարցընելն ալ իրեն դժար կուգայ, որով-
հետև ուշացութե առենէն տեսածներուն հակառակ
է, անոր համար յարմարելն ալ անշնորհք կերպով մը
կընէ։ Բայց թէ որ ուրիշ տեղերուն և ազգերուն

ԺԸ

Ասելու բաներս գիտեմ, իր սրվածքն տալը
քանի՞ աւտածին պէս բերանը բաց տալու չի
ձիար. երեսիքին շուտով չի խաբվիր. և տեսնի՞ր
քուած մարդուն ախորժակին յարմար պատրաստ կերակուր
գտնելու համար միտքը չի յոգնիցներ։ Տկար ա՛ր
պատմութիւն սրվեցընելը պիտանի և հարկաւոր
քանի՞ աեղուած է նէ՝ լոկ պատմութիւնը այնքան
պիտանի քանի՞ չէ. շատ պատմութիւններուն նրա-
րուս նման գործքեր գտնել և մէկ տեղ ժողվել, և
անոնցմէ պիտանի քաներու վրայ գործնական կա-
նոններ հանելն է պէտք եղածը։

Ուստի այս գիրքիս մէջի ծանօթութիւն-
ները թարգմանչին են։

ԿՈՒՐՔ·Ը

ՔԱՂԱՔԱՑԱՐՈՒԹՒՒՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆՈՒՐ

ԱՐԱՆ·Ը

Պռովինեերուն տգեղ երևնալու կամ նեղութիւն տալու գործքեր։

ԳԼՈՒԽ·Ը.

Ուրիշին դիւրացութեանը դէպչող գործքերու վրայ։

Վնասակ բաներ կըլլան որ ներկայ գըտնըլողները չեն ախորժեր, երեսնին կըթթռեցընեն, կը գանեն, ալըտերնին կըխառնըվի. և ասոնք երկու ընդհանուր տեսակ կըբաժնըվին։

Առաջինն է՝ անվիճելիորէն մեր զգայարանքներուն անմատոյց եկած բաները, և ասոնք է երբոր ձիւերը պարմանող սպասաւոր մը տեսանենք որ ախոռը մտքերնին եռքը՝ չի լծվացված և սայլերը չի փոխած քովերնիս կուգայ. ախոռին և ձիերուն անմաքրութիւնները ծանր հոտը վրայնին գալով մեր գիւրազգայութեանը կը դիպչի:

Երկրորդն է՝ որ մեկ տոկ պատմութիւնմը կամ գործքմը մեր երևակայութեանը մէջ գանելու բանմը տպաւորէ: Ինչպէս որ երբ ճանապարհորդայ գիւղերուն մէջ կը կարդանք որ՝ Սալտանա բաված ծուլածոյը բնակող տեղերը որտորդութեան երկեն՝ զարկած սպանած կենդանիին փորոտիքը իրենց շըրևինքը կը փտուտեն, և անանկ կը թողուն մինչև որ փըտտելով ինքնիրեն վար թափի: Անանկ բաներէ գանելնիս երևակայութեան խաղմըն է, որ մեր աչքին առաջը կը բերէ այն տեղը իր շրևինքի հոտած փորոտիքովը, և որպէս թէ գարշելի հոտը մեր քթին տալ կուգայ:

Ընդհանրապէս մարդոյս բնութիւնը այնպէս է որ՝ ուրիշները ինչ զգայմունք ունին կը կարծէ նէ՝ նոյն զգայմունքը իրեն տալ կուգայ. և կը հաճի կամ կը գանի զգայմունքին բնութեանը համեմատ, թէ որ ուրիշ մեկ բանի մը ցընդած չէ նէ միտքը: Ուստի քովերնիս մեկը թթու բան մը ուտէ նէ՝ մեր առջևն ալ կատնըլի կամ բերաննիս կը ջրտի. մեր քով գըտնըվող մարդիկը լնդան կամ լանի՝ մեր ալ լնդալը կամ լալը կուգայ. թէպէտ պատճառն ալ

հասկցած չենք։ Ասոր համար պահել ամէն մէկ ընտանեաց մէջ ֆրանսերէն աղէկ եւկու հատիկ տարի մը առաջ ունեցած տետրակներ, որ թէպէտ երեսները հեռուէն լեմոն կառնէին և երբեմն կը խածնէին և կը ծրծէին որ պրուլանքներուն կարմիր գոյնը չնետէ։ Ասոնց ամէնուն պիտանի գործքեր ըսելս, միայն անմիջապէս գանելիք բերող բաները հասկցընել չեմ ուզեր. երեսակայութեան մէջ մէկ անախորժ գաղափար մը արթընցընելով սիրտ խառնելիք և գանելիք բերող բաներուն կը հասկցընեմ։ Ասոնց համար մանաւորապէս խօսելիք՝ զգայութեանց վրայ բաժնելով։

ՏԵՍԱՆԵԼԻՔ

Երեսակայութեան վրայ ամէնէն զօրաւոր և շատ ազդող և շատ կերպ տպաւորութիւն թողող մարդոց աչքն է. ախորժելի և անախորժ բաներն ալ մարդոց հոգւոյն կազդեն նէ՝ շատը աչքերուն միջնորդութեամբն է։ Աչքով տեսնելով մէկ բանը կը յարգեմք կամ կանարգեմք, կը սիրեմք կամ կատեմք. ատոր բանատեղծը կըսէ. || Ըմմի որ յա-

«ուշին. ըսէ ինծի. ամէն տեղ մարդը բըռնուղորդ»
«գայթը իրեն աչքը չի՞ մի։

Աչքի վերաբերելով ուրիշին դիւրացպատթիը դըպչելու և նեղութի տալու գործքերը երեք կարգ կըբաժնենք. առաջին կարգը գանելիք կըբերէ. երկրորդը ստակ և սարսըփիլ, և երրորդը վախնալ։

Ա. ԿԱՐԳ

Գտանելիք բերուղ անքաշաքաւոր գործքերը ասանք են։

Մատով քիթը կամ անկաճը խառնել։

Կերակուրի կըտուր հանելու համար մատը բերանը խօթել։

Քիթը սրբելէն ետքը թաշկինակը բանալ մէջը նայիլ, որպէս թէ քիթէն ոսկի կամ պատուական գոհարներ ելնի թաւիէը։

Պատրոն վրայ, կամ մօտը ինչ որ ըլլայնէ՝ վրան թըքնել։

Ծուռնկը ծուռնկին վրան դնել և ոտքին հետ կամ ոտքին ամանին հետ խաղալ. և այլն։

Եւ ընդհանրապէս ինչ բան որ կամ ինքնին աղտոտելի է, կամ աղտոտելի բանի մը միտք կըբերէ, ասանկ բաները լոկ պատմելով մարդուն սիրտը կըխառնէ։

Ուստի Անգլիացիները համար շատ քաշաքաշ-
վար են չէնք կըլնար ըսել, երբոր կը լսեմք որ խնամ-
գաղտուկ տեղ պահելու առանձնեցնալ կերակուր
կերած սեղանին ջէջ կը դընեն: Քօմօրա կըղզին
բնակիչներն ալ անմաքուր են, որ ծուլութէ և ան-
հոգութէ թող կուտան որ ըլլուն երկրնայ, և
եռքը զարդը կը սեպեն այն երկայն ըլլուն՝ ե-
նագոյն կարմիր գունով կը ներկեն: Ընդհանուր կար-
պացողներուն և խնամտանեցնալ ելլուն վրկ
մասնաւոր երկրնցընելնին զարմանալի է, որպէս թէ
լրեննց անձին պարմանը վրկ դի ձըգեր են ա գի-
տութեան կը պարապին: Բայց թէ որ պետութիւնը
ելլուն գին երկայնութեննէն հասկընալ պէտք ըլլալ
նէ, ուրքան տըղայք կը գըտնըվին՝ որ փիլիսոփայ
սեպելու կըլլայինք այս նշանխ նայելով, կամ իրենց
ձեռքէն անցած գիրքերը աղտոտած սեանելով. որ
ձեռք չի լվալուն առաջ կուգայ: Գալիքավար մար-
դիկ միշտ կը նային որ իրենց գլուխը և երեսը և
ձեռքերնուն և լաթերնուն վրայ աղտ չըլլայ, որ ու-
րիշը ծաղրելով այն աղտեղութիւնը երեսնին չի տայ՝
ինչպէս որ պատահարմը ըլլալ. որ պատահանին
ելդեմ իմնալով՝ երբոր ներկարարմը ներկով պըղ-
ըշկած ձեռքերը երկընցուց որ ելդեմը ընէ,
||ձեռնոցներըդ հանէ, անանկ ելդեմ ըսէ|| ըսալ
պատահարը:

Պէտք եղած տեղերը փիլիսոփայութեան ըլլած
աղիկութիւնները յիշել հարկ կըլլայ: Վատարան-
շելուն ծնունդըդը (պատճառները) շինելու նայ կիրպ

հնարելով և տարածելով հիմա վաւերում ունենք քիչ երթալէն զատ եւած մուխն ալ տանը մէջ չի ցրուելու. որ առաջ առանկ չըլլալով, ձերմակ լաթեղէնները կը խանդղրէին, պատերը կը սեւնային, տունը գրանըվուններուն աչքը կըծուս մուխը կը ցաւցնէր, և մուխին հոտը տանը մէջ գէշ գէշ կը բուրէր։ || Քաղաքները գեղի փոխելը՝ գեղերը քաղաքի փոխելէն աղէկ է || ըսող բանաստեղծը՝ իր խօսքին ուժը երթալը աղէկ մըտմըտացած չէ. քանի նոր գաղթական վայրերուն բնակիչները, և հիւսիսային կողմի աղգերը աղէկ մը տարիքնին չառած՝ աչքերնին չըռեանել կըսկըսի. վասն զի տրնեերնին գէշ շինած ըլլալով վառած կրակին մուխը տանը մէջ կը ցրուի։

Բ. ԿԱՐԳ

Պաղանելով եղունդը կըծելը կամ կաշին խածնելը՝ սեռանոցին մէկ տոկոսմ մը մէկ փշաքաղիլ մը բերելէն զատ՝ տանկ ընող մարդը ծաղրելաւ կուտայ. վասն զի սեռանոցին միտքը կուգայ՝ շանը ոսկոր կըծելը։ Գլուխը կամ ուրիշ մէկ տեղը քերելը սեռանոցը՝ միտքը ոչինչ և ուրիշ ձմինել կը բերէ, որ պաղեցուցեներ առաջ կուգան։ Եւ ձեռքը գլուխը տանիլ քերել, անկէց քաշել թեղինքին մէջ խօթել, անկէց հանել կըռնակը խօթել, տանիլ ինչպէս ալ անշնորհք շարժմունքներ են։ Թէ որ բանող

խոցել և հոսած խաչանութը (եանըմեր) ալ տես-
նենք, աւելի փշաքաղիլ կուգայ մեզի։

Գ. ԿԱՐԳ

Ամանց դէմքը և կերպարանքը անունի անշուրմք կըլլայ ու ձամբան հանդիպողը ձամբէն ետ կը դառ-նայ վախուն. աչքերը ծըռած, ժանիքը կախած, լե-ըօռ նայվածք, մազերը կըռընճմըռած. տեսնողին մտքը կուգայ շղթայ կոտրող դիւահարը կամ բարկացող կամ կատղած կամ ասանց պէս մարդ մը. և ասոր վախ կուգայ ներեն։

Բանաստեղծները լրեներ վիրեներ խորհուրդ մըտա-ծող ցըցընել ուզելով երբեմն ասանկ բաներ կը-ներին. Սալվաթօր Ռոզա անուն բանաստեղծ մը անունք ծաղրելով՝ տեսանելիքին դէշ երևցած գործ-քերուն երեք տեսակն ալ մէկ կարգ կը բերէ և կը-սէ. «Իրեներ վիրեներ լմաստուն և փիլիսոփայ ը-
«ցընելու համար՝ երկաս ձեռնամուխ դուրս կելլեան լա-
«թերնին պատռուտած, երեսնին ալոտուած, մօ-
«րուքնին երկընցած, մազերնին կըռընճմըռուած, աչ-
«քերնին պարտած, մուճակնին տըշմաուտ, օձիքնին
«(եախանին) մէկը վեր մէկը վար։ Արևը ծագելէ ե-
«կամ մտնելէ՝ հոգերնին չէ. միշտ մտքերնին ըն-
«պած, երեսնին դեղնած մեռել կը նմանին. խեն-
«թի պէս իրենք իրենց հետ կը խօսին, ձեռքով և

«աչքով հազար կերպ ծլծաղելի շարժմունքներ կը-
«նեն. անտովոր և օտար տեղը հասած աուներին
«եղունգնին կը կըրծեն. գլուխնին կը քերեն.
«Եգիպտոսի (Փելլահներուն) կամ Հնդիկներուն
«վրայ կը մտածեն կը կարծեա:

2. ԼՍԵԼԻՔ

Նաթած և անհամ ձայն մը մեզի ինչ պա-
մունք կը բերէ լսած աուեննիս՝ չենք կրնար խոս-
քով հասկըցընել. նոյնպէս դէշ կուգայ մեր ակա-
ջին սաստիկ և բարձր ձայնով փըռնգոտալը. յան-
կարծակի պօռալը. մանաւանդ թէ որ դիշեր աուեն
և լալու ձայնի պէս բլայ. աուշա կըձլտցընելը, եր-
կաթ երկաթի քըսելը, երկու կլտոր քար իրարու
զարնելը, տպակի քերելը, շուներուն ոռնալը, խար-
տոցով երկաթ քերելուն ալ ձայնը մարդուն փշա-
քաղիլ կը բերէ: Ասոնց մէկուն ձայնն որ դէշ և
մարած է կամ խժըլտուք ունենալով լսողնե-
անախորժ կուգայ՝ անոր բարձր ձայնով բաղմութե
մէջ խօսիլը անքաղաքավարութիւն է:

3 · ՀՕՀԱՓԵԼԻՔ

Ա՛արդոյս վրայ ոչքան ուր սլեմմլվելու կամ յա-
ձելու տեղ կայնէ՝ առն ունենալ զատ զատ քա-
ղաքավարութեան դէմ գործքեր և շարժմունքներ
կընոյց ըլլալ։ Տեսութեան և կենցաղավարութեան
մէջ սովորական եղած մէկ քանին օրինակի համար
յիշեմք։ Բանաստեղծին մէկը այս գործքերուս վրայ
ծաղրելով կըխօսի։ ‖ Նստելու մարդուն տակէն շատ
“ հեղ աթոռը կը քաշէ։ և թէ ուր մէկը մըրափելով
“ գլուխը վար ծռուէնէ՝ մատովը անոր քըթին զար-
“ նելու կը յանդգնի, և անկէց ետքը անդին կը
“ դառնայ և խնդալ կըսկըսի։ Իրեն քաղաքավար
“ կերպը և անուշ սովորական վարմունքը այս է ուր
“ ձեռքովը թևերուդ կամ ուսերուդ կը զարնէ և
“ կը ցաւցընէ։

Մէկ դի ձըգենք իրարու մազէ քաշելը, պա-
տահան տալու տեղ ապտակ զարնելը, մէկուն ըսած
խօսքը սուտ հանելու համար՝ անիկայ անդին հըրել
կամ ոտքով զարնելը, սանդուղքներէն վար հրելը,
քար նետելը, և այլն։ ասոնք բեռնակիրներու վայ-
ելուչ քաղաքավարութիւններ են։ Բայց շատը կայ
որ մինչև որ քովը նստողին ոտքը չի կոխէնէ,
նստած տեղէն չի կրնար ելլել։ ետքը թո-
ղութիւն կըխնդրէ։ կամ բազմութեան մէջէն
անցնելն ինչն ետկու թևը ալէշնաձև կըլա-

ըէ . և մինչ նրեն մարմնոյն լայնութեանը հա-
մար երկու կանգուն լայնութիւնով ձամբայ կը
բանայ , և ոչինչ եկողը հրամարկելով կանգնի :
Կալէս գաւառին բնակիչները՝ (որ Անգլիայի ՌՋ
է ,) տաններտրդ պարկեն առաջ անանկ կոպիտ և
անքաղաքավար էին , որ յաւուրս օրէնք դնել հարկ
եղաւ՝ որ Թագուհիին ձեռք չի վերցընեն պալա-
տականները . և ձեռքը գրանըված բանը բռնութե՛
չի քաշեն չառնեն , չ՛նէ պալատէն կը վռընտըվին :
Ձենք գիտեր որ Գրօմվէլ իշխանը (որ Անգլիայի
ՌՋ Թագաւորական իշխանութի՛ բանեցուց ,) քա-
ղաքավարութիւնը ուր ստըված էր . որ անգամ մը
ծաղու համար իր մարդուցը ՌԿուն կօշիկին ՌՋ կը-
րակ դրաւ որ կօշիկը հագած առեն ոտքը ելլի , և
ինքը անոր ցաւը տեսնելով ըսաւ ճանոյ : Մէկը
քովիններեսուն քթախոտի տուփը կառնէր ՌՋը մանր
առելի ծայրեր կը դնէր որ քթախոտ առնել ուզո-
ղին մատը մըտնէ . բայց կըսնար ել ըսել որ մատը
չի մըտնելով քիթը քաշէր , և ինքն . իմացվե-
ցաւ , և ուր երթար՝ կամ կը վռընտուէին կամ
կըզգուշանային : Հնուանդ տեսնել գացողներուն
ՌՋնալ անքաղաքավար մարդիկ կը գըտնըվին . որ
հնուանդին հետ խօսելն ինչն վրայի ծածկոցը կը
վերցընեն , որով հնուանդը պաղ կառնէ և նեղու-
թիւն կը քաշէ :

4 · ՀՈՏՈՏԵԼԻՔ

Ոտքին առնել և ոտքը կրակին երկընցնել և տաքցնելը, ալտուտ քրտինքուտ Թաշկինակը կրակին դէմ բռնել չորցնելը, առնք ձկնորանեռու վայելելու գործքեր են և աւելի գեշ են։ Նոյնպէս վայելուչ բան չէ որ մէկը ձամբան երթալն ի քէն հոտած բանը առնելով՝ նրբեն հետ գրանըվոդներուն ալ ցրցընէ անկայ։ կամ գարշահոտ բանը հանդիսելով՝ ուրիշին քրթին մօտեցընէ, նայէ ինչ գեշ կը հոտի ըսելով։ որ ոմանք կը յամառին ալ, ու քովինը քանի՛ ետ քաշվի նէ՝ նրա-թելու համար հոտելուտ կըսեն։ բուն քաղաքավարութիւնը՝ գեշ հոտիլը անունց իմացընելն է, որ չի հոտելուտան։

Մեր շունչն ալ առնն առեն անուշ չի հոտիր, և մեր քովինին քրթին մէկ զուարճութիւն մը չի տար։ ուստի քաղաքավարութիւնը կը տրվեցընէ որ մէկուն հետ խօսելու ըլլանք նէ՝ բերանիս առջեւ երեսին շատ չի մօտեցընենք որ բերանիս հոտը անոր տրտին խառնվելիք չի բերէ։ ուստի մէկուն գալտնի բան մը զրուցել պէտք ըլլայ նէ՝ բերանըդ անոր անկաճին բերնելը աւելի ընդունելի է։ Հնդկաստանի Քալիքուդ գաւառին մարդիկը տվարութիւն ունին որ՝ երեսնց Թագաւորին առաջը երթանէ՝ ձախ ձեռքնին բերանին կը գոյեն որ բերանի-

Ներկուան հոտը Թագաւորին քիթը չերթայ։

Իրաւունք ունինք կոպիտ և անքաղաքավար սե-
պելու այն մարդիկը որ տանը անմաքրութիւնը կամ
տանը առաջը բայց տեղը, կամ պատուհանէն վար
փողոցը կը թափեն։ Տաննեւեօթներորդ դարուն մէջ
Հռոմա քաղաքին սովորութիւնը համար բանաստեղծ
մը սանկ կը խօսի • || Քալելով ճամբա երթալու
" առեն շատ անգամ շինի շինտակ վերէն վար կա-
" ղամբի կամ շաղգամի տերևները կիյնայ • և մա-
" զերուս վրայ մէկ պարտէզը կը գոյանայ, գլխուս
" վրայ աղցան բուսած կը կարծըվի • տեսնողը զիս
" պարտիզպանելու չաստուած ըսելով կը ծաղրէ։
" Կըլլայ աւ որ, տանը աղախինը վար չինայած աղ-
" տեղութեան ամանը գլխուս վրայ կը թափէ • որ
" քանի մի շաբաթ ինայած ըլլալով իր բնականէն
" աւելի ծանր հոտ մը նալ ստացած կըլլայ ||։ Վես-
պազիանոս և Մատրիտ քաղաքները փողոցները աղ-
տեղութէն անանկ գէշ հոտեր կը բուրեն, որ գըր-
ուեցիմը դըժուար կը տրվի այն հոտերուն դիմա-
նալու։ Ասկէց աւ գէշերը Եւրոպա՝ ժգ դարուն ա-
ռաջ, որ փողոցները քարսյատակ (խալտըրըմ)
ընելը հասարակաց սովորութիւն եղած չէր։ Ան-
գէշ հոտերը այս սովորութենը պատճառ եղած են։

Ծխախոտ քաշելու սովորութիւնն ալ աղէկ բան
մը չէ, այս սովորութիւնը ունեցողին վրայէն ծխա-
խոտին ծանր հոտը գալուն համար • մանաւանդ թէ
որ գոց տրճատուններու մէջ կը նստի • ոմանք ալ կամ
պարկեշտութեան կամ անհոգութեան համար չուզ

չեն մլանեը • բաղնիք չեն երթար • և սանկնեբուն քովէն փախուկ մարդիկ կը փախչին, ինչպէս որ սեն մը Հռոմ քաղաքը Ֆուֆօ անուն մկէ մը կը փախչէին գէշհոտելուն համար : Եւրոպա ընդհանրապէս բաղնիք քիչ կայ • բայց իրենք ալ այս սովորութիւնս աղէկ չեն սեպեր • և անցեալ դարու մէջ Պիանքօնի անուն հեղինակ մը սանկ կը գրէր • || Կուզէի որ բաղնիքի սովորութիւնը Իտալիայի մէջ "սեղի տարածված ըլլար • մանաւանդ մեր քաղա-"քին մէջ : Ներմկե և Ֆռանսա և Ինկլիլթէռա և "Օլանտա և Մոսկովայ երկիրը ամէն քաղաքական "տներուս մէջ յատկապէս բաղնիքի համար սեն-"եակ կայ • սաոր համար այս երկիրներուս շատ քիչ "և գրեթէ բոլորովին անծանօթ է գէնս գոնջու-"թիւը (քէլութիւնը) և ուրիշ կաշիի վրայ դուրս "ելվող հիւանդութիւնեը, որ մեր երկիրները շատ "կը գբանըվին, և աղտեղութեննէ և անհոգութեննէ "առաջ կուգան || : Ասոր մէկ բարեսէր մարդ մը հասարակութիւնը ձրի լվացվելու համար բաղնիք շինել տայնէ՝ մեծ ալէկութիւն ըլած կըլայ • ինչպէս որ ըրաւ մեծն Կարոլոս • որ՝ Էլիշաբեթ քաղաքին տաք ջուրերուն վրայ բաղնիք շինել տըվաւ, և սահն սահն լինքնալ իր զօրացը հետը հոն կելթար կը լվացվէր :

Շատ գէշ սովորութիւն է սահնը որ պարտիզպանները համար դիզված աղբերը անանկ սեղը կը պահէին, որ դէպ ի փողոցը բաց պատուհան կունենար • որով անոր գէշ հոտը փողոցին մէջ կը տա-

թաձվեր. և Բաւղնի անուն բանաստեղծը Մխլան քաղաքին համար կըսեր. || Խոշոր մեծաշէն ապա-
«րանքներուն տակերը աղբանոցներուն մէջ աղբե-
«րը կը տաքնան, և գէշ հոտութիւն անշարժ օդը կը
«ծանրացընեն, որ մօտ եղած տիներուն ալ օդը
«կը գէշցընէ || : Փիլիսոփայութիւնը պատճառ է-
ղաւ որ հասարակութիւնը առանկ գէշ և գարշելի
հոտերէն ազատեցաւ: Գուշեցին են այն օրէնքնե-
ալ որ եկեղեցիներու մէջ մեռեալ թաղելը արգել-
ցին. և գէշ հոտ հանող և առողջութիւն վնաս բե-
գործարանները մարդաբնակ տեղերէն հեռացու-
Հասարակութիւն զգացման գըկչելու բաները անց
տեղները Եւրոպայի մէջալ շատ էին. հիմա փիլի-
սոփայութիւնը հասարակութեան աչքը բանալով
քիչցան, և օրէ օր քիչնալու վրայ են. և ասկէց կը
հասկընանք որ օգտակար նորաձեւութիւնները ըն-
դունելը՝ մարդոց մըտքէն զատ՝ զգայութիւնն ալ
կը սրվեցընեն. և թէպէտ բանաւոր պատճառներու
խելքը չի հասնող մարդ կարելի է որ շատկէկ գըտ-
նըվի, բայց զգայութիւններուն աղէկ կամ գէշ եկածը
անկն մարդ կըընայ դատել:

Ծխախոտի գործածութեան համար Բրուսիայի
Պէռլին քաղաքը 1810 թուին թագաւորական հր-
տաման մը ելաւ որ մարդ ծխախոտ չի քաշէ Պէռ-
լին քաղաքին ճամբաները և փողոցները և Քա-
լօթթէմպէրգ և Ձմեռուան պարտէզները. այս երկու
տեղը անկն մարդ իր դրանը կամ իր վրանին ա-
ռաջը կըընայ քաշել: Այս հրամանին դէմ կեցո-

ղէն ծխախոտը ձեռքէն պիտի առնըվէր , և 20 ֆռանք կամ 100 ղուռուշ տուգանք պիտի տար , կամ տասը համեմատութիւնը բանտը պիտի դըրվէր կամ ուրիշ պատիժ պիտի կրէր : Եւ թէ որ նորէն առանկ յանցանքով բըռնըվէրնէ՝ թէ տուգանքը և թէ պատիժը պիտի եւ ևս ընէր : Ուստի այն երկիրը՝ որ առեն մը չափազանց ծխախոտ կը քաշէին՝ մինչև բանտատեղ չունենը խաղալ հանած էլին վրանին , հիմա այս սովորութիւնս շատ քիչցած է :

Թէ որ պատմութիւնը չի վկայէրնէ՝ ըլ կը հաւատար որ Անգլիայի խաթունները և աղնուական կանանց ալ կար այս սովորութիւն ժէ դարուն ալ : Երեսնաբեթ Թագուհին պատկած տեղէն ելած ժամանակը՝ երեսուն չափ աղնուական խաթուններ բոլորը կը նստէին՝ անոր հետ ծխախոտ կը քաշէին : Թագուհին ինքը անոնց օրինակ եղած էր : Քայց օր մը իր ձեռքի ծխափամրակը կոտրեց և քովինները ուն ըսաւ : «Խաթուններ , ինձի կը հաւատաք նէ՝ «ես պիտի ձըգեմ ծխախոտին պատճառած գլուա- «ձութիը , որ մտխտլ կուգայ և մտխին հետ կերթայ» : Անկէց ետքը մէկ մը նոր ծխափամրակ չի տեսնըվեցաւ պալատին մէջ :

Սպանիայի աղնուական կանայք մինչև հիմա ծխախոտ գործածելու սովորութիւն ունին , և թէ ադրօ գայթած առեննին՝ հետերնին ծխափամրակ կը տանին :

ԳԼՈՒԽ Բ

Ուրիշին մըտքին գանելիք բերող բաներ։

Ապրիլ մեծաւոր գործողութիւններուն նիւթը տեսնել անցած բաները յիշելով կամ գալիքները մտածելով է, քան թէ ներկայ և նոր զգացած բաները խորհելով։ Գալու բաներուն մասին մտածել նէ՝ մեզ ըլլալու ալիկ մը չի կըլնար տեսնելուն համար՝ անցածներուն օրինակը իրեն առաջը կառնէ, և անով մեզ նիւթները կը լուսաւորէ։

Այն ալիկ բանն որ տեսնով ձեռք ձգելիք և հնարալ ձեռքերնիս է՝ մեզի զուարճութիւն կը բերէ. և անոնք խորհելն ալ ախորժելի է մեզի։ || Մէկ «բանը որ անցած ալիկութիւնը մըտքերնիս կը «բերէ՝ դիւրաւ ձամբայ կը գըտնէ մեր սիրտը «մտնելու. և տեսած զուարճութիւններուս ան«ցած ժամանակները յիշելը՝ մեզի նոր զուարճու«թիւն կը պատճառէ։ Նաւով հեռու ձամբայ գա«ղող՝ իրեն հայրենիքը մտածելով կըզբօսնու. և «հեռու տեղ բարեկամ ունեցողը՝ բարեկամին «պատկերը մըտքին առաջը բերելով կը մխիթարվի։

Անգղիացի հարուստ վաճառական մը երկար տեսեն Պետրբուրգ կենալով՝ իր երկիրը կը կարօտնայ. ուստի ապրատըրեց նաւավարներուն, խնդ-

A/808

աեղ Ննկիլթէուսյ հող լեցընել տրվաս նաւերուն
ւկջ, և Պեռըբուրգ նստած տանը պարտէզին ձամ-
բաները այն հոլովը չինեց. քանի որ վոյէն կը
քալերնէ՝ Ննկիլթէուսյ հոլն վոյ քալելը միտքը
բերելով սրտին ւկջ զուարճութիւն կիմանար։

Անոր համար քաղաքավարութեան մէկ մասն ալ
այն է որ՝ շարժմունքըդ և խօսքըդ անանկ յարմար-
ցընես որ դէմինդ միտքը տըրտում և սիրտ կոտ-
րելու բաներ չի գայ, ուրախացընելու բաներ կ'ըլլէ։
Տրոյացիները պատերազմին յաղթըվելով փախան,
ծովու վոյ մըտկնելու բըռնըվելով շատ նեղու-
թիւններ քաշեցին, և վերջապէս շատ խեղճ վիճա-
կի ւկջ ւկնալով՝ Ենէասին առաջնորդութեբը կար-
թագինէ հասան։ Տէս որ կարթագինէի Դիդոն
թագուհին ի՞նչ քաղաքավար կերպով անունք կըն-
դուներ։ || Ո՞վ ծնայ որ իմացած չըլլայ Տրոյացնե-
“րուն աշնուական կեղը և քաջութիւնը և այլքան
“երկար ատեն քըշած պատերազմին պատմութիբը։
“Փլունկեցիները այնչափ կոպիտ և ոմարդի չեն.
“արևը այս երկրս թշնամի չէ, այս տեղվանքս հե-
“ռու չի պըտըտիր։ Բարեպաշտութիբը և գըթութիբը
“մեզի ալ ծանօթ է. դուրսի երկիրները եղած մե-
“ծամեծ գործքերուն համբաւը մեզի ալ կը հասնի ||։
Եոքը Ենէասին կը յիշեցընէ որ ծովային կեղե է.
այսինքն՝ կռապաշտներուն տուտ ծոներուն կեղէն.
և թէ շատոնցմէ ինքնալ Ենէասին անունը լսած
էր. և իրեն հայրը Թէպէտ Տրոյացիներուն
թշնամի էր՝ բայց Ենէասին քաջութիբը կը գովէր.

և Տղայականեբուն համար կլսէր որ ազնուական ազգէ առաջ եկած են։

Ասոր հակառակ թէ որ մէկը մեր քաշածը քովերնիս պատմէ, և այն քաշածնեբինէս ազատելու համար քաջութիւն մը կամ խելք մը բանեցուցած չըլլանք նէ՝ սիրտերնիս կը նեղանայ։ Ենհատ իբեն քաղաքին առնըվիլը և իբեն քաղաքակիցնեբուն յաղթըվիլը և Ջարդը Դիւդունին պատմելէն եաքը կըսէ։ || Ասոնք քանի յիշեմ նէ՝ սրտիս տակատակ և «տատիկ նեղութիւն կուգայ։

Ուսաի շատ մեծ անքաղաքավարութիւն է անանկ կերտ բան մը ընել կամ անանկ խօսք մը խօսիլ, որ ուրիշին չհնտած և սրտին նեղութիւն բերելու առաջ խորհ բաներ միտքը ձըգէ։ Մէկ մարդու մը՝ իբեն կնոջը անվայելուչ և անպարկեշտ բաբքը, վաճառականի մը՝ իր պարտքը չի կըրնալ վճարելով բացը եած ըլլալը, պատուաւոր մարդու մը՝ ուրիշէ կուած անարգանքը և անոր փոխադարձ բան մը չի կրնալ ընելը, մօրմէ՝ իր որդուն մեռնելը, և այլն։ տատիկ բաներուս վրայ խօսիլը կոպիտ և անքաղաքավար մարդու գործքեր են։ || Ո՞վ մուգա՝ կըսէ բանաստեղծ «ձին մէկը։ ձայնըդ կըտրէ։ և Դեմեստին նեղութիւն «սրտիդ և լացընող բաներուն վրայ դուն երգ մի՛ «շիներ։ || Ասոր Ինկլիզներուն այն սովորութիւնը պէտք է՝ որ Թագուհիին ծնած աւուր տարեդարձին նեսուած Թնդանօթներուն ձայնէն կիմացվի Թագուհիին քանի տարեկան ըլլալը։ Տարիքնին առած և քիչ մը ծերացած Թագուհիներուն՝ ի հարկէ հա-

Ձոյ պիտի չըլլայ այս տուկրութիւնս, որ առին մարդս կիմացընէ շնուակ տարիքը: Ասկայ աւելի աշէկ կըլլայ բարոյական խրատուս մը ունչ, քան թագուհին պատիւ ըլլալու գործիս մը ունչ:

Սուգ պահելուն ալ անյարմար գործքերը և հեռևութիւնները այս տեղս կը վայլէ յիշել: Բժշկական արուեստն ու փիլիսոփայութիւնը կը խրատեն որ՝ ունկ կընոջմը տղան մեռնի՝ այն տղուն մահը անոր մըտքէն հանելու աշխատելու է, որ սրտին ցաւը մոռցըվի. տուկրութիւնը կուզէ որ տղան մեռնելուն համար ան լաթեր հագնի որ՝ քանի որ լաթերը տեսնէ տղան միտքը գայ: Առեղմը որ ընտանեաց ունչ հիմակվանէն աւելի սէր կար, կամ անանկ ցըցընելը ունկ պարծանք մը կը սեպէին, քաղաքական օրէնքը՝ սուգ պահելու ժամանակը չափ տակ նօթեր էին որ առին տուն հասարակութենէ աչքին առաջը տանկ անախորժ բաներ չ'ուտեանըվին:

Անցած բաները միտք գալէն պատճառած տրտունցաւը ծըքան մեծ է՝ յիշեցընողին ալ կոպտութիւնը այնքան մեծ կըլլայ: Ըսենք որ ունկ թագաւորի մը տեղեակին պատին վրայ՝ ունկ տղի մը յաղթըվելուն և ավըրվելուն պատկերը գըրված ըլլայ, չի վայելեր որ այն տղէն եկած դեսպանը այն տեղեակը հրամցունեն. քանզի անոր տղին տկարութիւնը և քաշած խայտառակութիւնը անոր երեսը տալ կըլլայ: Բայց Լոմպարտացւոց Ալպոնիոս թագաւորին ըրածը կոպտութիւն չէր, բարբարոսութիւն էր: Ասկայ Կաստիլիոնոս թագաւորը մեռցընելէն ետքը աշ-

ջնակը Ռօզմօնտա անուն՝ բառնութէ լրեն կին առած էր. և Ֆռանկոպօնտօին գագաթին տակորը հանած ըլլալով, անով գինի կը խըմէր։ Օրմը ինքը խըմելէն եաքը լեցընելտրվաս և Ռօզմօնտային խըրկեց բաելով. Ռօզմօնտա՝ հօրըդ հետ գինի խըմէ՛։

Բայց թէ որ մէկը գէշ բանմը ըրաս կամ ընդդիմութեան գործակից եղաս՝ անանկ գործերէն ըզգուշացընելու համար օգուտ կընէ երբեմն մխտքը ձըգելը։ Ֆրանսայի երրորդ Հենրիկոս Թագաւորը Լէհաստան Թագաւորութենալ ընդունելով՝ որ ազգը իր կամօքը անոր կընըվիրէր, Լէհաստան երթալու համար շատ երկիւնելէ անցաս, որոնց բնակիչները մեծ մասը կրօնքի կռիւի համար խարդախութեբ մէկ գիշերվան մէջ ջարդելվեր էին Ֆռանսըզներէն. և Հենրիկոսնալ կամքը ջարդուելուն հետ մէկ էր։ Երրորդ Ֆէտերիքօ լսած պատահական կայսրընտիրը իր տուն հրամայուց Թագաւորը. և նստած աեղեակին պատին վրայ այն գիշերվան ջարդին աղէտալի պատկերը գըրված էր։ Թագաւորը այս պատկերին վրայ նայելա առեն՝ կայսրընտիրը հարցուց. ձանչցա՞ր ինչ պատկեր է ասկայ։ Թագաւորը չի ձանչցայ չէր կրնար բաել։ Կայսրընտիրը բաս. այս խեղճերը որ փարիզցիք անանկ անգթութեամբ սպաննեցին, անոնն ալ շատ աղէկ մարդիկ էին. բայց նոցա գէշ և խարդախ մարդիկ էին։ Այն իրիկվան տեսութենէն կայսրընտիրին հետ շատ չի քըշեց. մըտքան որ կըրցաւ նէ կանուխ եղաւ Հենրիկոս առանձնանալու։

Երկու թնդանօթ ըլլան, ռկը մեծ ռկը պզտիկ, թէպէտ չափերնին ռկ չէ, բայց պզտիկ կայծակը երկուքն ալ կը բռնե՛ն. մեծին մեծ և պզտիկին պզտիկ կրակ պէտք չէ: Ասոնք նախ մանր և ին֊չ ինչ սեպուած ռկ գործ մը նայ կըլլայ մարդուն միտքը մեծ բաներ բերել, և անոր խորհուրդ խոյ բանալ: Դիոնէսիոս բռնաւորին Սիւրակուսա քաղաքը Թագաւորութիւն ըրած աեղը՝ քուրը մըտնելուն վրան ըլլալ կուտար, չըլլայ որ գինք սպաննան և յանկարծակի գինքը գարնեն մեռցնեն: Աոեն անգամ, Դիոնէսիոս Թագաւորութէ իյնալէն առքը՝ կորնթոս քըշուեցաւ. այն տեղ վարժապետութիւն կընէր տղոց համար: Մարդ մը քուրը մըտնելու աոեղը դրանը մէջ կայնեցաւ, լաթերը բացաւ և վրան Թօթուեց. որպէս թէ վրան գինք չսպաննելը ցըցընելու համար: Այս ռկ լաթ Թօթուելովը՝ Դիոնէսիոսի միտքը կը բերէր իրեն բռնաւոր կառավարութիւնը, ժողովրդեան իրմէ երես դարձընելը, իրեն Թագաւորութենէ իյնալը և հնամակվան խեղճութիւնը:

Մի և նոյն խօսք և մի և նոյն գործ՝ ումանց սխրժելի և ումանց սիրտ ծակելու բաներ միտք կը բերեն. ասոր հարկ է որ ռկ մարդը իրեն աեղութիւն ըրած մարդուն սիրտը հասկընայ. որ չի պիտնալով ալ անոր չի դպչի և սիրտը ծակելու բանը չըլլայ: Հռոմայեցւոց Գալիկօլա կայսեր ձակատը ռկ մարդ մը շատկեկ նայելուն՝ կայսրը սասկ նեղութիւն կը շարժէր. քանդի ձախատը

մաղ չի կար, և ամենևին պահել կուզէր։ Սկիպիոն Ափրիկէացին ճակատը ոչխը նայէրնէ՝ շատ մեծ զուարճութիւն կուգար Սկիպիոնի. քանզի պատերազմէ մնացած վէրքի նշան կար ճակատին վերայ, որ իրեն քաջութիւնը կը յիշեցնէր և իրեն պատճանք էր։

Մէկ մարդը ատեն մը գէշութիւն ըրած և ետքը ըրածին վրայ զղջացած ըլլայնէ՝ քաղաքավարութենէ դէմ է անոր ըրած գէշութիւնը երեսը զարնել։ Ասանկ խօսքերը քաղաքական օրէնքներուն կարգելեն՝ քաղաքացւոց մէջ խաղաղութիւնը հաստատուն պահելու համար. թէ և ըրած խօսքերնին իրաւ ըլլայ՝ ըսելը անիրաւութիւն կըլլայ. քանզի ոչխան յանցանքը իրաւ ըլլայաւ՝ ըսողին յանցանքը ծածկելու բաւական չըլլար կըսեն։

Գ. Լ ա ւ ի ւ ։ Գ

Ա ւ ր ի շ ի ն կ ա մ ք ի ն և փ ա փ ա գ ա ն ա ց ը դէմ գալու գործքեր։

Ա ւ ր ի շ ի ն կ ա մ ա ց ը դէմ գալու գործքեր ընելը բնութեան կոտորութիւնէ, ըսելու խօսքերնիս յայտնի կըլլայ։

1 • Ամեն մարդ իրեն կատարելութիւնները ազատօրէն բանեցընել կուզէ • և ոչքան բան ընելու ձեռքը կը հասնի՝ այնքան զուարճութիւն կ'ունենայ իր սրտին մէջ։

2 • Մէկ մարդ մը մէկ բանի մը փափաք ունեցած ին պէս՝ այն բանը ձեռք ձգել կուզէ • և քանի որ ուշանայ և արգելքներ ելլան նէ՝ այնքան սիրտը ելլել կը ցաւի։

3 • Ամեն մարդ կուզէ որ՝ ոչքան հնար է նէ քիչ աշխատանքով ձեռք ձգէ իր ուզածը • և այնքան շատ աշխատութիւն քաշել հարկ ըլլայ նէ այն բանին համար՝ այնքան ծանր կուգայ իրեն։

Ասոնք երեք կերպ կայ որ՝ մէկ մարդ մը կըմնայ կոպտութիւն և անքաղաքավարութիւն ընել առանց անիրաւութիւն ընելու։

1 • Ուրիշին ձեռք ձգելու հնարաւոր բաներուն համրանքը պակսեցընելով։

2 • Անոնք ձեռք ձգելը խափանելով կամ ուշացընելով։

3 • Անոնք ձեռք ձգելու համար քաշելու աշխատութիւնը շատցընելով։

Ասոնք այս բաներուս վրայօք անքաղաքավար մարդը այս նշանները կը ճանչցուին։

Կան անանկ մարդիկ , որ նաւակով կամ կառքով մէկ տեղը երթալու առենին կը քնանան քովինին վրան կ'ելլեն նեղութի կուտան • և երթալու տեղերնին ինչ ուզեն անոնէն ալ մէկ աւելակը և ամէնէն ալ մէկ և հանգիստ անկողինը իրենք կը բռնեն։

Գաղափարի ձամբանեռուն մէջ կուզէն որ կառքերին թռչելու պէս երթայ. չեն նայիր որ առաջնին մարդ կամ անասուն կը հանդիպի, և անոր կը զարնեն. կամ սաստիկ երթալէն ձին կ'ինայ կամ անիւը կը կոտրի, և իրենք վտանգի կը հանդիպին:

Գալեալ սեղմը երթալու առեններին ձեռքերնին գրանըված գաւազանը կամ ձեռքերնին անանկ կերպովմը շարժելով կերթան, որ եռևէն առջևէն եկողներուն հարկ կըլլայ հեռու պրտըտիլ որ գաւազանը իրենց մէկ տեղին չի գայ: Ներշ ձամբուն վրայ երբեմն երկու երեք հոգւով կը կայնին, ուրիշ անցնող դարձողներուն հարկ կըլլայ իրարմէ զատվիլ, վար ինջնալ, և մէջին ձամբայէն երթալ: Երբեմն պատին վրայ փակած մէկ յայտարար թուղթը տեսնելն կը կայնին՝ բարձր ձայնով կըսկըսին կարդալ. որով իրենց առաջ կամ ետքը կարդացողներուն շփոթութիւն կուտան: Ոմանք ոտքերնին գետինը քըսելով կը քալեն. որով փոշի կելլէ գետնէն, անցնող դարձողին վրան կաշտոտեն: Ղօնտուա քաղաքին հասարակ ժողովուրդը՝ ասկի կամ արծաթ կոճակով լաթ հագնողները տեսնէն, անոր վրայ տիղմ յանձկեցընելու կամ ուր և իցէ կերտով անոր լաթը աղտոտելու կերտը կը նայի: Ասիկայ գէշ սովորութիւն է, և քաղաքական օրինաց պակասութիւնմըն է: Գաղափարական օրէնքը կը թողլը որ՝ հարուստը իր հարստութիւնը իր լաթերուն վրայ ցըցընէ. ռամիկ հասարակութիւնը իրաւունք չունի անոնց խափանելու և հարուստ տեսածը անո-

հանգիստ ընելու։

Մէկը մինակ քալելու աւեն՝ և մինակ ճամբայ ուզելու աւեն՝ ուրիշը կերթայ անոր ճամբու ընկեր կըլլայ • և որպէս թէ անոր կուշտը կը փակչի, զատվելիք չուներ • թևին ալ թևին կանցընէ, և ոչ թէ անոր բեռը կըլլայ։ Կամ այն մարդն որ շուտով պիտի երթայ գործ ունի, պարտապ տեղը խօսքի բռնելով կը կայնեցընէ • գործոյն ուշանալուն պատճառ կըլլայ։

Թէատրօ ալ երթայնէ անանկ մէկ մարդ մը՝ լուռ կեցնալ չի գիտնալովը՝ քովը կեցողին խմանալու զըւարճութեանը արգելք կըլլայ • Թողչի տալ որ ըսված խօսքերը և կանչված խաղերը լսէ։ Թէ որ մէկուն կանչած խաղը և ըրած երաժշտութիւնը իրեն պէկ չի գայնէ, Թէպէտ տխկայ նշան չի կընար ընել այն երաժշտութիւնը բայարձակապէս գէշ ըսելու, կըսկըսի ձայն հանել կամ բեռնակիրի պէս սուլել • և կուզէ ամէն կերպով վար զարնել և գէշ ցըցընել այն խեղճ մարդը՝ որ հասարակութե մէջ յարգ ստանալու համար ամ զօրութիւն աշխատելովը մեղքընալու արժանի է, չի Թէ ծաղրելու։

Հասարակաց կեցցցաղավարութեան կամ կոչունքի մէջ գտնըված աւեն՝ քովինին անանկ ծաղրածութիւններ կընէ որ հասարակօրէն իշու ծաղրածութիւն կըսվին • կամ ձեռնոց չուներնալով և ձեռքը պլտտա ընելով՝ լաթերըդ կը բըռնէ և կաղտոտէ։

Պարտէզ մը մտնէնէ ոտքին տակը չի նայելով նոր բուսած բոլքոջներուն վրայ կը կոխէ • ծաղիկ-

Ներսեն վեհ կը դէպպընէ կը թափէ • որով պատ-
տէզին տէրը եռքը ծաղիկ չի կրնար գլանել որ իր
բաւեկաւոյ ընծայ խրկէ : Ծաղկով մէկուն վրայ
միայն քանի մը կաթիլ ջուր ցայտաքնելուն տեղը՝
մեծ առանով ջուր կը թափէ վրան, և ծովը ինկած
մարդ կը դարձընէ :

Մէկ ընկերութեան մը հետ զուարճութիւն տեղը
երթայնէ՝ իր խօսքը քալեցընել կուզէ • միտքը ո՛ր
կողմը գայ նէ՝ անկայ կը կողցընէ • չի նայիր որ ու-
րիշները կախարժին կամ չեն ախորժիր • ինքը ամե-
նուն վրայ տիրել կը նայի :

Աւելի գէշ որ անպատշաճ և անվայել կերպով
ուրիշներուն անմեղ ուրախութիւնը կը խափանէ և
ուրախութեամբ կեցողներուն սիրտը կը կոտրէ :
Լօնտոնա քաղաքը Լուդուէլ անուն մէկ զինուորական
պաշտօնատարը մը առանկ բան մը ըրաւ • ձայն մը ՚ի
պատկեցաւ • ձայնն վրայ ալ խոշոր գրերով ‖ Ան՚չա-
՚՚փոպէս հեշտութիւնէ եւուէ լինալուն համար ծաղիկ
՚՚հասակին ՚ի մեռաւ ‖ խօսքը տախտակի մը վրայ
գրած կախել տըվաւ • անանկ Թէատրոն տանիլ տը-
վաւ ինքը գինք : Հոն գըտնըվելնուն սիրտը տա-
կուսմը մըտաւ : Լուդուէլին աղաչեցին որ ըրած
ծաղրածութիւնը հերիք սեպէ, դուրս ելլէ • ինք չէր ու-
զեր ելլել • բայց երբ որ շըշունկոցը անկարգը հասաւ
որ մեռելը ոտքերուն ՚ի չի վայլեր • պետրգման խըր-
կինք որ թաղեն, այն առեն վախնալով չըլլայ որ ըրած
նին իրաւ ընեն, Թէատրոյին դուրս ելաւ : Առանկ
անհամ ծաղրածութիւններն ալ կոպտութիւնէ նշան են :

Ոմանք երբ որ խօսելու տաքնան՝ ձանկերնին մեկ ընդունելուն կուրծքը կը դընեն . ոչին թէզնէքէն կը քաշեն . ոչխարին կոճակը կը փրցընեն . և վերջը խօսքերնին լմընցնայնէ՝ մեկ ընդունած հագած լաթին տարին կը լմընցնայ : Բանաստեղծ մը աղէկ նկարագրած է ասանկ խօսողը մը . կըսէ . || Քովը նըստաւ ու սկսաւ աղէկ մը երեսը նայ-
„ել . խօսիլ սկսաւ նէ՝ ինծի՛ւ հարկ եղաւ ծոյլս
„թաշկինակը հանել՝ որ բերնէն ցաթկեցուցած
„թուքերը երեսէս սրբեմ : Խօսած առեն երես-
„ները կըրակ կը կըտրէր . կուրծքը կուռեներ . խօ-
„սելու այնքան կը տաքնար որ շունչ առնելու ժա-
„մանակ չէր ուներ : Ոտքըս քաշելէն խեղճը
„չի տեսայ , քանի՛ վերակուխս ծայրէն ամուր
„բռնած էր և նորէն խօսիլ կըսկըսէր :

Ասանկները միայն իրենց բաժը խելայլի խօսք սեպելով՝ շատ անգամ չեն ուզեր որ ձամբու կամ կառուըչի կամ իրտամոյ (խանտէկի) կամ հասարա-կութեան պէտք եղած տանդուղքը լուսաւորելու համար՝ կախված կանթեղի մը պէտք եղած ծախքէն իրենց ինկած բաժինը վճարեն . և պատճառ կուտան որ մեր խօսքերը չը շինվեցաւ . շինել տըվողը թող վճարէ : Երբեմն ալ կը հոգնին՝ որ իրենց վրայ չինված բաներուն վրայ ալ խօսքերնին քալեցընեն :

Մէկուն հետ տեղը երթալու խօսք տըված ըլլան , կամ խաղ խաղալն ալ կամ հայկ առեն կամ մեկ տեղը խօսակցութե՛ն գըտնըվելու՝ իրենց ըսպասել կուտան , անանկ կը ցըցընեն որ՝ միայն իրենց

անձին պէտք եղածը կը հոգան • ուրիշը ամենևին հոգեբնին չէ : Ասանկ դիպուածներուն կոպտութիւնը շատ կամ քիչ ըլլալուն չափ կըլնայ ըլլալ սպասելու ժամանակը • սեանալու գործքին պիտանութիւնը • սպասուհիներուն շատութիւնը կամ իրմէ աւելի յարգութեան արժանի մարդիկ ըլլալնին • ևայլն : Տէսքիդ անուն բանաստեղծը կըսէր • բնաւ մէկ տեղ մը լինձի սպասել տալ չեմ ուզեր • քանզի գիտեմ որ քանի մը մարդիկ մէկու մը սպասեն՝ անոր վրայ կըակըսին խօսիլ • և անոր պակասութիւնները կը հրապարակեն :

Ասանկներուն մէկուն կարդալու համար գիրք մը տաս նէ՝ քովերնին կը մնայ ան գիտէ ոչքան ատեն • թէ որ տէրը ուզելու ալ ըլլայ նէ կը դժուարանան • որով տէրը կը զբաղիլի գիրքը կարդալէն կամ ուրիշ ուզողի մը տալէն :

Ընկերութեան մէջ մէկը խաղ կանչէ կամ նուագարան մը հնչեցընէ նէ՝ ոտքովին ձեռքովին թէմբօ կը զարնեն կամ հետը կը կանչեն անանկ ձայնով մը որ անոնց ձայնին չի յարմարիր : Ամէնէն եաքը ներս մըտնողին վրայ աչքերնին յառել կը նային • և քովինին հետ խօսելով և ծիծաղելով ոտքէն մինչև գլուխը ոտպէս թէ կը չափեն :

Իրենք ձիրեներ բան մը վրայ ցրցընելու համար գաղտուկ խօսելով՝ քու կեանցդ վիճակին ծածուկները հասկընալ կուզեն • տղոյդ կամ բարեկամներուդ ինչ ընելը, ինչ գործի վրայ ըլլալը և ինչպէս ապրիլը կը հարցընեն • այնքան կընեն որ՝ ակր-

տըղ երկնուղ կամ կտակած կը ձգեն։

Ձի գիտնալով՝ հատարակաց վերաբերեալ բա-
ներին ռկուն առած բաժինը ծնողացներուն ան-
ոկին կրնալու բաժինէն ոչքան մեծ ըլլայնէ՝ այն
բաժինը առնուլին ալ անքաղաքավարութիւնը այնքան
մեծ կըլլայ, կրակ վառած տեղին առաջը անանկ
մը կը փըռվին կը նստին որ՝ բոլոր տեղին երեք
մասին ռկը մինակ իրենք կը բըռնեն, չեն նայիր
որ անդին տասը հոգի կան որ մըտած են, տաքնալ
կուզեն։ Ասանկ հասկըցիր ուրիշ բաներու վրայ ալ
որ բաղմութեան համար տեղ տրուած կըլլայ՝ որ ան-
ներս մտնող իրաւունք ունի առնելու կարգալու։
ասանկ մարդու մը ձեռք կազէթա մը անցնինէ այն-
պիսի տեղ մը՝ ձեռքը կառնէ։ առաջ ռկը վրայէն
կանցնի։ սուրճը կը խըմե և նորէն կը սկըսի կար-
գալ։ քովիններուն հետ խօսիլ կը սկըսի, թուղթը
ձեռքէն չիյնար։ Ասանկներուն համար՝ Լօնտոյի
արձատուններուն ռկին դրանը վրայ գըրուած է։
|| Մտածելով կարդայդ մարդը՝ երեկվան կազէթան
Թող առնէ։

Մեզի իրենց զուարճութիւնը նայելով և ուրիշ-
ին վրայ ամենևին հոգ չընելով՝ քովիններուն չէ
թէ աղաչել, այլ կը բռնադատեն ալ որ ռկ խաղը
կանչեն կամ բեշտէփ մը չալեն, և անոնք կամ տկա-
րութիւն ունենալով կամ պատրաստութիւն չունե-
նալով՝ կամ բոլորովին չեն մըտիկ ընդր բայէն՝ չեն
կանչեր կըսեն, կամ խաղալ համար կանչեն ալ՝

պէշ կըլլայ։ Թէ որ չսիրելը կամ կանչելը իրենց
ինսայնէ՝ հազար կերպ թողութիւն խնդրելուվ չգի-
տեմ կամ ձայնը ալած է կամ ուրիշ առնչ պէս
անհամ խօսքերով կըվհատեցնեն ապաստղներուն ան-
կաճը։ Ծաղրս արժանին այն է որ՝ չըսկըսած այն-
քան դժուարութիւն կըգտնող մարդը՝ սկսելէն ետքը
ալ բերանը չի գոցեր։ Երբեմն կերևի որ մէկու-ալ
մարդու տեղ չեն դներ. իշխանական կերպովը
ամէնուն օրինք դնել կը համարձակին՝ որ գըտնը-
վըշներուն ամէնուն ալ կը դըպչի։ Ամէն մանր բան-
կռիս կը հանեն. իրենց չըրածը ուրիշը ընէ՝ չեն
հաւնիր. միշտ իրենց բարեկամին հետ ավըրվելու
առիթ կը ըրնտրեն։

Երբեմն առանց մտածութեան, և երբեմն ուրիշ
չի գաղտնիք հասկընալ ուզելով՝ ուրիշին թղթերը
և նամակները կը կարդան. որ այն մարդոյը ընտա-
նիքներուն խորհուրդ պահելու բաները անոնց մէջ
ը ըլլալով, չեն ուզեր տիրվելուանքը որ ուրիշները
լսեանան։

Գովելի գըտնըված առեննին ալ նեղութի կու-
տան՝ ըրած թողածըդ հասկընալ ուզելով, բաժնե-
լուդ անկաճ կախելով և խօսքերուդ վերնութիւն
տալով։ Երբեմն եաւէդ կվյնան որ հետերնին տե-
սութիւն ընես. չեն նայիր որ կախտրժիս մի չես մի
ախտրժիր։ Երբեմն հասարակաց անցուդարձի ձամ-
բաները կը գոցեն. երբեմն յանկարծակի հրացան
պարպելով կամ երկու բան աստակութէ ներսուս
զարնելով՝ պարապ տեղը մարդ կը վախցընեն. կա-

պիշերման առեն կելլեն աղաղակով դրացիները քունը կը փախցունեն։

Իրենց անձին պէտք եղածին վրայ՝ իրենց բատաառուներուն հետ խառնութեամբ կը վարվին. ուրիշի հետ ինչպէս վարվին ամառաուրները՝ անոր հոգ չեն ըներ. առաւրեան լուսցածին պէս՝ ամառաուրը առակալ աղաղակներով գոլորի տուները պռանդվող մարդիկը կարթընցնէ. տէրը առաջկուց եւած ըլլայնէ հոգ չըներ. ինչ կընես կոր չըսեր։ Թէ որ ինքնաւ փող չտալ պիտայնէ՝ վրան կը պահէ փողը եւ առաը բոպէ շարունակ պարսաւ եւ լուռ չի կենար. տունը հիւանդ ըլլայ՝ ինքը իր գիտցածին կերթայ։

Տուներնին երկաթագործը կամ գոլորայ հիւսողը կամ դերձակը՝ իրենց առնելիքին ցուցակը տանին եւ բատակ ուզելու երթան նէ՝ իրենք կամ քընացած կըլլան, կամ հարկաւոր գործ մը կունենան, անանկ բաներու նայելու ժամանակ չեն ունենար, եկողը պարապ կը խրկեն. բան մը նայ չի գըտնեն նէ ընելու՝ առջանին մաքրել կուտան. ինչ և իցէ կերպով մէկ բան մը կը գըտնեն որ՝ եկողը իրենց հետ խօսելու ժամանակ չունենայ։

Թէ որ փոխ բատակ տաս և ձեռագիր մուրհակ մը ուզեսնէ՝ երբէք չառնի պիտի բաներ բսելով կը նեղչանան, որ առանկ մուրհակ առնելը աշխատասիրութեան դիտուածներու մէջ պիտանի ըլլալով առաքունեան եղած է։

Բնաւ ժամանակ չեն գըտներ կուակ ընելու, կը

վախնան որ այն կատուն մը թռուիլը գրկելէն ետքը ըստորագրանքին պէս յանկարծակի կը մեռնին, կամ կեանքերնին կը կարճընայ. սատր համար շատ անգամ անկրա՛ռ բաներ կըլլան իրենք մեռնելէն ետքը, և երախտագիտութեան պարտքերը չի վճարուած կը մնան:

Թէ որ կարօտներուն պէտք եղած սընտուկին մը գրպանը ներսին, ինչպէս են հիւանդանոցի սընտուկը, տընանկ աղքատներուն, աղքատներուն բանած բանին վարձքը վճարելու սընտուկը, ևայլն, շատ կերպով խեղճ աղքատներուն և կարօտեալներուն հոգին կը քակեն. երբեմն պէտք եղած առեններին սընտուկին գրպանը չեն գրտնըվիր. և որ՛ւ որ ըստակ պէտք է նէ՝ կը հարկաւորի անգամ անգամ երթալ բընտրտելու որ ըստակ առնէ և իր պակասութիւնը հոգայ. երբեմն գործերնին շատ ըլլալով՝ եկողին պէտքը մոռցած ըլլալ կը ձևացընեն. հարկ կըլլայ այն անգամին երթալ և ետքը նորէն դառնալ: Բանմը սատգել պէտք ըլլայնէ՝ իր տեղէն ըստուգելնին չի գիտնալով, միայն մէկ մարդ մը կանչելով կամ մէկ տոմարը քընտելով հասկըցվելու բանի մը համար՝ սատր հոգին մէկէն նեղութի՛ կ՛ուտան քովերնին կը կանչեն: Թուղթ մը կտրտընցուցած ըլլանի՝ ուրիշ տեղ խըրկելիք կըլլան. և թուղթը որ՛ւ պէտք է նէ բընտրտելը անոր կը ձըդեն. իրենք թուղթը կը կտրտընցընեն. այն խեղճ մարդուն ալ ժամանակ կորընցընել կ՛ուտան: Թէ որ անանկ մէկ գործ մը պատահի՝ որ ըստակ քննութիւննել

ընել և շատ թուղթեր կարդալ պէտք ըլլայ, աւելի կը զբաղեցնեն և կը պրծցնեն այն գործը՝ ծուռ վիճակը տալով, որով յայտնի կերևի որ պէտք եղած թըղթերը չեն կարդացած. և գործոյն սկիզբը նորէն հարկ կըլլայ աղէտագիր գրել և գործը ինչ ըլլալը հասկըցնել։ Խնամ յայտնի բաներուն ալ իրենց կարճ խելքը սասոիկ կը յոգնեցնեն որ պրծցրած են և մոռցեր են, և իրենք իրենց մեծին առաջը սրամիտ սեպվին. սասանկներուն մեծն ալ անոնց տեղն ալծկելի սրատեսութիւն չունենար։ Բռնած ձամբանին՝ այն է որ՝ մեծին սրտին մէջը կասկած և երկմտութիւն ձգեն. և ինչպէս որ՝ գործը մռեթ և շփոթ և անորոշ ցըցնեն նէ՝ այնքան դիւրին է կասկած և վախ ձգելը։ Թէ որ ինչ բանը բոլորովին ետ ձգելը անհնար էնէ՝ օրէ օր ձգելով ձանձրութիւն կուտան։ Թէ որ մեծութեան աստիճանին մէջ ուչք ունենան՝ այն տեղը չեռվլնին անցնողը ձեռ ազատէ. ուրիշ մըտ գիտնան որ արգելքները այն տեղը չափէն աւելի կը շատնան. անանկ կը սեպեն որ՝ մեկ բանը ինչպէս դժուարցնենէ՝ իրենց աչքըբացութիւնը և գործունէութիւնը այնքան աւելի ցրցուցած կըլլան։ Տգէտ և անկիրթ մարդիկ պարզոյն հասնինէ՝ անոնցմէ աւելի կոպիտ և անքաղաքավար մարդ չի կրնար ըլլալ։ Տգէտ ըլլալով՝ անանկ կը կարծեն որ՝ քանի որ եկուներուն ժանիք ցրցընեն և խրոխտութիւնէ վարվինէ, այնքան աւելի իրենք վերինք սեպել կուտան. և անկիրթ ըլլալով՝ գիտեն որ յարգութեան արժանի բան մը չունին,

կուզեն որ ուսուցիչները գիտեն իրենց վրան • և քանի մարդու որ տարին դէմքով || չըլլար անանկ բան || ըսելով իրենց ներկայութենէն վռնտեն նէ՝ իրենք զիրենք այնքան մեծ կը սեպեն : Գէշն այն է որ՝ երբեմն այդպէս անպատշաճ վարմունքները վատ գիրենք արդարացնելու համար պատճառը բերելու համար իրենց մեծին անունը կ՚ալլեն • ա-նոնց հրամանը առանկ է կ՚ըսեն, որ անանկ հրաման այն մարդիկը ամենևին տրված չուներն : Բայց ինչպէս որ մեր առեն ճրագին պիտանութիւնը և յատկութիւնը առելի կը ճանչցվի, անանկալ քանի մի գործակատաց կոպիտ և տգեղ բարքը՝ ուսուցչութեան մարդպետութիւնը և պաշտօնական բարքը առելի յայտնի և սիրելի կը ցըցընեն հասարակութեան աչքին : Ե՛ բարեկարգ կառավարութեան մէջ պաշտաբատոյ գործակալները տգեղներին շատ են :

Ընկերական վարուց մէջ՝ ուսուցչին պէտքերը քիչ ցըլնող, և շատ առեն կատօտ գործը քիչ առնելու մէջ առանձնաշնորհեալ են քաղաքավար և մարդասէր և պաշտօնեայ մարդիկը : Այս կանոնից վրայ հաստատված են կրթեալ ազգաց մէջ գըտնըված սովորութիւնները • և առանց այլ նայելով՝ չենք կըրնար ըսել որ քաղաքավարութիւնը հասարակաց միաբան հաւանութեամբ առանց պատճառի հաստատված սովորութեամբ գործքեր են : Առանկ գործքերուն մէկ քանին օրինակի համար հաստատումը յիշենք :

1 • Քանի մը հոգի կառքով տեղը երթալու ըլլան նէ՝ քաղաքավար մարդը առնէն նոքը կառ-

քը կելլէ և ամէնէն առաջ վար կ՚ինջնայ, որ ուրիշ-
ներուն հեծնալուն լինալուն դիւրութիւն տայ:
Չի հեծնալու ալ անանկ կ՚ընէ • ուրիշները կը հեծ-
նան, և անոնց օգնութիւն կ՚ընէ՝ թէ որ նրեն հա-
ւասար կամ նրանէ մեծ են. և անոնցմէ ետքը ինք կը
հեծնայ: Թէ որ ուրիշը բռնադատէ առաջ վեր
ելլելու՝ քաշքաշալու կերպով կ՚ընայ առաջ ել-
լել, || կը հնազանդիմ || կամ ուրիշատր նման խօսք
մը ըսելով, որպէս զի խօսք երկննալով ժամանակ
չանցնի. և քաշքաշալութիւն ընել ուզելով ընկեր-
ներուն նեղութիւն չի տայ:

2 • Ճամբու մարդու հետ մէկ սեռնեկի մէջ գլանալին
նէ՝ դրանը մօտ տեղը կը նրատայ քաշքաշալու մար-
դը • քանի մը տեղ նատելը՝ ելլող մրանալին և
դրանը բացվելուլը նեղս եկած հոլէն՝ քիչ մը աւե-
լի անհանգիստ կ՚ըլլայ:

3 • Քանի մը մարդու հետ պրտրտելու ելլէնէ՝
մէջնի տեղէն ուրիշը կը քաշեցընէ, ինքը ծայրէն
կը քալէ • քանզի մէջնի տեղէն քալողը՝ ուրիշնե-
րուն խօսածը դիւրաւ կը հասկընայ, և իրեն խօսքը
ուրիշնի դիւրաւ կը հասկցընէ, ինքն ալ ձախ գնէն
քալել կը նայի • քանզի ընկերութեան մէջ պատ-
ուաւոր տեղը աջ գնէն է:

4 • Ճամբու գլուխ դառնալ հարկ ըլլալով, ա-
նանկ կը դառնայ ար՝ միշտ երեսը իրեն ընկեր եղո-
ղնի գնէն ըլլայ • քանզի ընկերը անոր կրտնակնի հետ
պիտի չի խօսի՝ երեսնի հետ պիտի խօսի • և մար-
դուն մրջնի և ետևնի Թարգմանը երեսն է:

5 • Օտար մարդը՝ ուր ձամբայը կամ ուրկից տունը հարցընելու ըլլայ նէ, քիչ մը կայնելով իրեն նեղութիւն չի բերեր, տեղն ի տեղը կը հասկըցնէ երթալու տեղը սարագաններովը • պէտք ըլլայ նէ՝ քանի մը քայլ ընկերութիւն ալ կընէ հետը մինչև որ դէպ ի այն կողմը գացող մարդ մը գտնէ, և անոր հետ ընկեր ընէ խրկէ։

6 • Բազմութիւն ուր տեղ գըտնըված տուն մը երթայնէ՝ ||ես ալ եկայ|| ըսելու պէս տանը մեծին աչքը չի մըտնէր • քաղաքավարութիւնը բարև տալէն ետքը՝ կանգնի վար տեղը կը նստի • և երթալու առեն՝ թէ որ ուրիշներուն պիտի չըսպասէ նէ՝ մարդու բան չըսած կելլէ կերթայ, սովորաբար մէկը կը նեղա մտած առենին ըսպասելով • քանզի թէ որ մնաք բարով ըսելու ըլլայ նէ՝ ուրիշներն ալ անոր փոխադարձը ըսելով, խօսակցութենին կամ զուարճութիւնին ընդհատելու պատճառ պիտի ըլլայ • և իրեն երթալը յայտնելով՝ կարելի է որ ուրիշներուն սիրտը նեղանայ՝ ընկերութենէն մարդը պակսելուն վրայ։

7 • Երկու մարդու մէջ կռիւը կամ խօսքը ծագին նէ՝ ինքը մէջ կը մըտնէ, երկուքին ալ խօսքը աղէկի մեկնելով կը հաշտեցընէ • որով առնին ալ կը պարտաւորին անկէց ետքը սիրելու, և իրենց ձեռքէն եկած օգութիւնը անոր ընելու։

8 • Թէ որ առուտուրի մարդ է նէ՝ ծախած բանը նեղուն ուր գինը կը հաստատած կըլլայ, և առնողն ալ գինը կուզէ • առկախութիւն ընելու չի գիջանիր •

քանզի եւ նա ուզէ ու քիչ տալը՝ երեք եւեթ
եւեթ պէշութիւն ունի. ինչպէս որ՝ վաճառականը
խարդախ ու ագահ կը ցրցընէ. երկրորդ՝ ծախու առ-
նող մարդուն պարապ տեղը ժամանակ կորսընցը-
նել կուտայ. երրորդ՝ քիչ առուտուր ընելու պատ-
ճառ կըլլայ: Թէ որ գինը որոշեալ ըլլայնէ՝ ո-
վուն ինչ բան որ պէտք եղած առեներ ինքը չի կըր-
նայ երթալառնէ՝ գիտնալով որ վաճառականը
որոշածէն եւեթ գին չուզեր, տղան կը խրկէ. ա-
կարկուտ ընել պէտք ըլլայնէ՝ տղուն հաւա-
տարմութիւն չընէր. հարկ կըլլայ որ ինքն երթայ.
ուսոյ սակարկութիւն ընելու մարդիկ քիչ ըլլա-
լով առուտուրնալ քիչ կըլլայ:

9. Թէ որ գլուխ քեզի ուրախութեան բան մը
պիտի ծանուցանէնէ՝ գիրը շուտով ու ուղիակի
քուկին գլանըլած տեղէդ կը խըմկէ:

10. Գրեթէ պատահականը չուշացընէր, նոյն
բոպէյով կը խրկէ. ու շուտ գրելով՝ խրճած գիրը
աւելի անուշ կը բերէ:

11. Ամէն մէկ բան ու թուղթերը ու գործքերը
կարգի դրած ըլլալով՝ թէ որ հետը գործ մը կամ
դաշնադրութիւն մը կամ պայմանագիր մը ընելու
ըլլայնէ՝ շուտով մը գործէդ կըլլընցընէ, օրէ օր
չերկընցընէր:

12. Խորհելով որ ատուն խոստմունքներուն
գործքն է՝ մարդուն սրտին մէջ փափաքը պահել
ընել, որ երբէք խոստմունքը չի կատարվինէ՝ այն
փափաքը չաւելի կը փոխվի, կամ ուրիշ տեղայ կըր-

նար ձեռք ձըդելնէ՝ իր խօսքին խաբվելով կը
ղըրկըվի, քաղաքավար մարդը ինչ որ կըրնայ ընել
նէ՝ միայն այնքանը կը խոստանայ։

13 · Հատ անգամ քուկին փախչըդ և կարօ-
տութենէդ լնքնիրէն հակընալով՝ ժամանակ չի թո-
ղուր որ ամըչնալով կարմըրելով անոր քու սէրդ
հակըցընես · քեզի համար վախնալու բան մը նայ
գիտցայ նէ՝ քեզի կիմացընէ · բայց այնպէս անուշ
կերտով մը որ՝ ամենևին վախ չի տար, կամ յու-
սադրութիւն ալ կուտայ։

Պարսից ազգին հիւրասիրութիւնը՝ ամէն տեղ
անուանի եղած է · և գլխաւորապէս հիւրասիրութէ
ցըցընողները՝ ազգապետներն ու ամէն մէկ գեղին
մեծ մարդիկներն են։ Ատոր փորձ կըրնանք բըռ-
նել Քարակէօղ օղլու ըսված գեղին մեծին ըրա-
ծը, որ Համատան կը բնակին։ Այս խանըս՝ Ին-
կիլիզի դեսպանը՝ իրեն մարդիկներուվը Համատան
հրաւիրեց իրեն հուլանոյը (քէօշկը)։ Դեսպանը
ընդունելու տեղը՝ շատ մեծ պատուներ ըրաւ որ
պատմելը անհնար է · բայց ինչ կերտով ամէն բան
մըտմըտացած ըլլալը յայտնի ցըցուց՝ դեսպանին
ետ դառնալու ժամանակը։ Սեղանի նըստած ինչ՝
որովհետև ձմեռ էր, (1801 Թուին փետրվարի
11 ին,) խանը մտածելով որ ձամբանին ատուած
ըլլալուն համար՝ չըլայ որ ձիերուն ոտքերը սահի
և ձամբորդներուն վնաս մը հանդիպի, ձիերուն ա-
մէնուն ալ ոտքին եղկաթին գամերը փոխել և նոր
գամ զարնել տըվեր էր · և ձիերը ամէնը եղկա-

հարևարվի չափ կայնի։ Այս մարդոյս այս աասնչման քաղաքավարութիւնը՝ ամէնն ալ զարմացուց։

ԳԼՈՒԽ Ը

Ասրիշին ինքնասիրութեանը (քիսվ՛րին) դպչելու գործքեր։

Ան՛կ տղայ մը ձեռքը հայելի մը կըտոր առնելով ուրիշ մարդու մը վրայ զարնել տայնէ՝ այն մարդը կընեղանայ. և նեղութեանը պատճառը այն չէ որ՝ արևուն լոյսը հայելիէն իր աչքին զարնելով իրեն նեղութիւն կուտայ, այլ անոր համար է որ՝ տղուն ծաղը եղած է։ Քանզի կերևի որ տղան այն մարդուն անանկ ընելով՝ ալիսի ըսել ուզէ. ես քեզ մարդու տեղ չեմ սեպեր, անշունչ բանի մը տեղ եմ դներ. քեզ ինձի խաղալիք եմ ըներ. ինչպէս որ գնտակով հետ կամ կատուին հետ կամ ուրիշ բանի հետ, անոր պէս քեզի հետ ալ ախորժակս խաղալ կուգէ։

Այս կերպ սկսած նեղանալնելուն սկիզբը և տեսակները քննելով՝ շատ տեսակ կոպտութիւններ և անքաղաքավարութիւններ երևան կելլեն, որ այս տեղս հասկըցնեմք։

Ուրիշները ոչքան որ մեր ալէկ որպիսութիւնները և կատարելութիւնները տեսնեն, այնքան ալ իրենց աչքին մէջ զուարճութիւն կըզգան։

Մեր գէշ որպիսութիւնները և անկատարութիւնները՝ ուրիշներուն ալ անախորժ զգայմունք մը կը բերեն։

Ուրիշին աչքին զուարճութենէն առաջ կուգայ որ՝ մէկ մարդուն սիրտը մէկ ուրիշը կը սիրէ. և այնոր գործին գըռնըվիլ կուտէ։ Ուրիշին անախորժ երևինքն՝ անկէց աչէկութիւն մը տեսնելու չենք կըրնար յոյս ընել։

Ուսաի ուրիշները մեր վրայ ոչքան կատարելութիւն տեսնեն՝ մենք ալ ուրիշներէն այնքան աչէկութիւն կըրնանք յուսալ։

Ուրիշէն տեսնելու աչէկութիւններին մտածելով, և գիտնալով որ մինակ ինամքն է՝ տկար ենք և միշտ ուրիշին օգնութեանը կարօտ ենք, աչէկ կը հասկըցվի թէ ինչու համար ամէն մարդ կուզէ որ ինքը պատուեն. անարգ բանը սեպվելէն՝ ամէն մարդ կը վախնայ և կը փախչի։

Քիչ գիտութի ունեցող մարդը կուզէ որ՝ գըրանոցին մէջ շատ գիրք ունենայ. չէ թէ կարդալով զուարճանալու համար, այլ անոր համար որ ուրիշները լսեն գիրքերուն շատութիւը տեսնելով՝ շատ կարդացող է ըսեն, նմանապէս ամէն մարդ կուզէ կատարելութիւնները շատցընել. չէ թէ անոր համար որ կատարելութիւնները ունեցողին շատ օգուտ կընեն անմիջապէս, այլ անոր համար որ իրենց հա-

մաը ուրիշին մըտքին ՄԷՋը ՄԻԿ ՄԵԾուԹեան գաղափարը տպաւորի , որով ուրիշին յարգելի ըլլան : Այս նայելով երբա կելլէ բանասուէջին ըսածը Թէ՝ ‖ Մարդիկ ընդհանրապէս օդով լեցուն տիկ ,, և գնատակ կը նմանին :

Եւ որովհետև բան կորսընցընելէն պատճառած ցաւը՝ բան մը ստանալէն պատճառած ուրախուԹէն աւելի է , ուստի Թէ որ յարգի ըլլալնիս մեզի ուրախուԹիւն պատճառ կըլլայնէ , անարգ բան մը սեպվելնիս՝ աւելի մեծ ցաւ կուտայ մեզի :

Անարգ սեպվիլը՝ մարդուն ոյտին ՄԻԿ անտանելի խոչընդոտ է : Մէկ մարդ մը երկար աւեն անարգուԹիւն կրելով՝ չի կրնար սովորուԹիւն ընել անկից . և առաքինուԹիւը ասոր ցաւը երբեմն մեղմացնէ՝ բոլորովին մարդոյս մտքէն չի կրնար հանել : Ուրիշներուը մեր վրայ ունեցած մեծուԹիւն և իշխանուԹիւն ունենանինէ՝ մենք մեզի չենք կրնար հաւատըցնել որ ասոնք մեզ անարգ և ոչինչ սեպելու իրաւունք ունին :

Ուրիշին առաջը ունեցած յարգուԹիւննիս կը կորսընցընենք և անարգ կըլլանք ,

1 . Երբոր ՄԻԿը մեր անկատարուԹիւնները ուրիշներուն յայտնէ :

2 . Ունեցած անկատարուԹիւննիս վրանիս ձգելով մեզ զրպարտէ :

3 . Ունեցած կատարելուԹիւննիս ուրանայ :

4 . Մեզնէ քիչ կատարելուԹիւն ունեցողները վար սեպէ մեզ :

Ինչ գործ կամ խօսք՝ որ մեկը ազատ կամքով և առանց օրինաւոր իշխանութիւն մը ունենալու մեզի դէմ ընելով՝ մեզմէ ուրիշին չարդը վերցընէ, կամ մեզ ուրիշին անարգ ցոյցընէ՝ կըսուի նախատինք։

Ըսածներէս կը հասկըցուի որ՝ նախատինքին մեծութիւնը պըզտիկութիւնը հասկընալու երկու գլխաւոր նիւթ ունի մէջ։

1. Ծանրութիւն. ասիկայ կառնըլի մեր վրայ գըտնուած անկատարութենէ կամ մեղքերուն կամ յանցանքին որ ինքնութենէն, կամ անանկ կատարեալութենէ մը որ՝ մեզի չհանինք կը կարծէ հասարակութիւնը։

2. Շատ ծանօթ ըլլալ. և ասիկայ կառնըլի նախատինք լսելնիս շատով մարդու առաջ ըլլալէն։ Եւ թէ որ նախատինքը գըրուի եղած կամ տըսուած ըլլայ որ ամենուն ձեռքը պըտըտի՝ նախատինքին էն մեծ աստիճանը ասիկայ է։

Այս տեղեկութիւններուս դնելէն ետքը՝ հիմա աւոր վրայօք ըլլալու անքաղաքավարութիւններուն վրայ խօսինք, որ մարդոյս ինքնասիրութենէ (քէյֆին) կոլմանէ նայելու ըլլանք նէ՝ երկու կարգ կըրնանք բաժանել։

Առաջին կարգին մէջ կը մըտնեն այն գործքերը կամ խօսքերը, որ մեր վրայ անկատարութիւն կը ձըգեն իրաւ կամ սուտ. և ասոնք բացարձակապէս անքաղաքավար գործք են։

Երկրորդ կարգին մէջ կը մըտնեն այն գործքերը կամ խօսքերը, որ մեր ունեցած կատարելութիւններուն չհաւնեցածնի պէս՝ կամ ուրիշին կարծիք ըստ-

ձեն քիչ ունեցած պէս կը լսըցընեն։ Եւ սոսկ համեմատութեամբ անքաղաքավար գործքեր են։

1. ԲԱՑԱՐՁԱԿԱՊԷՍ ԱՆՔԱՂԱՔԱՎԱՐ ԳՈՐԾՔԵՐ

Սոսկ գործքերը չորս տեսակի կըրնանք տարփոխել. քանզի կրթեալ մարդոց մէջ աւելի անարգ սեպուած անկատարութիւնները՝ գլխաւորապէս չորս տեսակ կըլլան։

1. Բնական անկատարութիւն։
2. Խելքի անկատարութիւն։
3. Բարուց անկատարութիւն։
4. Քաղաքական անկատարութիւն։

---

1. Բնական անկատարութիւն։

Սոսկ ծանօթ է որ՝ մեր անձին ոգեղութիւնը և անշնորհքութիւնը՝ ուրիշին աչքին առաջը անախորժ բան մը ընէ. և բանեղծուած արգելք կամ պիտոյ տրուող բնական պակասութիւններ կան, որ անոնք ունեցողները՝ մարդ չուզեր իր գործին բանեցնել, ուստի սոսկ անկատարութե անուններըն

Իրաւ ըլլան ալ՝ ինկուն երեսը տալը անքաղաքավարութիւն և կոպտութիւն է. ինչպէս է ձեռնասուն (չօլախ), հաշմ (չարփըխ), կուզ (խամպուռ), շիլ և ուրիշ սասանկ անուններ:

Բնական պակասութիւններէն ինկ մարդուն երեսը տալը՝ առջեն մարդու և առջեն անգամ միակերպ ծանր չէ գար. ծանրութիւնը եվէյցընող կամ պակասեցընող պարագաներ կան, որ սասնք են:

1. Երեսը տըրտմած պակասութենէն որպիսութիւնը. և սաստ պիտի ծանրը այն է որ՝ ինկ մարդ մը հոտած դէմ նմանցուածնես:

2. Կընիկ մարդու պակասութիւն երեսը տալը՝ երկար մարդոյինը երեսը տալէն ծանր է. վասն զի սասնք տակաւ ըլլալով՝ իրենց պիտի զօրաւոր զգնքը իրենց գեղեցկութիւնը պիտի ըլլայ. այնպէս չըլլայ նէ՝ բոլորովին ոչինչ կըլլան: Փռանսըզ աշխուատականին ինկուն պատմեցին որ՝ երկու մեծ խաթունի երեսու հետ շատ մեծ կռիւ ըրին. անանկ ծանր խօսքեր ըսին իրարու որ՝ հաշտըվելընին սակէց ետքը անհնար կերևի: Հարցուց աշխուատականը. իրարու ոգեղ ըսի՞ն ան. պատասխան տըվին, չէ: Անանկ դ նէ՝ դիւրաւ կը հաշտվին ըսաւ:

3. Կարգըված կընոջ մը տգեղ ըսվինէ՝ այնքան ծանր չի գար. նշանվեալ աղջկան մը ըսվինէ՝ շատ ծանր է. ինկ աղջկան մը համար շունչը կը հոտի ըսելը՝ ինկ կընկան մը համար նոյն խօսքը ըսելէն շատ մեծ նախատինք կը սեպվի. վասն զի կարելի է որ աղջկան համար զրուցված խօսքը բերնէ բերան

տարածվելով և ամէնուն անկաճը հասնելով՝ այն աղջիկը ուժով չըլլայ։

4. Մէկ երևոյթ մը կամ տրամը բնական պակասութիւններէն երեսը տալը՝ շատ կը նեղացընէ անիկայ. ձերբերը այնքան չէ. քանզի երևոյթները՝ իրենց կատարելութեամբը վաստկելու յոյս ունին, որ անկատարութեամբը այն վաստակը կը կորսընցընեն. ձերբերը՝ վաստկելիքնին վաստկելու են. անկէց ետքը անանկ խօսքերու անկաճ չեն դըներ։

Ուրիշին մարմնական պակասութիւններուն նմանութիւը ընել (Թախլիթ առնել) և ծաղրելը՝ գաճ մարդոց վայելուչ բան է. ծաղրածութեան տեսակները ամէնէն գէշ և ամէնէն նախատելին է. ուսոմ քաղաքավար մարդը՝ ասանկ բան ո՛չ կընէ և ո՛չ ուրիշին ըրածին կը հաւնի։ Անանկ մէկ թերութիւնը ոչ ալ ծաղրանք մենք չենք, և շիտակը մեր ձեռքը չէ, անկէց ծաղրը ընելը առանց օգտի սիրտ ծակել է։ Թէ որ շարժմունքները կրնայ խեղճացած ըլլան նէ՝ ծաղրելուէ ինձի դժուար գալով՝ այն կերպ շարժմունքները կըմնամ մոռնալ. բայց թէ որ կըռնակնս կուզէ կամ աչքս կարճատեսութիւնը կամ կուրութիւնը ծաղրեսնէ՝ աշխատութիւնըէ պատրաստ է. ո՛չ կըռնակս ոսկորները կը շիտակին անուռ, և ո՛չ աչքըս սրատես կըլլայ։

Աստ հասար թէ որ հանդէսին ալ չի գըտնըվող մարդուս անանկ պակասութիւը ալ ջնաւոր՝ որ գըտնվելուն ալ նայուածքները ալ այն պակասութիւնը ունեցող

ըլլայ. գործքըդ անոր կը դնէ պէտք եւ դժուրը կուգայ ուսոյ այս աշխարհաւարութիւն եւ կռիւ է։

Ջ. Խելքի անկատարութիւն։

Ոչին մարդ կուզէ որ՝ խելօք եւ քան հասկցող եւ իր բանը գիտցող ելլէնայ. կամ գոնէ խեղճ կարգ մտած չըլլայ։ Ասոր թէպէտ շատ մարդու կըսնաս ըսել որ՝ աստուածաշունչին բնաւ տեղեկութիւն չունիս, այն ալ քեզի չի նեղանար. բայց ջինքը էշու տեղ դնելուդ ուզող չկայ, որ խելքի անկատարութիւննէրուն պիտի ծայրի աստիճանն է։

Խելքի անկատարութիւնը երեսի տալը՝ ոմանց ծանր եւ ոմանց թեթեւ կուգան այս պարագաներուն։

1. Պակասութեանը որպիսութիւնին նայելով։ Մէյքը քան չի կըսնալ պահելը երես տալով՝ անկն մարդ չի դժուարիր. բայց թէ որ անկն մարդու հարկ եղած խելացութեան աստիճանն ալ չունիս ըսելի ինկուածնէ՝ անոր շատ կը նեղանայ. քանզի անկն մարդէ վար եղած կըլլայ։

2. Աղուեսաին նայելով։ Թէ որ կարդացողի կարդ գըսնըլած մարդու մը ոսոխ ըսեսնէ՝ նեղանալը հարիւր աստիճան սեպէ. գեղացկին մը նոյն խօսքը ըսեսնէ՝ աստղ նեղանալը մէկ աստիճան սեպէ։ Բայց թէ որ գիտութեանց տեղ մշակութեն եւ ընկերավարժութեան վրայ խօսիս, եւ գեղացկին մը

ըսես որ՝ մշակութեան պէտք եղած բաներէն բան չգիտես, այն ժամանակը անոր նեղութիւնը՝ կարգացողին նեղանալուն կը հաւասարի։ Ասոր ալ մարդ մը ինչ արուեստ տէր է՝ այն արուեստին վրայօք անոր տգէտ և ոամիկ ըսելով, անիկայ շատ աւելի կը նեղացընես։

3. Տարւքին նայելով։ Մէկ մարդուն քանի որ տարիքը եվելնայ՝ վաստկած տեղեկութիւններն ալ եվելցած պիտի ըլլայ. ասոր խելքն և իմաստութեան պակսութիւնը երեսը տալը՝ տարիքը առած մարդոց աւելի դժուար կուգայ. ելիտասարդաց այնքան դժուար չի գար։

Ասոր խօսող մարդուն դէմ նստելն ալ՝ շատ կամ քիչ անքաղաքավարութիւն են,

Երկժամկալ, աչվըները շփել, ժամացոյցը նայիլ, ժամը քանին ըլլալը հարցընել, (կէսլմիշ ըլլալ), ընկոշմանիլ (եան գալ), մրափել։

Խօսքին մէջը մըտնել, կամ խօսքը լըմընցընելէն առաջ ձգել երթալ։

Կըռնակը խօսակցին դարձընել, ուրիշի հետ խօսիլ, ևայլն. ասոնք ձանձրանալ և զուցված խօսքը չախորժիլ կը ցըցընեն. ասով ըսել կուզես որ՝ խօսողը մարդու տեղ չես դներ, անծեղի (սախաւալանի) մը տեղ կը դնես։

Ներսէս Թադեւոսը՝ որ խնդիր ալէր՝ անգութ ալ, Հռոմ քաղաքը թէատրոյին մէջ խաղ կանչելու աւոնը տեսաւ որ Վեսպասիանոս՝ որ եօքը կայսր եղաւ, կերըժտիկար կոր. քիչ մնաց պիտի

մեռցնել տար։ Հողքորթները կըսէին որ՝ Թագաւորը երդեցն լքէն ոչ ուրիշ մը երկժոլիալը՝ քրէական յանցանք է, մեռնելու արժանի է ընողը։

Փէնէլօն Վէրսայլ քաղաքը գըտնըվէյաւ՝ երբ որ Քաբուչին կրօնաւորներէն Ակրաֆէն անուն քարոզիչը քարոզ կուտար Լուի չորեքտասաներորդ Փռանսըզի Թագաւորին ներկայութեանը։ Փէնէլօնին քունը եկաւ. քարոզիչը աստր քընանալը տեսնելով ըսաւ՝ սա կրօնաւորին ձայն տալէք. կերևի որ միայն Թագաւորը տեսնելու համար եկած է հոս։ Ես ոչ Ներոնին լրածին կը հաւնիմ, և ոչ այն քարոզիչին. այս տեղըս միայն օրինակի համար պատմեցի որ հասկըցվի. սանկ բաները՝ խօսողին ոչքան դժուարը կուգան և կը նեղացընեն։

Այս պատճառներուս համար՝ քանի մը մարդ ինձ տեղը նըստած խօսելու ստեննին՝ ոտքի վրայ ելլել և ձեմելու ըսկըսիլ. այս ալ անվայելուչ գործ է՝ թէ որ նստոնները շատ մտերիմ բարեկամ չեն, կամ ոտքի ելլողը՝ աստիճանով նստոնեներէն մեծ և յարգի մարդ չէ նէ։

Տելլաքազա մատենագիրը կըսէ. ||Փեզնէ կրատ «չուզելն խելք սորվեցընելու ելլան է՝ անոր ես «քեզնէ խելացի եմ ըսածի պէս՝ ագնոութիւնը և «խելքը չի հաւնելը երեսը զարկած կըլլաս։ «Աստր համար առն ձանչցած մարդու խելք սոր- «վեցընել չի վայելեր. միայն անանկ մարդոց կըր- «նաս ընել որ՝ կամ շատ մտերիմ բարեկամ են «քեզի, կամ անոնք կատակելը քեզի յանձնը-

„վաճ է, անոնց վրայ իշխանութիւն մը ունիս։ Կամ
„չի ճանչցած լլլայալնէ, թէ ու ծանր մէկ վը-
„տանգիմը ջէջ է և գիտես որ քու խրատըդ բըռ-
„նելով կըընայ այն վտանգէն ազատիլ այն առեն
„այն մարդուն խրատ տալը պարտք ալ է։ Բայց հա-
„սարակաց սովորութեան նայելով, քաղաքավար
„մարդը ուրիշի խելք սորվեցընելէն՝ և ուրիշին
„բաներուն խառնըվելէն զգուշանալու է։ Այ
„անզգուշութիւնով՝ շատ մարդու քով կը գըտնը-
„վի, և մանաւանդ շատ բանի խելքը չի հասնող-
„ներուն քով։ Քանզի ոամիկ և հասարակ մարդ-
„դոյ մըտքին մէջ միայն մէկ երկու կերպ բան կը
„պըտըտի. մէկ բանի վրայ մտածելու ալ նեղութի
„չեն քաշեր. որովհետև իրարու հետ բաղդատելու
„և քըննելու նիւթ քիչ կայ ձեռքերնին։ Ի՛նչ
„որ է նէ. այն մարդը որ խրատը ձեռքն է առեր՝
„հանդիսած տեղը գանելով կերթայ, նշանը իրեն
„հետն է՝ որ խելքի կողմանէ ինքը շատ պակասու-
„թիւն ունի։ Իրենց խելքին հասնած անանկ
„մարդիկ կան՝ որ խրատներին մըտիկ չընողին հետ
„կավըրվին, կըսկըսին կռիւ ընել. և կըսեն. մենք
„գիտենք, աղքատ մարդուն խրատն ալ մըտիկ չըը-
„լլլիր։ Այս ինչ մարդ՝ իր խելքին եկածը կընէ.
„մեկալը իմ խօսքըս մըտիկ չընէր. բայց ուղեղը ու
„ուրիշը քու խօսքըդ մըտիկ ընէ ու քեզի հնա-
„զանդի, մեծ ամբարտաւանութիւն է. իր խելքին
„հետևիլը այնքան ամբարտաւանութիւն չէ։

Քիչմը գիտութեան հետևողը և տարիքնին քիչ

մարդիկ ուրիշներէն աւելի կուզեն որ՝ իրենց խոս-
քը մտիկ ընդրվի • ուստի բանաստեղծին ինկը ա-
սանկներուն խրատ կուտայ ։ || Քեզի պէտք է՝ որ
"քուկին մանկական կուրծքիդ մէջ քու եռանդըդ
"զըսպես • և անհամբեր ամբարտաւանի փափաքըդ՝
"որ քեզի բան չի հարցընուլին ալ խելք տրվեցը-
"նել ուզելով՝ քու մտածութիւններըդ մեծ բանի
"տեղ դրեր ես, այն ալ ետ ձգէ ։

Ճ • Խարուց անկատարութիւն ։

Ընկերական և քաղաքական և վաճառականութե
վերաբերեալ աղէկութիւնները՝ մարդուն յարգու-
թիւն և պատիւ բերելով, անկն մարդ ասոնք ունե-
ցող երևնալ կուզէ ։ Եւ այս բաներուս վրայօք
պարծանքը՝ անկն մարդու այնքան հասարակ է որ ,
թէպէտ իրեն բերնովը իրեն տըգիտութիւնը խոս-
տովանող մարդ շատ կայ , բայց բարուց կողմանէ
պակասութիւնը խոստովանող անհնին չկայ ։ Ուստի
մէկին բարուց աղէկութեանը վրայ երկբայութիւն
և կարծիք ձգող գործքերը՝ աւելի փուշի պէս կը
խայթեն մարդուն սիրտը ։

Ասանկ թերութիւնները՝ մէկուն երեսին տալը՝
ինքնին անքաղաքավարութիւն է • ասոր ալ աւելի
ծանրութիւն տրվող պարագաներ կան ։

1 • Մէկին երեսին տրված պակասութեըդ կամ

մելութեանըդ որպիսութիւնը։ Մէկ մարդու մը պինով ըսելը՝ գող ըսելու չափ ծանր չի գար։

2. Երեսը տրված մարդուդ որպիսութիւնը։ Անհաւատարմութեան անունը կընիկ մարդոց աւելի կը դըպչի. երիկ մարդոց այնքան չէ. զերկ կընիկ մարդուն անհաւատարմութեանը տակէն՝ շատ գէշ բաներ կը հասկըցվի։

3. Վիճակին որպիսութիւնը։ Բարուց անկատարութիւններ կան՝ որ կարգըված մարդու աւելի չի վայելելու բաներ են, քան չի կարգըվածի. քանզի կարգըվածը ուրիշներէն աւելի պարտականութի մը նալ ունի իր տունը նայելու. ուստի շռայլութիւնը կամ պարապ պըտըտիլ ծուլութիւն ընել և ընտանիքը երեսի վրայ ձըգելը՝ ընտանիք ունեցողին աւելի ամօթ է, քան թէ մինակ գլուխ մարդու։

4. Գործոյն պարագան։ Ջինուորի մը վախկոտ ըսելը՝ աւելի ծանր նախատինք է, քան ուրիշ քաղաքացիի մը։

5. Խօսելուն և գործելուն ընդհանուր կամ մասնաւոր կերպը։ Մէկուն ընդհանրապէս գող ըսվինէ առանց մասնաւորելու՝ այնքան ծանր չի գար. մասնաւորել՝ և ||այս ինչ բանը գողցողը դուն չէիր մի|| ըսելը՝ աւելի ծանր է. քանզի առաջին զրուցվածքը՝ վնաս մը չի բերեր մարդու. երկրորդ զրուցվածքը՝ կընայ մարդուն դատախազ հանել և վնաս բերել։

Ընդհանրապէս խօսելով, այն գործքերն որ կը ցըցընեն՝ թէ մէկը կընայ գէշութիւն ընել, նա-

խաւինք կը բերուեն • ուստի անքաղաքավար և կոպիտ մարդու գործքեր են։ Ասանկ են

1 • Ընտակ մէկ կընկան մը աչքին ջրջը նայելը, կամ հետը շատ մտերմութիւն ցըցընելը • որովհետև տեսնողը այն կնոջը վրայ կըընայ կարծիք ընել՝ թէ պատիւը և յարգը դիւրաւ ոտքի տակ կառնէ։

2 • Մէկուն տունը գայած ատենին՝ չափազանց զգուշութիւն ընել մեր անձին, կամ ուրիշներունուս։

3 • Պատուաւոր մէկ պաշտօնատարի մը ընծայ տալ որով կը հասկըցվի որ այն մարդը առանց ընծայի ներս չըներ ինկած գործը չի տեսնէր, և ընծայը համար ծուռ գործ մը կըընայ տեսնել • ևայլն։

Այսալ գիտնալ պէտք է որ՝ քաղաքավարութիւնն ու խոհեմութիւնը իրարմէ շատ տարբերութիւն ունին։ Խոհեմութիւնը երբեմն անանկ բաներ ընելու կը թելադրէ որ՝ թէպէտ ուրիշին դժուարը կուգայ, բայց ինձ զգուշանալու համար ներս հարկաւոր է։ Ուստի սպասաւոր ունեցող մէկը՝ անքաղաքավար չես կընար սեպել, երբոր ըստակները և ուրիշուսուղ և պատուական բաները սընտուկը կամ պահանոցը (տօլապը) կը դնէ և կը կըղպէ և բանալիքը իր վրան կառնէ • այս զգուշութիւնը՝ ընդհանրապէս գողերու համար է • և սպասաւորներուն՝ կասկածանքէ ազատ կըմնայ։ Ասոր հակառակ՝ երբ որ Օգոստոս կայսրը՝ իր քովը մրտնող մեծամեծ նախարարներուն վրան բընարկել կուտար։

յայտնի անոնց երեսին լսել կուզէր որ ||Ես գի-
«աեմ որ դուք աղնիքդ ալուսնակը մարդիկ էք,
«հասկընալ կուզեմ որ լաթերնուդ տակը պահած
«դանակ և ուրիշ զէնք ունիք մի|| : Բայց Օգոս-
տոս այս կոլմէն իրաւունք ունէր. որ շատ տաեն
անցած չէր՝ աղնուականաց ժողովքի մէջ Յուլիոս
Կեսարը զարկին սպաննեցին. այս զգուշութիւնս
այն մարդուցը կաժէր:

Գ. Պատմական անկատարութիւն:

Տեսնալով որ հատարակութեան մէջ սովորութիւն
եղած է որ՝ հարուածները կը յարգեն, որովհետև
կըսնան ասանք ուրիշին գործոյն գըսնըվիլ և ու-
րիշը գործին բանեցընել և վաստակ ընել տալ.
տեսնելով որ հարուածոյ անուն ունեցողը երբոր
պէտք ըլլայ՝ կըսնայ ուզած տեղէն բռատակ գըտ-
նել, և այն ալ իր գործոյն բանեցընելով՝ հարբտու-
թիւնը եվեցընել.

Առանց կը հասկընանք որ՝ ինկուն աղքատու-
թիւնը երեսը տալը ինչըա ծանր կուգայ. և այն
մարդ կուզէ որ՝ ճշմարիտէն աեղի ունենար երևի
ուրիշին աչքին: Ուսաւ զարմանք չի գար վեզի
լսելով որ՝ երբոր Ինկլիզին անուանի Բիտէ նա-
խարարը՝ անկն մարդուն եկամուտին համեմատու-
թեամբ տուրք չըզեց հատարակութեան վրայ, շատ

Ինկլինգները իրենց եկամուտին հաշուովը՝ իրենց
ինկած բաժինէն եվեր ըստուկ տրվին. որ հասարա-
կութե մէջ իրենց վրայ եղած վարկուտը չի պակսի։

Ասոր համար է որ՝ գերութեան վիճակը միշտ
ցած վիճակ սեպված է, և միշտ անանկ պիտի
սեպվի։ Քանզի մէկ կողմէն ուրիշի հրամանի տակ
ըլլալը, և մէկ կողմէն բանածին վոխարէն քիչ
վարձք առնելը կը ցրցլնէ որ՝ ոչ ուրիշին ըստուկ
կըլնան տալ, և ոչ վաստկըլնել. ուստի մարդ ա-
նոնք յարգելու պատճառը չունի։

Փիլիսոփայութիւնը ոլքան հոգնի՝ ձեռքէն
գալու բան չէ, որ խելքի տէր ալքատ մարդ մը՝
ոսկեթել հանդերձ հագնող հարուստէ մը աւելի
յարգութիւն գլանէ։ ||Առաքինի մարդուն պարտք
«գուլեաններ կան, բայց ինքը անօթութիւնէն և
«ցուրտէն կը մեռնի. ան բան հարստութիւնով
«կըլլայ. մէկ մարդուն բարքը և բնութիւնը ան-
«ետքը կը հարցնեն. առաջին հարցնելիքնին այս
«է որ՝ ըստակին սընտուկը ինչպէս է, շատ տեղ և
«շատ դրամագլուխ (սէրմայէ) ունի՞ մի. քանի ը-
«պատառոր կը պահէ. իրիկվընէ իրիկուն քանի՞
«տեսակ կերակուր կեփվի տունը. և ըստկին սըն-
«տուկը ոլքան ծանր է նէ՝ այնքան ծանր յարգու-
«թեան արժանի կը սեպվի այն մարդը||։ Կամ ա-
ւելի շուտակ ըսենք. ոլքան շատ ըստակ ունի նէ՝
այնքան աւելի հասարակութե պիտանի մարդ սեպ-
վելու պատիւ կը գլանէ։ Բանաստեղծ մը կըսէ.
||Ո՞վ ասկի, վեհափառ Թագուհի աշխարհի, աստ-

“ քինութիւնը և համաձայնութիւնը և հաւատար-
“ մութիւնը և խաղաղութիւնը՝ թէպէտ մեհեան-
“ նեը ունեցան, և քեզի մեհեան շինողը չեղաւ ,
“ բայց հիմա ամէն մարդ քեզ կը պաշտեն :

Ուստի մէկուն սընտուկը գողցել և կընքելը՝ այն մարդուն մեծ նախատինք է • որովհետև կը ցցցընէ որ՝ պարտքը վճարելու կայք կամ կարողութիւն չունի • ուստի անկէց եռքը՝ մարդ անոր վրայ ըստակ չի տար • անոր համար օրէնքը մէկուն սընտուկը միայն այն ատենը կընքելու հրաման կուտայ՝ երբոր առնելիք ունեցողները ըստակը ուրիշ կերպով առնելը անհնար ըլլայ : Այս կողմէն քաղաքավարութեան դէմ և կոպիտ վայելուչ գործքեր են

1 • Մէկ կարօտ մարդու մը ըստակ տալէն եռքը՝ այս դիս այն դին անոր անունը տալ և պարծենալ իր իրածը հասկցընելով :

2 • Ընկերութեան մը մէջ կամ ճամբան երթալու ատեն՝ հին լաթեր հագնողներէն հեռու կենալ, վրան գլուխը աղէկ վայելուչ մարդոց քովը մօտենալ :

3 • Մէկ մարդ մը որ հարուստ չըլլալը գիտես , և շատ սերտ մտերմութիւն ալ չունիս հետը , յանկարծակի առաջկուց չհմայուցած անոր տունը կերակուրի երթալ :

4 • Որովհետև հասարակօրէն մէկ տան մը հիւրերուն համար յատկացած սենեակը (սէլամլըխը) աւելի զարդարած կըլլայ • ուստի չի կանչուած ուրիշին սենեակները երթալ տեսնելը՝ մեծ անքաղաքավարութիւն է :

2 . ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԵԱՄԲ ԱՆՔԱՂԱՔԱՎԱՐ ԳՈՐԾՔԵՐ

Նանկ գործքեր կան որ՝ թեպէտ մէկ ակրմը և ուրիշի ծառայութիւն ընելու կամք մը կը ցուցընեն, բայց երբոր սովորութիւնը՝ այն տեսակ բաները վար մարդոց յատկացուցեր է և դուն մեծ մարդոց ընել կուզես նէ՝ դժուար կուգայ։ Ուստի մէկ մարդ մը թէ որ իրեն հաւասարին երեսը շօշափէ նէ՝ ծանր անքաղաքավարութիւն է . մանաւանդ թէ որ իրմէ մեծին ընէ նէ . զէրէ սովորութիւն է որ մանր տըղոցը կընեն անանկ . և մարդ չիկայ որ՝ մանր տըղու տեղ դըրվի և դժուարը չգայ։ Ուստի կերևի որ Հոմերոս քաղաքավարութենէ կանունէն դուրս ինկած է երբ կը պատմէ որ Դեդիս՝ որ ծովու չաստուածուհիներուն գլխաւորն էր, Դիոսի երեսը կը շոյէր, և ասիկայ կրկին անքաղաքավարութիւն էր . քանզի Դիոս՝ որ Ոլիմպոս լեռանը տէրն էր, աստիճանավալ շատ մեծ էր Դեդիսէն՝ տարտղալ։ Բայց կընանք ալ ըսել որ՝ Հոմերոսի ատեն անանկ բաները անքաղաքավարութիւն չէին սեպվեր։

Թէ որ տարիքը պզտիկ՝ բայց աստիճանը մեծ ըլլայնէ, անանկ գործքը այն ատենը անքաղաքավարութիւն չի սեպվիր։ Մէկ երիտասարդ մը՝ որ Թագաւորի զաւակ կամ մեծ իշխան ըլլայ, կընայ ձեռքը ծեր մարդու մը ուսերուն վրայ դընել երբոր

Ինչան բարեկամութիւնէ , որ մեծին աչքէն ինկած չըլ-
լալը գիտնալով սիրտը ամուր բըռնէ . բայց թէ որ
երիտասարդը պատուոյն առտիճանը չունենայ նէ՝
միայն երիտասարդութեամբը այդ ընելը ամօթ և չի
վայլելու բան է :

Մէկ պըզտիկ մարդ մը բազմութեան մէջ իր մե-
ծին առաջը ելած ըլլայ , և անոր դէմը կայնած ա-
տենը հանէ անոր գըլխարկը ուայ , համեմատա-
բար շատ մեծ կոպիտութիւն ըրած կըլլայ : Ասով-
հետև ասկից բարեկամութեան և մտերմութեան
նըշան է , այս ընելով մեծութիւնը պըզտիկութիւ-
նովնոյ մէջէն վերցած կըլլայ : Ուստի անվնաս և
բարեկամական գործք մը նալ կըրնայ համեմատութիւ-
քաղաքավարութեան դէմ ըլլալ , և վար մարդ մը՝
իրմէ մեծին ուրքան աւելի ընտանութիւն և մտեր-
մութիւն ցըցընէ նէ , այնքան աւելի ծանր և կո-
պիտ կըսեպվի :

Մարդոց կատարելութեան չափը և որակութիւնը
շատ կերպ ըլլալով՝ առջի մէկուն հետ մէկ մէկ կերպ
վարվիլ պէտք է . և թէ որ առջինուն հետ միակերպ
վարվիլ ըլլայ նէ՝ մեծերուն պատուոյն դըտչիլ կըլ-
լայ , և քուկին քաղաքավարութեան անունըդ կը
պակսէ : Ըսենք որ տունըդ երկու հոգի եկան . մէ-
կը կարդացող , և մէկը ծխնելոյզ սրբօղ (օճաք սու-
բեւրնաչի) . թէ որ կարդացողը ներս մտած առեն
ատ ելածկիտ պէս , ծխնելոյզ սրբօղին առ ատ ել-
լես , և վազես անոր տակն առ նստարանը դընես ,
և աւրձ բերելատաս , և անոր հետ առ կարդացողին

հետ խօսած ըլլալ պէտք է խօսիս, կարծիք չկայ որ այդ կերպ վարմունքները՝ թէպէտ քաղաքավարական են, բայց կարդացողին դժուար կուգան. որովհետեւ անոր պատկառանքն ու ծանրութիւնը տրրբողինը հաւասար քառնեցիր:

Ուսան երբեմն մէկը գովելու համար կըսեն՝ որ ամէն մարդու հետ մէկ է, գովել չէ՛ ասիկայ, այն մարդուն համար չիմացած է ըսել. չէ՛ թէ որ ըսողը ուրիշ բան հասկըցընել կուզէ նէ՝ կըմնայ աւելի բայ խօսիլ:

Այն արտաքին գործքերը որ սէրմը և յարգութիւն մը և ուրիշին գործը տեսնելու և ծառայութիւն ընելու կամք մը կը յըյտնեն, պէտք է որ անոնց ընեցած կատարելութիւններուն տեսակին և շատութեանը համեմատ ըլլան. ուստի ասոնք քանի որ եվելնան պակսինէ՝ քաղաքավարական գործքերն ալ մէկ աստիճան ինալու չեն:

Ուրիշին կատարելութեանցը՝ և անոնց համեմատ պատուոյն նայելը՝ բանին վայելչութեանը նայել է. և այս ալ կըլլայ յարգութեան արտաքին գործքերը համեմատելով. ուստի ամէն մարդուն լրեն վայելուչ եղած պատիւը և յարգութիւնը պէտք է տալ:

ԳԼՈՒԽ Ա՛

Նոյն նիւթոյն վրայ։

1 • ԻՆՔՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ՅԱՏՈՒԿ ԳՈՐԾՔԵՐ

Ա՛րդեօք այնքան սովորութիւն եղած է՝ առանց քանի մը ջինջ վեր վերցընել և ուրիշները վար զարնելը, որ գրե՛թէ չի գիտնալով՝ ուրիշին դըպչիլ և սիրտը ծակել չուզելով՝ մէկ անգամ տեսնըվելով, քիչ առէնին մէջ ներկայ գըտնըվողներուն մէկ քանին քանի մի անգամ սիրտը կը ծակեմք։ Աստ աւելի շատ պատահելու առիթներըը՝ յետագայ դիտուածներուն կըլլան։

---

2 • Ձախորդութիւն։

2 • Գրե՛թէ ամէնն ալ կը հոգնին ձախորդութիւն հանդիպող մարդուն խելքը պահպեցընելու՝ որ իր քաշած ձախորդութիւններուն պատճառ ինքը եղած է, և անոր օգնութեան հասնելու պարտականութէն ազատվելու համար՝ ըսած բաներնին դիւրաւ կը հասկըցվի որ՝ այն մարդը խեղճ կամ ինքնահաւան մարդու մը տեղ դըրած են։ Սովրաբար տրտում

մարդոյ տըրուած մխիթարութիւնը այս կերպըս կըլլայ։

Բ. Հատ մարդու մէկէն գլուխը եկած ձախորդութիւնն ալ՝ շատ անգամ սովորութիւն է մէկ մարդու մը անխոհեմութեանը և անզգուշութեանը վրայ ձգել. և շատ անգամ ալ այն ամէնուն ծանօթ և աղէկ անուն ունեցող մարդուն անունը ուզածնեըրնուն պէս քաշքըշելու համար՝ Եբրայեցւոց քաւութեան նոխազը կը դարձընեն խեղճ մարդը. բուլոր հասարակութենէ մեղքը և յանցանքը անոր վրայ ձգելէն ետքը՝ քալն բռնելով քաղաքէն դուրս անապատները վռընտած պէս կընեն։

Գ. Հատ ալ կը պատահի որ՝ մէկին խօսքին խելվընիս պատկելով բան մը կընեմք. և թէ որ մէկ անկարծելի դիպուածով ձախորդ երթայ բաներնիս՝ նէ՝ այն ձախորդութենէ պատճառ կը բըռնեմք մեզի լսրատ տըվողը. չենք ըսեր որ՝ խելք հարցընողը մենք էինք, և անոր ըսածին կատարեալ հաւանութենէ տալէն ետքը՝ այն բանին ձեռք զարկինք։

Ը. Յաջողութիւն։

Ա. Պարծը աղէկ գայող մարդուն համար առավորաբար կըսեմք որ՝ գործըն յաջող երթալը իրեն խելացութիւնէն չէ, բաղդաւորութիւնէն է. կամ ուրիշին խելքին և օգնութեանը պատուճն է։ Թէ որ կըսենք Պօղոսը անոր ձամբա չի բանարնէ, այս

բանին ձեռք չէր զարնէր անիկայ • Պետրոսն ալ ձեռք չի բերուներ նէ, գլուխ հանելիք չունէր։ Անկէց ետքը կըսկըսինք մըտքերնիս հոգնեցընել։ Ինչ կերպ գըտնենք որ՝ այն մարդուն բոլոր ունեցած ձարտարութիւնը և խելքը ուրանայինք • և թէ որ վերոյհանգամանքը ձըգելու ըլլայ մեկը նէ՝ այն հանգամանքը ուրանալու անոր կէսին չափ չենք աշխատիր։

Ը • Վերջապէս ումանց համար հարկ կըլլայ խոստովանիլ՝ որ նրեննց գործքերուն յաջող երթալուն պատճառ՝ նրեննց խելքն ու աչքը բացութիւնն է • Բայց ասոր ալ հետը սանկ խօսք մը կը խառնեն որ՝ Թէ որ այս ձամբան բըռնէր նէ՝ աւելի խելացիութիւն էր • և այս բոլոր ձամբանին այնքան կը գովեն, անկէց ելլելիք այնքան աղէկութիւնները կը պատմեն որ՝ մեռոյն ըրածը պըզտիկ և ոչինչ բանի մը կերևի։

Ճ • Այժ նրեննց ցըցուցած ձամբուն անհնար կամ անյարմար ըլլալը հաստատելով՝ դատը վաստըկած չես ըլլար • դիտաւորութեանդ վրայ մեկնութիւններ հանել կըսկըսին։ Դիտաւորութիւնդ ալ աղէկ ըլլալը հասկըցվի՝ ուրիշները կելլեն կըսեն որ՝ բանը յաջող գնայ նէ, ձամբան մենք ստվերացուցինք նրեն • կամ այս ինչ մարդը ստվերացուց։

՟Ե. Ա՛կռան վրայ յանցանք մը ձգել։

Ա՛կռան յանցանքին դէպքաւ հաւատալու և ուրիշին ալ ախորժելովմը պատմելու և հրատարակելու սովորութիւնը՝ մարդկային բնութեան մէջ գըտնըված քաղաքելի սովորութիւններուն մէկն է։ Այս սովորութեանս համար է որ՝ թէ որ մէկը քու վրադ պակասութիւն մը պատմէ նէ՝ քու բարեկամըդ թէպէտ ||սուտ է՝ հաւատալու քան չէ|| կըսէ, բայց անանկ խօսքեր կը գըտնէ որ՝ կամ մէկէ մը նայ լսելու ըլլայ նէ՝ կատարեալ կը հաւատայ կըսես, կամ այն անգամն լսելն ալ՝ բաւական հաւատացընելու չափ կը կարծես։ Անկէց ետքը մէկը քեզնէ բան մը կը կըսէ, ուրիշմը քովըդ չի հանդիսիր, մէկ ուրիշ բարեկամ՝ալ հետըդ չի խօսիր, ևայլն։

՟Ը. Նոր լուրեր և մտածմունք։

Լսենք թէ մէկ նոր բան մը կայ՝ որ մարդ չըգիտեր կարծելով պարկեշտութիւնմը քու գիւտագործըդ բազմութեան մը մէջ պատմեցիր. նոյն առենը կելլեն քեզի կըսեն որ՝ հին և փըտած և մըգըտած բան է ըսածըդ. և քուկին տգիտութենդ վրայ կը զարմանան որ՝ այնքան հինցած բանը նոր կը կարծես։ Թէ որ մէկնալ քեզ այն չայլին չի նմանե-

ցընէ՝ որ սիրամարգի փետուրով զարդարվելը կը, ըսուն քեզ անունդ ձեռքէն աժան խալըսած սեպելով փառք տալու ես։

Մէկ բարակ և վարպետ զրուցվածք մը ըսես նէ՝ քովիններեուդ մեկը լսածըդ չի հասկընալ կըկեղծէ, վասն զի ան իր քթախոտին տուփին վրայի պատկերը կամ պատը կախված քուատռօն դիտելով խելքը անոր տըված էր։ Բազմականներուն մէկ ապուշ բան մը մի կը պատմես կոր, մեկը կ՚ելլէ տեղ սխալ երթամ գործ ունիմ ըսելով վերարկուն կուզէ, կամ խօսքիդ վրայ ուրիշ խօսք մը կը բերէ՝ պատմաբանըդ շարունակել թողլ չի տար, կամ յանկարծակի անանուխ բան մը կը հանէ՝ որ լսածիդ կարգը խառնել կը մտնայ։

Ե. Սխալմունք և ատոր պէս բաներ։

Ինչ որ մէկ բանի մը վրայ ալիկ չի մտածելով սխալ մը ըրիր, կամ անյարմար խօսք մը խօսեցար, հոն գըտնըվողները առանց մեկէն կըսկըսին խնդալ և ուրախակ վերցընել, որ սխալըդ շիտկելու կամ դուն քեզ արդարացընելու ժամանակ չէս ունենար, և ատով կը հասկընաս որ՝ քեզ պըզտիկ ձըդելու և ամչցընելու սէրըն՝ արդարութեան և շնորհատուութեան սէրէն հարիւր անգամ աւելի է։

Ուսոյի հետը տեսնըված մարդոյըդ քաղաքա-

վար կամ կոպիտ ըլլալը հասկընալու համար՝ այս նշաններուն ալ ունինք։ Քաղաքավար մարդուն քով ուրիշը սխալմը ընէնէ՝ այն մարդը իր խնդալը կը պահէ. կամ հազիւ թէ քիչմը կը ժպտի (սըրտամիշ կընէ)։ Կոպիտ մարդը խընդալէն բերանը բաց կը մնայ, կը կեռնայ կը կեռնայ նորէն կը խընդայ։ Քաղաքավարը՝ ձանձը ձանձի տեղ կը դնէ. կոպիտը կուզէ որ՝ ձանձը փըշի չափ մեծցընէ։

2. ԻՆՔՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ԱՆՍՈՎՈՐ ԳՈՐԾՔԵՐ

Ոմանց կոպիտութիւնը գործով յայտնի չըլլար, պէտք եղածը չընելով յայտնի կըլլայ։ Հարցուցածնիդ պատասխան չի տար, ուրախութեանդ ուրախակից չըլլար, ուրիշ բանի պարապիլ ցըցընելով վերստէ չի նայիր բան չի խօսըլով՝ միտքը հասկըցընելու կերպով գլուխ երերցընել, պաղկերպով քաղաքավարական վարմունքմը ընել, վերստէ նայելով քըմծիծաղ ընել, լուռ կենալ, մեղքընալու պէս դէմք ցըցընել եւայլն. ասոնք ամէնուն՝ որպէս թէ ընողը մեծ մարդ կը ցըցընեն, որ դէմինը պարապմարդումը տեղ դրած կըլլայ։

Ամբարտաւանութիւն է՝ երբոր մէկը իր անձը շատ մեծ կը բըռնէ, եւ ուրիշ ներեն հաւասարերը կամ իրմէ մեծերը բանի տեղ չի դընէր, Թաղթար-

ներուն մէկ ցեղին կանը՝ որ իրեն բնակելու տուն
մը նայ չունի, և ապրուստը՝ ճամբորդները թալե-
լով կը ձարէ, հայը ուսելը լսմընալէն ետքը՝ իր
մարդոցը մէկը բարձր տեղը կը հանէ լսմայու
կուտայ բոլոր աշխարհին որ՝ Թաթար կանը հայը
կերաւ. հրաման է աշխարհքի մէջ գրանըված առն
Թագաւորներուն և իշխաններուն՝ որ իրենց հայը
ուտեն: Անցեալ դարերուն մէջ ասոնց նման խելքը
մարդիկ կային Եւրոպա, որ իրենք մէկ գովելի ա-
շէկութիւն մը չունենալով՝ իրենց նախնեացը մեծ
և ազնուական մարդ ըլլալուն վրան կը պարծէին. և
իրենք զիրենք ուրիշ հասարակ մարդոցմէն այնքան
մեծ կը բռնէին որ՝ անոնց պատահած բնական
հիւանդութիւններն ալ իրենց քով չեն կրնար մօ-
տենալ կը կարծէին: Ֆրանսայի Բուօլանս գաւա-
ռէն ազնուական պատմիչը՝ Մարսիլեայի ժան-
տախտին պատմութիւնը ընելով կը գրէ որ՝ «Այս
«հիւանդութիւնս անանկ լրջով և անամօթ հիւան-
«դութիւն և ախտ մը նէր որ՝ մեծամեծ մարդոց ալ
«կեանքը ապահով չէր ասոր ձեռքէն:

Փիլիսոփայութիւնը չի կրնալով հասկընալ, ին՛չ-
պէս կրնայ որ մեծ մարդէ ծընած ըլլալը՝ մէկ ա-
ւելի յարգ մը ստանալու իրաւունք կուտայ մար-
դու, և ամէն մարդ իրեն ըրած ազէկութիւնովը
վարձքն և գովութենէ արժանի ըլլալու հարկը տես-
վեցընելը՝ իրեն պարտականութիւն սեպելով, խել
մը ատանկ բաները խափանեց Եւրոպայի մէջ, որ
ամէն ատեն հասարակ ժողովրդոց սիրտը՝ այս ան-

հինն տալըբերութիւնը կը ծակէը։ Փիլիսոփայութիւնը՝ ձեռքէ աղքատն ողորմութիւն տալը՝ աղէկ բան չի սեպէը։ անկէց աւելի աղէկ կը սեպէ անոնց բանեըս բան գըտնելը՝ որ լրենց ճակատին քրտունքովը շահին։ տուլ արուեստները շատցան, և աղտոտ քըրչըլտոտ լաթերով փողոց պըտըտողները պակսեցան, և առաջին խախտութիւնները անարգութիւնները վերնալով՝ մարդկութեան պատուրը քիչմը տեղը գտաւ։

Մ Ա Ն Ր

Մեզ պըզտիկցընող և մեր պատուհասն չի վայելու գործքեր։

Գ Լ Ո Ւ Խ Ը Ա

Ն Ա Խ Ա Գ Ի Տ Ե Լ Ի Ք

ա. Կամաւոր տգեղութիւններու վրայ։

Աղէկ բանի մը ծանրութիւը հասկընալու համար՝ պրծածած կշռաքնիս քանի մը հատ ըլլան, և ամ-

ըած ըլլալով իրարու չի նմանիլիր, մի և նոյն բանը տասնոց մէկովը կշռելով ծանր՝ և մէկալովը կըշռելով թեթև կուգայ: Ասոր պէս մի և նոյն անձը ոմանց շատ և ոմանց քիչ գեղեցիկ կերևի, քանզի ամէն մարդ գեղեցկութեան վրայ զատ զատ գաղափար ունի:

Մարդոյս մարմինը գեղեցիկ կըսեպեմք՝ երբոր անոր վրայ պէտք եղած շարժմունքները և գործքերը ընելու դիւրութիւն տալու որպիսութիւնները կը տեսնեմք. որով պէտք կըլլայ որ՝ ամէն անդամ իրեն սեպհական գործոյն հարկ եղած համեմատութիւնը և չափը և դիրքը ունենայ. և ամէնը իրարու հետ պատշաճ կերպով մէկ կապակցութիւն ունենան: Թէ որ այս կատարելութիւններուս հետ համեմատութիւնը մէկ վայելչութիւնն ալ՝ և ձեւերը անուշութիւնը ունենան՝ որ աչքի ախորժելի գան, և գոյնը կենդանի և վառվռուն ըլլայ, և կաշին բարակ և փափուկ ըլլայ, և շարժմունքը և քալվածքը շնորհօք ըլլայ, բուն գեղեցկութեան անունը առանկ մարմնոյ կը վայելէ:

Քանի որ մարդոյս երեսին վրայ երևցած բնական գեղեցկութիւնը աչքի ախորժելի կուգայ, պէտք է որ հասարակութիւնն ալ՝ փիլիսոփայութիւն յարգը ձանչնայ. քանզի փիլիսոփայութիւնն էր որ ծալիկ հիւանդութեան պատուաստելը առէք բան ըլլալը հասկըցընելով՝ շատ մարդու բնական գեղեցկութիւնը մինչև եօքը անկրուատ պահելու պատճառ եղաւ:

Թէ՛ ձևոյ կողմանէ և թէ շարժմունքի կողմանէ անանկ կերպեր կան՝ որ մեզ գեղեցկութե՛ն կը մոտեցընեն, կամ անկէց կը հեռացընեն շատ կամ քիչ։ Ինչպէս են պարզ դէմք ցցընել, համեստ նայվածք, շնորհակալ կայնըվածք կամ նըստըվածք, աղնիւ և շնորհքով քալվածք, ըսած խօսքին համեմատ ձեռքի կամ գլխու շարժում, ևայլն։ Ասոնք ալ մեզ ախորժելի կուգան՝ փոյլուն աչքերու և վարդագոյն երեսի և ճերմակ առղաներու նման. մէկը ստացական է, և մէկալը՝ բնական։

Գործքեր ալ կան որ՝ թէպէտ ուրիշի վնասը չեն ըներ, բայց մեզի կը ցըցընեն որ գեղեցկութե՛ն գաղափարէն կը հեռանանք մեր կամքովը, ասանկ գործքերը մեր յարգը կը պակսեցընեն. քանզի կը ցըցընեն որ՝ ուրիշին աչքին աղէկ կամ գէշ երևիլը՝ հոգերնիս չէ, ուստի անոնք ալ մեզ չեն հոգար. և ասով յարգութիւնը և սէրը կը վերնայ։

Ա՛յս ուրիշին զգայմունքը հոգ չընելը՝ աւելի յայտնի կերևի, երբոր մէկ մարդ մը իր արտաքին երևոյթքը ուրիշներուն ախորժ և աղէկ գալու կերպին չի յարմարցընէ. և այս ալ՝ շատ առիթներ ունի. մինչև անանկ անհոգութիւն կայ՝ որ ուրիշին կը դըժկէ. որ իր սըրտին ներքութիւնը կը յայտնէ՝ կռիւ և անշնորհք լեզու ելլով մեզի, կամ անանկ ապտակ մը նմանցընելով որ՝ մեր վրայ գըտնըված պակասութեանը պինտ գէշը անոր վրայ գըտնըվի. ինչպէս որ բանաստեղծ մը մէկը ծաղրելով կըսէ.

|| Փորը աւելին տըվեր պատկեր է, և ինքը մինակ՝

Երեք խոզն չափ կը խորհէայ ։ Մարդոյս անշնորհք շարժմունքները՝ շուտով սովորութիւն կըլլան, տեսնողներն ալ սանկ մարդոյ վրայ մէկ անգամ մը խնդալ սկսինն է՝ քանի որ տեսնան՝ խընդալին կուգայ, սանկ պատճառներու համար չենք կրնար ընկերութեան մէջ գտնըվիլ, հոն ըլլալու ջուարճութիւններէն կը զըրկըվինք, օրէ օր ալ մեզ ծաղր ընողները կը շատնան և մեզ կը նեղացընեն ։

Մէկ ձիատարման (սէյիս) մը ըսեինք որ՝ բերանը բացել և լեզուն դուրս ձգել կեցեր է, «նոր անանկ կենալը՝ իր բարքին աղէկութեանը «վնաս մը չունի, բայց ուրիշները յարգածնէ չափ «չես յարգեր անիկայ, չէ թէ անոր համար որ «սանկ ընելը ձի չի կընար դարմանելուն և ուժ «չունենալուն նշան սեպած ըլլաս, այլ միտք անոր «կայնըվածքը՝ քեզի անշնորհք գալուն համար ։ «Սանկ կայնըվածքով ձի մը նայ սեպես, թէ և «ամէկ զատ ուրիշ պակասութիւն չունենայ, քալ «վածքը և ուժը և առողջութիւնը տեղն ըլլայ, «միայն այս անշնորհքութիւնը համար ընդունելի չէ ։ «Շնորհքով կայնըվածքը կը բնորոշես կոր անասու «նի մը վրայ, վայելուչ դիրք կը բնորոշես անհոգի «և անշուշտ բաներու վրայ, մէկ տեսակ բանէն ել «կու հաս ըլլայ, մէկին չափը համեմատ և վայե «լուչ, և մէկալը այն վայելչութիւնը չունենայ, հար «կաւ վայելուչ երևցածին եվել գինալ կուտաս «կսեսնես, թէ և միւսն ալ քու բանըդ կը լըմընի «ցընէր ։ Ամէկ հասկըցիր որ՝ մարդը ծիքան

ԵՐ. Հոգնութիւն ցըցընել ։

Ինչ բան որ տեսածնուս պէս հոգնելը և դըժուարութիւնը կը բերէ մեզի , բնաւէս ա-խորժելի չի գար մեզի ։ Քանզի մենք մեզ ուրիշին տեղը դնելով՝ այն բանին հոգնութեան հետ հոգնած պէս կըլլանք ։ Ասոր համար բըռնի եղած գործքերը , թըմրած պէս շարժմունքը՝ ազեկ չեն երևիր մեզի ։ ասոր համար կը տարվեցընենք տըղայը որ թէ կամաց ըլլան թէ նըստած՝ մարմնին շեսակ բըռնեն ։ Մէկ ձախորդ (չօլբա) տեսքը , հոգնելով շարժուամ մը , թափթըփած պէս գործ մը տեսնելը՝ մարդոյն երևակայութեանը հոգնութիւն կը բերէ ։ որ պարապ տեղը կաշխատի շարժելու և շիտակելու ։ անոր համար ճարպիկ և դիւրին և համաձայն շարժուամ տեսնելը՝ ամէն բանի մէջ ազէկ կուգայ մեզի ։ Դժուար բաները դիւրութիւն լըմընալը տեսնելու պէս պատահական բան չի կըրնար ըլլալ մարդուն ։

Ո՛րքան պըղտիկ բանի մէջ որ ըլլայ՝ ճիտուն դիւրութիւն և ճարպիկութիւն ցըցընելը՝ չէ թէ միայն այն մարդուն այն բանին մէջ վարպետ ըլլալը կը ցըցընէ , այլև ինչ աստիճանի էնէ՝ անկէց շատ հոլով ձեռքին բան ուիսլ մարդ կարծել կուտայ

ղինքը, քանզի տեսանողը բնաւին կը խորհի որ՝ այս մարդը որ այս բանըս սանդ շուռտով և դիւրութիւ ըրաւ, ուրիշ շատ բաներ ալ կրնայ ընել. և թէ որ սորա՛լ քիչմը միտք հոդնեցընէր և շատկէկ աշխատէր՝ ըրածէն շատ աղէկ կընէր։

Քաշված աշխատութիւնը առանց ժամանակի և պարապ տեղը ըլլալը տեսնելով՝ ըսած պակասութիւննիս սեբել անախորժ կուգան մեզի. ուստի ոչկը որ կը կարծէնիք՝ թէ այս ինչ գործը շուտով և դիւրութեամբ կատարելու ճարպիկ և աչքը բաց է, երբ որ տեսնանիք որ նոյն գործին վրան շատկէկ կը հոգնի կոր՝ աղէկ չենգալ մեզի։ Մէկ ծեր մարդու մը քալվածքին դժուարութիւը տեսնելով՝ մեզի ալ հոգնութիւն կուգայ. բայց երբ որ մէկ երիտասարդ մը այն շարժմունքով տեսանանք նէ՝ հոգնելէն զատ զուարճանք մը և մեղքընալ մը նալ կուգայ։

Այս կարգիս մէջ կը մըտնեն անոնք որ՝ քուկին ըրած քաղաքավարութեանդ փոխարէնը մէկ քըմծիծաղ մը ընելով կը լըմընցընեն. նաև՛ կըսես, կինչ սիրուն (մերսեր տիրէկի) պէս կայնած կը մընան. գիտես թէ բոլոր անձերնին ձիւթած (խաչափաթ ըրած) է. ձեռք ոտք ունին՝ բայց ինչ բանի գործ ածվելը և ո՞ր դնելնին չի գիտնալու պէս կը կենան. շուարած մարդու պէս կերկընցընեն ձեռվընին. խօսելէն առաջ մէյ մը կը հապան, մէյ մը կը թըքնեն, մէյ մըն ալ չորս դիտելնին կը նային. և խօսած առենին ալ գիտես թէ կամ խօսքը բերնեննուն կը թաւիլ, կամ բառերը պըռըսնքնին

փակեր են չեն փլրելիր: Այս չափազանց վախկոտութիւնը, որ կոպիտ և ցած և անգէտ և անկիրթ բարք ունենալու նշան է, թէպէտ ամբարտաւանի մարդուն առաջ ըլլալին՝ անոր աղէկ կուգայ, բայց փափուկ և քընքուշ սիրտ ունեցողին՝ միշտ գէշ կուգայ. որ շուտ մը ինքը զինք անոր տեղը սեպելով՝ անոր քաշել ցըցուցած աշխատութիւնները ինքը կը հոգնի: Պղատոն փիլիսոփայն տեսնելով որ իրեն Քաղաքացուն անուն աշակերտը թէպէտ աղէկ ընդունակութիւն ունէր, բայց վարմունքը անշնորհք էր, սովորութիւն ըրած էր անոր ըսելու. Քաղաքացուն, շնորհքներուն նուէրքըդ պակաս մըներ. և շնորհք ըսածը հեթանոսներուն մէջ պաշտաելի կուռքեր էին: Ամբէհաւտ և անկիրթ մարդոց ալ ըսելու է. սըրտիս մէջ, քաղաքավար և ազնուաբարոյ մարդոց հետ վարվեցէք, անոնց հետ շատիկ նըստեցէք ելէք, խաղալ սորվեցէք, և ոտքի շարժմունքները աւելի անձին շարժմունքը կանոնի տակ խօթել նայեցէք. և թէ որ ուրիշ տեսակ խաղերուն շարժմունքները անշուշտ կամ անպարկեշտ բաներ կերևինն ձեզի՝ Մինուիյ ըսածը խաղը սորվեցէք. անկէց ետքը քալելուդ և նըստելուն և կայնելուդ վախ կազատի և վայելուչ և շնորհքով կըլլայ:

Արտաքին զարդին կամ հագուստին թափթըփածութիւնը, վարմունքին անշնորհքութիւնը և շարժմունքին կոպտութիւնը՝ կընիկ մարդու վայ տեսնըվինն՝ երկիւղ մարդու վրայ տեսնըվածէն դժուար

կուպան մեզի։ քանզի ասոնց կերակը և շարժմունքը մեզի աւելի ախորժելի երևիլ պէտք ըլլալը մըտքերնիս դրած ենք։ և բանաստեղծն ալ կըսէ որ՝ պոհալ քարերուն և բլուրներուն վրայ տեսնըլած պակասութիւնները՝ հասարակ քարերուն և խիճերուն (չխըլընելուն) պակասութենէն աւելի տգեղ կերևիլն մեզի։

Կօձնի անուն Իտալացի հեղինակը կըսէ։ ‖ Կուզէ "բնութիւն ըլլայ կամ կրթութիւն, ոմանց վրայ անանկ "յատկութիւններ կը տեսնեմ որ՝ ամէն բան շը- "նորհքով և վայելչութիւն կընեն։ վայելուչ կերպով "մը ուրիշին դիմացը կելլեն։ դեղեցիկ պերճաբա- "նութեամբ կը խօսին։ ծայրաբանութեան բարակ "են։ մարդու չեն դըժկիր։ ոկուն բան մը հարցը- "նեն՝ հարցուցածնին աղէկ կընտրեն։ հարցը- "ած բանին պատասխանը շուտով կուտան։ ամէն "բան ոկ ազնիւ վեհանձնութիւնով մը կընեն։ Հա- "գածնին գիտես թէ իրենց կըռնակնին բուսած "է։ կայնած կամ քալած կամ ոկուն հետ տեսու- "թիւն ըրած առեննին՝ ձեռվընին կասածն պէս "չեն։ Ասոնց՝ ոկ քանին զբօսանաց կամ կեն- "յատևարութե համար տեղ մը ժողվըլած գըտնը- "վինն՝ հոն մըտած առենըդ ամէն բանը կարգի "դըրած կը տեսնես։ խաղալը, խօսիլը, բան ուտել "կամ խըմելը։ Ամէն բան անանկ կըլլայ այն տեղ՝ "որպէս թէ ամէն օրվան սովորութիւնը այն է։ տանը "ոջ դըրսէն մարդ չըլլար ալնէ՝ անոնք պիտի ըլ- "լային։ Ասանկ բաները աղէկ անուշներով հինլած

«ժամացոյց կը նմանին, որ ինքնին կը քալէ. ան
«ինք կը հոգնի՝ ան ուրիշին հոգնութիւն կուտայ.
«ժամացոյց շինողին մը կարօտ չէ՝ որ առին օր մը մեռնի
«պակասութիւնները շիտակէ. ոչ ալ ամենևին
«կարծիք և կասկած չընէր՝ որ կամ եա ճնայած
«կամ առաջ գացած ըլլայ:

«Աստր հակառակ, անանկներ ալ կան որ՝ կեր-
«պերնին և վարմունքնին ուրիշներէն փոխ առած
«կերևին. որ դերասին տրվածն պէս ըլլալով՝ մեկ
«յանդիք կերպարը և վախը ցրցընելով կը շար-
«ժին. յայտնի կերևի որ՝ ուրիշին նմանելու կաշ-
«խատին: Իրենք իրենց անանկ բաներու տեղեակ
«չըլլալը գիտնալով՝ շնորհքով շարժմունք չեն կըր-
«նար ընել. խօսելու ատեննին՝ հոգնիլը կը ցրց-
«նեն. տուած պատասխանին՝ ըրած հարցմունքին
«չի յարմարիր. ծաղրաբանութիւնը ընել ուզե-
«նան տեղը՝ դրեթէ խօսքին կաշին կը քերթեն
«կը հանեն. խնդալ պիտի եղած տեղը կը նեղա-
«նան, և քիչ ատենի մէջ առին բան որչափ բանտը
«պընելու և շղթայով կապելու կըլլան, ուրիշին նը-
«մանելու համար՝ իրենց բնական դիւրութիւնը կը
«կորսընցընեն. և անծեղի (սաղտաղանի) պէս իրենց
«փետուրը կը փետտեն՝ որ տեղը սիրամարգի փե-
«տուր անցընեն, կուզէ յարմարի՝ կուզէ չի յար-
«մարի: Անկէց ետքը ձայնելնին անծեղի ձայն,
«փետուրնին սիրամարգի փետուր, շատ աղէկ չի
«վայրէր եղեր. այնպէս հոգերնին չէ:

Ը. Խելեփնալ։

Ա՛կուն շարժմունքին վրայ վախկոտութիւնը կամ շուարեալ կերպը տեսանելնէ՝ ամբչնալը կուգայ մեզի որ՝ այն մարդը մեր պատճառովը կը հոգնի կոր։ատոր հակառակ, անանկներ ալ կան որ՝ չափէն աւելի քաղաքավար երևիլ կուզեն։ և ատոնց շարժմունքին ալ կըսեն Արուեստակութիւն, որ է Խելեփնալ։ Ոմանք մկկին քով երթալու ըլլան նէ՝ որպէս թէ ոտքերնուն մատերուն վրայ կոխելով կը քալեն։ ձեռքերնին և թեւերնին կարկինով չափած ձի պէս կը բանան կը գոցեն։ գլուխնին վար ծռելով՝ կըզակնին առաջ տընկելով, շրթունքնին ալ քիչ մը դէպ՚ի ձախ դնին ծռեցընելով՝ պըռպռունքնեուն վրայ մկկ ժըպտելը (սրտըտմիշ ընելը) կը ցըցընեն, որ բըռնի ըլլալն ալ կերևի։

Խելեփնալը՝ գեղեցկութեան չափազանցութենէ։ որուն հետ մկկ դժուարութի՛ քաշելը նալ կերևի։ Եւ ասկից մեզի անախորժ դալուն պատճառները ատոնք են։

1։ Խելեփցած մարդուն ամէն մկկ վարմունքը և շարժմունքը տեսանելով՝ մեր վրան մկկ անհանգըստութենմը կիմանաւք։ մեր երևակայութեանը անանկ կուգայ որ փուշի վրայ ենք։

2։ Հոգնելով չափազանցութի՛ ընելը՝ ստախօսութի՛ և խաբէութի՛ և նենգութի՛ պէս կուգայ մեզի։

3 · Խելեփցած մարդը՝ մեր անզգուշութիւնովը պըզտիկ պակասութիւն մը նալ ընեմքնէ՝ մեզ դատապարտելու և ծաղրելով մեր վրան խնդալու համար քովընիս կեցած անաչառ դատաւորի մը պէս կերևի մեզի։

Խելեփցածութիւնը մեզ ուրիշին առաջը պատուոյ և յարգութիւն արժանի ընելու տեղը՝ ուրիշներուն ծաղրելի կընէ։ Քաասիլեօնի անուն զուարճախօս հեղինակ մը կըսէ · ‖ Երբ որ Բիէռքաօլօն կը տեսնէ որ իր հաւնած կերպովը կը խաղայ մանտրուկ մանտրուկ յաթկելով և ոտքին մատովը նեռուն վրայ կոխելով առանց գլուխը շարժելու՝ ան փայտը կատորի մը պէս՝ քայլափոխները (ատլմները) իրարմէ մեծ պըզտիկ չըլլալուն համար ոտքերը չափով կը փոխէ · ասիկայ տեսնելով ըսի ինքզինքս։

Ասոր հակառակ, երբ կը տեսնենք որ ան կերպով վայելուչ քաղաքավարական շարժմունքներ կընէ, վարմունքը շնորհքով է, առնը քանդկութեամբ և աղէկ կերպով կընէ · անանկները շատ կը հաւնինք և կարմընանք · քանզի ասանկ ընող մարդը կը ցըցընէ որ՝ ասանկ բաներուն ուրիշ բաներէն աւելի ան կարգմը ան պիտուականութիւնմը չէ տրված · և տեսնողին անանկ կուգայ որ՝ այն մարդը այս կերպ բաներուն սխալելը կրնայ ըլլալ ալ չգիտէր։

Ըսածնիս կրնանք հետևցընել այս բանը՝ որ փորձով ալ ըսուածված է, թէ անհոգութիւնը՝ խե-

ղեփյաճուԹեան չափ տգեղ չերևիր մեզի։

ԽեղճփյաճուԹեան մէկ տեսակն ալ այն է որ՝ Թուշը և պըռպռունքները և ձեռքերը միշտ կրեն՚ մէկ մանաւոր բնական պակասութիւնը գոյելու կը հոգնեցընեն, որ ի՞նչ ընեն նէ՝ չեն կըրնար գոյել. ասով որպէս Թէ տեսնողներուն ըսել կուզեն. չենք ուզեր որ՝ մեր վրայ տեսած պակասութիւննիդ տեսնէք։ Աղխալատիկ ԱԹենացին համար կը պատմվի որ՝ իր շանը պոչը կըտրեց, որ ԱԹենացիները այս տղայական գործքիս վրայ խօսելով՝ ինծի պակասութիւնները մոռցըվին։ Կընիկ մարդիկ մէկ պակասութիւն մը ունենան և ծածկելու աշխատին նէ՝ գրեԹէ ամէնուն աչքը ինքնին այն պակասութեանը վրայ կը շեոկըվին. և աւելի երևան կելլեն։

Ասանկ դիպուածներուն կ՚ըսվի ալիկ ձարը այն է որ՝ սիրելի բարքով այն բնական պակասութիւնները գոյվին. որովհետև գեղեցկութիւնը մեր ձեռքէն գալու բան չէ, և մէկ կերպ մը միայն կըլայ. վայելչութիւնը շատ կերպով կըլայ, և ուզելով ալ կըլնանք ձեռք ձգել։

ԳԼՈՒԽ Բ

Բացարձակապէս անվայելուչ գործքեր։

1. ԲՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾՔԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ ՅԱՐԳՈՒԹԻՒՆԸ ԿՈՐՍՆՑՆԵԼ

Անանկ վարմունքներ և շարժմունքներ կան որ՝ ուրիշին անախորժ և տգեղ բան մը չերեւելէն զատ՝ ծաղրելու բան մը կերեւին. տեսնողը՝ անոնք ընողին վրայ կը խնդայ։ Ասոնք աղէկ հասկըցվելու համար՝ չորս գլխաւոր տեսակ կը բաժանենք։

Ա. ԳԼՈՒԽ

1. Լսելուն (օմուզինելուն) մէջ տեղը լինջած և թաղված գլուխը ծուլութիւն և ձգածութիւն կը ցցցնէ. մէկ դիտւ վրայ ծըռածը՝ կեղծաւորութի. հարկ չեղած տեղը շարժող գլուխը խելքի թերեւութեան նշան է. գլուխը շատ բարձր բըռնելը և ծանր ծանր քալելը և խոժոռ նայվածքը՝ հպարտութիւն և ամբարտաւանութի կը ցցցնեն։ Բառնատեղծ մը ըսած է. || Գլուխնին վեր տընկած ‘‘բըռնողները մէկ աղէկ պատուհը և գովելու ար-

«ժանկ բան մը չեն կրնար ունենալ. ինչպես որ
«ցորենի հասկերուն որուն մէջն որ հատ չկայ՝ ա-
«նիկայ ուրիշներէն բարձր և շիտակ կը կենայ։
Անոր համար այս կերպերըս ուրիշներուն առաջը
յարգութեան արժանի երևելու տեղը՝ անարգ և
ծաղրական բաներ կերևին. || Կախած ժանիքով ու-
«րիշին երեսը նայել, և նայվածքովը ցրցընել որ
«պատիւ և յարգութիւն կուզէ, մարդուն վաստը-
«կեւուզածէն եվեր կորսընցընել կուտայ || : Անոր
համար պէտք է գլուխըդ շիտակ բռնես, բայց շատ
վեր չի տընկես. ասիկայ նշան կըլլայ որ՝ դուն քեզ
անարգութեան արժանի չես բերնած, ուրիշը
անարգելու ալ կամք չունիս։ Քանզի ատանկ ընողը
կը ցրցընէ որ՝ գիտէ թէ ամբնալու և առաջը
նայելու արժանի յանցանք մը չէ ըրած. ամէնուն ա-
ռաջը ձակատը բաց է, ուստի լուռ կեցող և մըտքէն
անցածը մարդու իմացընել չուզող մարդը անոր կը
զգուշանայ միշտ՝ որ իր աչքին մէջ շատ չինայնի.
որովհետև աչքը սրտին թարգմանն է ըսված խօս-
քը ատ է։

2. Կիսաբաց բերան ալ յիմարութեան նշան
ըլլալով ընդունելի չէ։ Կան որ՝ շինծու սրաճու-
ձապատանք (քուքլայ) կը նմանին, բերանին միշտ
քիչ մը բաց կը մնայ ամենևին լուսան չի գոյվիր։
Մանր տղայքն ալ ատանկները տեսնելու ըլլան նէ՝
կը զարմանան և կը խնդան։

3. Ձախազանց և երկար և յաճախ խընդալ. և
խընդացած ատենը բարձր ձայն հանել և երեսը

ծրտմըռակել ջրայց կընդուսմ (սբառզմօ) եկած ի պէս։
առնկայ մարդոյն ելեւէն բնական գեղեցկութիւնը
կտալէ ։ և խեղճութեան գլխաւոր նշաններէն
մէկն է ։ ||Երբ կը տեսանես մէկը որ ապուշի (սէմէլի)
"պէս պարապ աչքերը մէկի մը վրայ կը տընկէ ,
"կամ պէտքամօլի կուշիկ լեռնցիներուն պէս ա-
"ղաղակ վերցընելով խեղճ խեղճ կը խընդայ, թէ
"և խնդալու արժանի խօսք մը կամ գործք մը չըլ-
"լայ ։ անկայ անմիտ կապկի տեղ չըճամի դներ ։

4 ։ Ոմանք ալ երըժտըկալու ատենը՝ շան ոռնա-
լու պէս կամ էշու զըռալու պէս ձայներ կը հանեն ։
և երըժտըկալուկալ խօսել ուզելով՝ նոր լեզուն
կը հնարեն որ չիմացվիր ։

Բ ։ ՁԵՌՔ

1 ։ Պէկուն հետ խօսած ատենը ձեռքերը ե-
վելեկ շարժելը՝ շատ խօսող և քիչ հասկըցընող
մարդոց սովորութիւնն է ։ որ բոլոր ճարտասանու-
թիւննին՝ ձեռվընին շարժելուն և գլուխնին ծրը-
մըռակելուն վրայ է ։ ուրիշ ճարտասանութիւն չունին ։
Ասկէց զատ՝ անանկ ալ կելուի որ ձեռքերնին շատ
երերցընելով ճանճ կը փախցընեն ։

2 ։ Խօսելու ատենը ձեռքը շատ շարժողը կին
ըլլայնէ՝ աւելն ծիծաղելի կըլլայ ։ ուրովհետև կա-
զմնք որ կընիկ մարդիկ աւելն հաւեստ երևնան ։

անկիրթ շարժմունք չունենան։

3 • Ամբէնոտ մարդը խօսելու առեն ձեռքը բան մը չունենայ նէ՝ կը շուարի կը մնայ թէ այն ձեռքերը ի՞նչ ընէ, ո՞ւր դնէ, երեն ալ ծանրութիւն մը կուտան. որպէս թէ ձեռք ունենալուն կըստըջանայ (բնութիւնն կըլլայ)։ Ոչխարը կը խօթէ՝ ոչխարը գլտանը, ոչխարնալ կը հանէ երար կը շփէ։

4 • ‖Ձեռվընեերը կըռնակը տանիլ և երար կապել և ամենևին բան մը չընելը՝ մեծ անհոգութիւն և ծուլութեան և բան մը չի մոռնալու նշան է կըսէ Էնկէլ հեղինակը։

Ֆ • ԿԵՑՎԱԾՔ

1 • Այն Էնկէլ հեղինակը կըսէ • ‖Ձիծաղելի կեցվածքներու մէջ՝ գլխաւորն է անանկ գլուխը մը բըռնելու, գիտես թէ ինքնին շրվինքին վրայ չի կըրնար կենալ, կուրծքին վրայ կը կախվի կնայ • վարի պըռոշնքը բայված և կախված՝ գիտես թէ կզակնալ իր հետը վար կը քաշէ • աչքերը փոսը ինկած՝ և կէսին չափնալ ընկըճեան մաշելովը գոյված • ծընկվընեերը քիչ մը ծուռ, փորը դուրս ընկած • ոտքերը երար դարձած • թեւերը կամ ձըգած կախված մարդու թեւի պէս, կամ գըրպանին (ձէպին) մէջ բանտը պրանձի պէս դըրված։ Այս կեցվածքովը մէկը

«Ալեւանէ՝ շուտը կը վերձուի որ՝ այն մարմինին
«ոչ թէպէտ հոգին կայ, բայց ամենևին բանի
«չի գար. անօգուտ մարդ մը նէ անհոգի արձանի
«պէս. վրան ուժ չէ մնացեր որ ջիղերը շարժելով
«անդամքնեերուն պէտք եղած շարժումը տայ:
«Խնամ քիչ մարդ կը գտնուի՝ որ սասանկ անհո-
«գի արձանի պէս կեցայ. բան մը չընէ:

2. Կան որ ներսեւելու սեեննին՝ երկու ձեռքով լաթերնին եւեւնին կը ժողվեն և անանկ ծանր բանի մը պէս կ'ելնան նստարանին վրայ, և հիւանդի պէս տրտքալով հազիւ թէ կրնան կրունկնին բարձին հասցընել:

3. Ներսուած սեեռը ծուլութեան և անհոգութեան շատ մեծ նշան մըն է՝ գլուխը և բոլոր անձը եսեեին վրայ տանիլ կը ծանրնի. ձեռքերը կուրծքին վրայ կապել խաչաձև. ծունկին մէկը մէկալին վրայ դնել, կամ ծալուըվիլ:

Մարդը մարածի պէս, կամ մեռած պատշածի պէս, կամ ծոյլ և անգործ մարդուն պէս ցըցընող կեցվածքները ամենևալ անարգ բաներ են. երբեմն հոն գտնըվողներուն պըժարնալ կուգայ. որպէս թէ զիրենք մարդու տեղ չեն դներ: Ասանկ թուլութեան նշաններ են՝ երկու կողմը իր ձեռքերը երկու դիի բարձերուն վրայ փըռել. ոտքին մէկը մէկ դին՝ մէկը մէկալդին երկընցընել. սեեւի գէշ ոտքը ծունկին վրայ առնել կամ ձեռքովը բըռնել, եւայլն. կամ քոշքոտել (կէրկիշ ըլլալ), ընկողմանիլ (եան գալ), և այս ուրիշ ձեւերը

հանել, որ կոպիտ գեղացիներու վայելուչ դործ-
քեր են։

Է. ՓԱՆԿԱԾՔ

1. Շատ շուտով քալելը՝ ապառաժուրնեերուն յատուկ է։ Շատ ծանր քալելը՝ ծուլութիւն և ինքն իրմե անգոհ ըլլալ կը ցուցնէ։ Այս երկուքը ալ ծայր ըլլալով՝ աւելի ալիկ է շուտ քալողին քալուածքին մօտենալ։

2. Ծանր և արուեստակեալ (կամ ոտիկս տաճ-
կերէն կըսվի՝ լքի տիւրմ պիր չէքիլտէք) քալ-
ուածքը՝ թեթևութեան նշան է. մանաւանդ՝ ինչ-
պէս որ բանաստեղծը կը նկարագրէ, թէ որ քա-
լէն ինքն քիչ մը նալ ծռի՝ երբեմն ալ նոր հագած
գեղեցիկ մուճակին վրայ նայի, ետքը շնակըվի և
նազելով (սալընմիշ ըլլալով) քալէ։

Ինքնիրեն հաւնած կինը ծանր կը քալէ՝ որ տես-
նողները կարենան քիչ մը շատկէկ վրան նայիլ.
որովհետև անանկ կը կարծէ որ՝ ամէն տեսնող հար-
կաւ իրեն կը հաւնի։ Աչքերնալ՝ կեղծեալ հա-
մեստութեամբ մը երկու դին կը պըտըտցնէ. ոնքան
վրան նայողները շատ տեսնէ նէ՝ այնքան զուար-
ճութիւն կ'ունենայ իր սրտին մէջ։

3. Քալուածքին անկանոն ըլլալէն չի հասկըց-
վիր մէկ մարդուն սրտին աղէկութիւնը կամ գէ-

ջութիւնը. միայն ինչ ուժ ունենալը և ինչ կարգի տակ մըտած ըլլալը կը հասկըցվի. ‖ Մէկ մարդուն «հոգիին կիրքը ինչպես է նէ՝ քալվածքն ալ անանկ «կըլայ‖ ըսելը՝ այս մտքովըս հասկընալու է։

4. Մէկ մարդ մը որ խորհուրդ մտածմունքի մէջ է՝ շորս դին կեցած բաները քալած տեղնը ամենևին աչքին չերևելով ինչ բան որ հանդիպի նէ՝ մէկ մը անոր ինքը զինք կը զարնէ. ոտքին առջևի քարը չի տեսնելով՝ անոր կը զարնըվի և քըթին բերնին վրայ կէյնայ. գլխարկը մէկ դին՝ ոտքին ամանը մէկ դին. և երբեմն եռքնալ՝ մինչև տասը կամ տասն և հինգ րոպէ հազիւ ինքը զինք կըրնայ ժողվել։

5. Քալած տեղնը շատ ձանձրոտալը (տալտմիշ ըլլալը) անվայելուչ բան է. Թեեւ ընդ ինչ կախ ըըռնել կը վայլէ՝ ոչ բանը նեռեալու պէս առաջ երկընցընել, և ոչ գեռնիը բան ցանելու պէս երերցընել։

6. Ոմանք կան որ՝ քալելն ինքն իրըմ (իւրքէկ) ձիու պէս ոտքերնին վեր կը վերցընեն, և կելևի Թէ ոտքերնին տիղմի (չամուռ) մէջէ դուրս կը հանեն։ Ոմանք ալ՝ ոտքերնին անանկ ուժով կը զարնեն գետինը՝ որ սասանկնելուն քալելը կարք անցնելէն քիչ տարբերութիւն կունենայ։

Կարճ խօսինք, բարեկիրթ և քաղաքավար մարդուն պէտք է՝ առն անասելը շարժմունքներէն հեռու կենալ. որովհետև՝ ասանք կամ չափազանց արտաւանութիւն կամ սասակ անհոգութիւնն ցըցընելով՝ մեզ ծաղրելի կընեն ուրիշին։

2. ՄԵՐ ՅԱՐԳՈՒԹԻՒՆԸ ՊԱԿՍԵՑԸՆՈՂ ԽԵԼՔԻ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ԳՈՐԾՔԵՐ

Ա. Յն գործքերը որ կամ պակաս մտածելիս կը ցրցրնեն, կամ մոռացկոտութեան և կամ խելքի կարճութեան նշան են, մեղ ուրիշին աչքին թեթեւամիտ և յիմար մարդ մը կը ցրցրնեն։

ա. Մտածմունքի պակասութիւն և գաղափարաց պըզտիկութիւն։

Ան՝ որ մարդուն մըտքին գաղափարները պըզտիկ և մտածմունքը պակաս ըլլալը՝ սա չորս նշաններէս կը ճանչցըվի։

1. Պըզտիկ և ոչինչ բաները՝ մեծ սեպել.

2. Ջարմանք չի վերցընելու տեղ՝ յաճախ զարմանալ.

3. Ուրիշին բանը հասկընալ ուզել.

4. Անպիտան բան մը ընելէն եաքը նորէն կրկնել՝ պիտանի բան մը ըրած պէս։

ա. Ի՞նչ խելք կը կարծես այն մարդուն գլուխը՝ որ հարկաւոր բանի մը վրայ խօսած պէս կը խօսի ճանճերուն թռչելուն վրայ, կամ մուկ մը երևելուն կամ ձնձուղը ձայն հանելուն վրայ, կամ կը նայի գիշերը աեսած երազը և քանի՛ անգամ արթընցած

ըլլալը կը պատճառէ, ևայլն։ Կուզես նէ՛ ատանկ մարդուն տուննալ գընա. չորս դին տեսնելիքըդ մանր մունր և բանի չի գալու բաներ են, մեծ բանի մը պէս կը ցրցընէ քեզի իր ունեցած տուփերը, մատնիները, ժամացոյցները, և հազար կերպ կանացի զարդեր և գոհարներ։ Ուէճ անուն կարդինալը ատանկ նշաններէ ճանչցաւ Կիչի կարդինալին թեթևսոլիկ մարդ ըլլալը, քանզի երէք տարի մի և նոյն գրիչով գրելուն և գրչին չի մաշելուն վրայ կը պարծէր. աղէկ է կըսէր, երկան ատեն ալ կրնամ գրել։ Ոմանք մէկ հայկերուԹի մը կարգադրուԹէ վրայ այնքան խորհուրդներ կընեն, որ Թագաւորական կառավարուԹեան ծանր առարկաներուն վրայ միայն կը վայլէ այնքան երկար խորհիլ։ Ուստի Թէ որ դատելու վրայ ուրիշ խորհրդածուԹիներ չունենայ՝ մէկ մարդուն խելքին կարճուԹիւնը կըրնաս դատել՝ միայն մանր և ոչինչ բաները մեծ բանի տեղ բըռնելէն։

Ը. Ջարմանքին բուն արմատը և հիմը չգիտնալը ըլլալով՝ ամենևին չի զարմանալ չըլլար, որովհետև աշխարհքիս մէջ պատահած բաները՝ ամէնն ալ տեսած և գիտցած չենք կրնար ըլլալ. բայց ամէն օրվան պատահած սովորական բաներուն վրան զարմանք ցրցընելը նշան է՝ որ անանկ բան չենք տեսած, և մեզ բոլորովին անդէտ և անփորձ մարդ կը ցրցընէ։ Բնական նորանշան երևոյԹքներուն և արուեստական նորահնար բաներուն վրայ՝ լմաստուն մարդիկ ալ իրաւունք ունին զարմանա-

լու • առանկիներուն չի զարմանալու՝ բան չի հաս-
կընալու նշան է: Բայց թէատրոյի մէջ եղածները
տեսնելով՝ բերանը բաց մնալ, ձեռնածուներուն
(հօխխապազներուն) ըրած խաղարկութիւնները կա-
խարդութիւն սեպել, առջեն տեղ գըտնըված սով-
րական մեքենաներուն վրայ նոր տեսած բանի մը
պէս զարմանալ և ապշիլ, մեզնէ առաջ չեղած բա-
ներուն մեր օրովը հնարվիլը լսելով՝ անհնար է
ըսել չի հաւատալ, ուրիշ երկիրներուն սովորու-
թիւններուն՝ ամենևին մեր երկրին սովորութիւն-
ներուն նման կարծել, մեր սովրական մտածմունք-
ներնուս և խելքերնուս դէմ եկածները՝ սուտ հա-
մարիլ, ատոնք և ասոնց պէս բաները՝ մեր մտքի զա-
ւակներուն չափարնելուն պըզտիկութեանը նշան են: Մէկը
իրեն չի տեսած մէկ տան կարասիք (էշեա) մը կամ
նոր ձևով լաթ մը կամ ականակատ (միւճէվհէրլի)
զարդ մը տեսնելով՝ առանկ բան տեսած չըմնէ
ըսէ, մըտքերնիս կըբերէ այն խելօք և աղքատ
Նօռվէճիացին, որ առաջին անգամ վարդը տեսնե-
լով ապշեցաւ բերանը բաց մնաց գուռնոյն գեղեց-
կութեանը, և չէր համարձակէր մատվըները մօտե-
ցընելու, վախնալով որ չայրի, և կըսէր ալ որ՝ խո-
տերուն վրայ ինչպէս կըրնայ կըրակ բուսանիլ, խել-
քըս չի հասնիր: Խելայլի մարդիկ ուշ շատ կը զար-
մանան, և ուշ շատ կը գովեն:

Ձ • Մէկ մարդ մը ուրիշ որ քիչ բան ունենայ՝
այնքան աւելի ուրիշին բանին գործին հետաքրքը-
րութիւն կընէ: Աւասիկ մեզի հետ շատ մօտէն յար-

մարութիւն չունեցող մարդոյը ըրածին թողածին՝ շատ և մանրամասն տեղեկութիւններ ունենալը, որ անոնց վրայ հեղինակութիւն չունիմք ոչ դատելու, ոչ ծուռերնին շիտակելու, և ոչ օգնութիւն մը ընելու, կը յայտնեն որ մեր մըտքին մէջ քիչ գաղափար կայ. և աստանկներուն համար կըրնանք ըսել. միտքը ուրիշներուն գաղափարներովը լեցված ըլլալով, իրեն յատուկ շատ գաղափարներ ունեցած պիտի չըլլայ: Ասոր վրայ երբորդ գիրքին մէջը յատկապէս պիտի խօսիմք:

Ը. Ի՛նչպէս որ մի և նոյն ձայնը ուրքան անուշ և ախորժելի ըլլայ՝ կրկնելով՝ ձանձրութիւն կը բերէ, այսպէս մի և նոյն շարժման և կեցվածքի և զուցվածքի և առակի և պատմութեան շարունակ կրկնութիւնը՝ մեզի անախորժ կուգայ և ձանձրութիւն կը բերէ: Մէկ կինը մը առղաներուն պակաս կամ ծուռումուռ ըլլալուն համար՝ խընդացած աւետը բերանը բանալ չուզէ, և խնդալը միայն աչքերէն ճանչցվելու ըլլայնէ՝ անկայ յատակութիւն արժանի է. բայց թէ որ մատի ծանրագին մատանին ցցցընելու համար հարկ չեղած տեղն ալ ձեռքը շարժէ, կամ գլուխը խօթած անդամանդեայ ծաղիկը՝ որպէս թէ հոն գլանըվուներուն աչքը խօթելու համար գլուխը վերցընէ, ծըռէ, և ուրիշ սանկ շարժմունքներ ընէ, անկայ ծաղրելի կըլլայ, և երկան քըշելուին ալ ձանձրութիւն կը բերէ: Ոմանք ալ ժամացոյցին (քէօսուէկին) հետ կը խաղան, մատներնին բնաւ պարապ չի կենար: Մի և նոյն

գործոյն կրկնութիւնը՝ մեզի ձանձրութիւն կը բեր-
է • անանկ կը ցըցընէ՝ որ ուչինչ բանի մը խելք
տալընիս կուգէ անանկ ընողը • մեր ուշադրութեն
ալ դժուար կուգայ • քանզի մէկ մարդուն ուշադ-
րութեանը հրամայել չըլլար • միայն անիկայ գըգը-
ռել և դրդել կըրնայ ըլլալ • այս առինէն զատ՝ ա-
նանկ ընողները՝ իրենց խելքին սահմանին պըտ-
տիկութիւնը կը ցըցընեն։

Ը • Առատաձեռնութիւն։

Առատաձեռնութեան նշան ցըցընելով մենք մեր
յարգը կը քննցընեմք , երբ որ

1 • Մէկ մարդու կամ բանի մը անուն մոռցած
ըլլալով, քովի գըտնըվածնիս կը բըռնադատենք որ՝
այն անունը ըսեն մեր տեղը • կամ շփոթ և անորոշ
նշաններ և տատրագրութիններ ընելով՝ անոնց հե-
տաքըքրութեանը աշխատութիւն կուտանք։

2 • Պատմած բաներնուս հարկաւոր պարագա-
ները եա կը ձգենք , կամ այլ և այլ բաներ իրարու
խառնելով՝ առինը մէկ բանի պէս կը պատմենք։

3 • Մի և նոյն բանը՝ նոյն մարդոյ առաջ հա-
զար անգամ կը պատմենք • և այս պակասութիւնըս
ծերերուն է։

Ը. Խելքի կարճութիւն։

Մէկ մարդ մը երեն խելքին և դատմանը կարճ ըլլալուն նշան կուտայ։

1. Դիպուածական բաներէն ըլլալիքներուն վերայ գուշակութիւններ հանելով, որ միայն գնութեան օրէնքներէն կըլնան առնըվիլայս գուշակութիւնները։

2. Ճաշըակի դէղերու ապաւինելով.

3. Յիմարական նախապաշարմունքներու հետեւելով.

4. Մէկ մարդուն ինչպէս ըլլալը անոր գործքերէն հասկընալով դատելուն տեղը՝ անունէն կամ հագուստէն կամ կարծիքէն կամ որու կողմը ըլլալէն դատելով։

5. Դիպուածով իրարու յարմար բաներ պատահելուն վերայ զարմանալով։ Ինչպէս որ Տակիտոս պատմիչը Օգոստոս կայսեր մեռնելը պատմելով հասարակայ մըտքին ՚ի ջը պըտըտած պարապ մոածմունքները և գալափարները կը հասկըցնէ մեզի։ Ռամիկները կը զարմանային որ՝ Օգոստոս կայսրը ինչօր ըսկըսաւ Թագաւորել՝ մահնալ նոյն օրը պատահեցաւ. մեռաւ Նօլա քաղաքը, երեն հօրը Ոկտավիոսի մեռած տանը և մեռած սենեակին ՚ի ջ։ Ասանկ ուրիշ բաներ ամէն օր կըլլան, որ ռամիկները մեծ բանի մը տեղ դընելով իրարու կը զուգեն և կը զարմանան։

3 . ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԳՈՐԾՔԵՐ ՈՐ ՄԵՐ ՅԱՐԳԸ ԿԸ ՊԱԿՍԵՑԸՆԵՆ

Ուր տեղ որ հասարակութեան կարծիքը սովորված չէ նէ՝ ամէն մէկ մոլութիւն և բարոյական պակասութիւն՝ քիչ շատ մեյ մէկ անկարգութեան և նախատանաց պատճառ կըլլայ մոլին։

Ասոր վրայ աւելի կը վայլէ բարոյական գրոց մէջ խօսիլ . մենք ալ երկարտրդ գրոց մէջ խօսելու միտք ունենալով՝ այս տեղս միայն սա երկու առարկութիւն վրայ խօսինք։

ա . Ո՛մըչկոտութիւն դէմ պակսութինել։

Ա՛սոնք՝ թէ լռակեացութեանը և թէ կրկնը կողմանէ անասուններէն վեր և գերազանց ըլլալը այնքան ճշմարիտ է որ՝ մէկը անարգել և վար զարնել ուզենք նէ՝ անիկայ անասուններուն մէկուն կը նմանեցընենք։

Եւ թէպէտ այսքան տարբերութիւն ունին իրարմէ, բայց մարդոյս ալ մարմնոյն բնական կազմութիւնը և բնական կարիքները անասնոց նման են։

Ուրեք որ մարդ մինչը զինք անասուններէն վեր կըսեպնէ՝ այս նմանութիւնը այնքան քիչ ցըսել

կամ ծածկել կուզէ • ուստի կը լսեմնք որ՝ վայրենի մարդիկ մերկ կը պըտըտին • և բնական կարիքնին վճարելու համար՝ ուրիշ մարդոց ներկայութենէն չեն զգուշանար : Բայց քաղաքական կըրթութեան տակ մտած մարդը տակաւ երկիւղալ բնական ըլլալնէ՝ իր մերկութիւնը կը գոյէ • և բնական կարիքը վճարելու հարկը ստիպէ նէ՝ ուրիշ մարդոց քովէն կը հեռանայ : Այս բերմունքին հետ՝ որ քաղաքական մարդոց բնականի պէս եղած է , այս խորհրդածութիւնները յառաջ կըլլան միացած ըլլալ • ուրիշին քովը սիրտ խառնող բան չընել , և անոր միտքը գանելու բան չի ձըգել :

Ուստի անանկ բաներ կան՝ որ ընելը թէպէտ վընաս չունի , և բնաւպէս հարկաւ կայ ընելու , սակայն պէտք է ծածուկ ըլլալ :

Անանկ է նէ՝ ամբընալը մարդկային խելքի և ըրամաբանութեան դէմ բան չէ : Դիոգինէսն ալ՝ որ շատ անամօթ մարդ էր , ամբընալուվ եկած կարմրութիւնը առաքինութեան դոյն է կըսէր : Մանաւանդ կանանց ամբընալը անունք աւելի յարգի կընէ , և. ամբչկոտ կանանց խօսքը տեւելի բանուկ կըլլայ :

Ընկերութեան մէջ անպարկեշտութենէն առաջ եկած վնասները տեսնելով՝ աւելի կը ճանչնանք ամբչկոտութեան աղէկութիւնը , և ատոր դէմ եղած գործքերուն գեղեցկութիւնը : Դիոս չաստուածը իր կնոջը Հերայի հետ հաշտըվելէն ետքը՝ բանաստեղծը կը կեղծէ որ կապուտ ամպի մէջ գոյվեցան Դիոս և Հերա : Հռոմ քաղաքը առաջին բաշնիքը

շինված աստենը՝ երկիկ մարդոց և կընիկ մարդոց լըվացվելու տեղերը իրարմե զատ էին։ Եւ օրէնք կար՝ որ ոչ հայր մը իրեն չափահաս տըղուն հետ ոչ տեղ բաղնիք մըտնելը կարգիլէր։

Անընկոտութեան պատճառաւ քանի մը սովորութիւններ մըտած են ընկերական կեանցս աղավաղութեանց մէջ, որ համեստութիւն կըսվին, և ամբընդհատ պահապան կը սեպվին. թէպէտ անոնք աստենալ աստնց վտահիլ չըլլար։ Իտալիա սովորութիւն է որ մեծ մարդոց կանայք ուր որ երթան՝ հետերնին ոչ սպասաւորը (սարսյտարը) պիտի ունենան։ Ֆրանսայի վերջին խռովութենէն և պոռնկաբարթէլի ժամանակէն առաջ ոչ կնոջը տեսութեան համար երկիկ մարդ մը երթար՝ քովը աղջիկը ըլլալու էր։ Քաղաքներուն մէջ՝ երեսին վրայ շատ ծածկելը, և գեղերը ոչ թաշկինակ մը գլխուն վրայ ձգելը ընդհանուր սովորութիւն է. և ասոր այս աղէկութիւնն ալ կայ որ՝ կանանց ամօթխածութիւնը շատ գործարանաց մէջ բանող մարդիկ ալ կասկածկնէ։

Մարդ մը ուրբան որ ինք զինք անաստուածներուս մօտ սեպէ՝ համեստութիւնն ու պարկեշտութիւնը այնքան կը պակսի, և նմանութիւնը այնքան կը վերնայ։

Այս երկու ծայրին մէջ տեղը շատ աստիճաններ կան ամբընդալու և անամօթութեան. ամէն մէկն ալ իրեն աստիճանին համեմատ յարգութիւն կամ անարգութիւն կը բերէ մարդուն։

՟ . Խարեկամութեան դէմ գործքեր , որ մեր յարգը կը պակասեցընեն ։

Ա՛րդոց մէջ աւելի ընդհանուր և աւելի հաստատուն յարգութիւն ստանալու պատճառ՝ սրտի ազնկութիւնն է ։ ուստի իրաւունք ունինք անարգ սեպելու անանկ գործքերը որ՝ թէպէտ մարդու վնաս չեն տար , բայց անաստուններուն վրայ քիչ շատ անգթութիւն և անխղճութիւն կը ցուցընեն ։ Ո՞վ կը հաւնի և կը գովէ Դոմետիանոս կայսրը , որ երկար աոեն իւր առանձին սենեակը նստելով , ճանճ բռնել և բարակ ոսկի աոեղի վրայ շարել չէն զատ՝ գործ չունէր ։ Վիպիւս Քլիսթօս անուն ձկուսմը՝ որ քովէն դուրս կելլէր , հարցուցին թէ կայսեր քովը մարտկաց մէջ ։ պատասխան տրվաւ ։ ճանճ մը նայ չկայ ։ Թէպէտ ‖ մարդու ջնաս չեն տար ‖ ըսի ։ բայց անանկ գործքերը՝ շատ անգամ մարդոյն կը դիւրացնեն ։ որովհետև ձկ կենդանիի մը բնական կազմութիւնը ծլքան մեր կազմութեանը մօտ է նէ՝ այնքան կարեկցութիւն կուգայ մեր սիրտը՝ անոր քաշած ցաւը տեսնելով ։ Մկան քաղաքը մորթելու համար հորթ տանին նէ՝ երբ սուքը կը կապեն սայլի վրայ կը դնեն ։ գլուխն ալ սայլէն դուրս կը կախվի ։ տեսնողը այն խեղճ հորթին քաշած նեղութիւնը մըտածելով կը մեղքընայ անոր վրայ , և երեսը անդին կը դարձընէ ։

Ուստի Սպանիացիները այն սովորութիւնը՝ որ անթիւ պիտոյիներու (սէյիրճիներու) առաջ հրապարակի մէջ ցուլ (պուղա) կը կըռվեցնեն, շատ փուխրատ չեղող մարդուն ալ աղէկ չի գար, կը պատապարտեն: Ասոր պէս են Իննկիլիզները աքլոր (խօրօզ) կըռվեցնելը. և Լօնտռա քաղաքին մէջ սովորութիւն եղած բռնամարտութիւնը (եումրուխ տէօյիւշին) որ երկու մարդ իրարու հետ կըռնեն: Մէկ մարդ մը ըստակ վաստկելու համար՝ վարձքով ասանկ երկու մարդ կը բերուի. տեսնել ուզողները ըստակ կուտան. և կռվողները՝ շատ անգամ հոգիվարքի պէս դուրս կելլեն:

4. ՄԵՐ ՅԱՐԳՈՒԹԻՒՆԸ ՊԱԿՍԵՑՆՈՂ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳՈՐԾՔԵՐ

Կըրնանք ըսել որ՝ մարդոյս իրեն հարստութիւը իմայընելու համար ըրած անպատշաճ գործքերը՝ ամէն գործքերէն աւելի ծաղրական և խնդալու բաներ կը հանեն. օրինակի համար սա խօսինք. սենեակ մեծ, և վառարան (մանղալ) պըզտիկ. սպասաւորներուն կռնակի հագուստը նոր և փառաւոր, ոտքին ամանը մաշած և պատըռտած. յախճապակի (էակի մաուէն) ամաններու մէջ եըղըրդակի օշարակ (լիմոնիպայի շէրպէթ). ամէն իրիկուն բարեկամաց

հայկերտյե, և սպասաւորները անօթի աչքերնին կը մարի • փառաւոր կարք, և ձիադարմանին և սան սպասաւորներուն ամսականը տրվող չիկայ • Թեզնիքը և օձիքը (եախան) պատուական (թէնթէլա-նեը), և շապիկը հատ հատ կըտաւէ (եէլէքէն պէզիւ) • ամէն կողմէն պարտքը կը վազէ, և ամառը ուրիշ ձմեռը ուրիշ տուներ կը նայի • անպարկեշտ տեղ-վանք մէկին տեղը կամ ամենևին բան չվարձելու տեղ տասը խարճել, տանը ծախքը հոգայողին հետ երկու բսաւակի համար կռիւ ընել, և ուրիշ սանոյ պէս անվայել բաներ, որ մարդը ծաղրու արժանի կընեն։

ԿՈՂՈՎԿ

ՀԱՄԵՄԱՏԱԲԱՐ ԱՆՎԱՅԵԼՈՒՉ ԳՈՐԾՔԵՐ

Երբ անգամ ուրիշները մեղ կանարգեն, չէ թէ մեր ըրած գործքը լինքնին անարգութեան արժանի ըլլալուն համար, այլ պարագաները տգեղ և անյարմար ընելուն համար։ || Աշխարհքի մէջ ամէն «բան կրնեն չափ ունի կըսէ բանաստեղծը • մէկ «հաստատուն սահման մը կայ՝ որ կշռոյն առանցքը «(թէրազիին միլը) այն տեղ գայնէ՝ հետսկ կը

«կենայ. հոն չի հասած կամ անկէ անդին անցնե-
«լով՝ այն շիտակութիւնը չի կըրնար գըտնել։

1. ՏԱՐՒՔՒՆ ՉԻ ՎԱՅԵԼՈՒ ԳՈՐԾՔԵՐ

Ընկերական կարգը կը պահանջէ՝ որ ծերութեան հասակը աւելի մարդ պատուէ. որպէս զի երիտասարդները և մանկահասակները (ջահլները) անոնց խօսքին դիւրաւ հնազանդին, և խրատը մըտիկ ընեն. ուստի ծերերուն չի վայլեր անանկ բաներ ընել որ թէպէտ ինքնին վնասը չտանին, բայց ծերերուն չի վայլելու թեթեւութիւնն մը կը ցըցընեն. բանաստեղծը կըսէ. || Թէ որ ինչ ծեր մը տղու պէս «մանր փայտի կըտորներէ տուն շինել նստի, կամ «պըզտիկ կառք մը շինէ և կառքին ալ մուկ լծէ, «կամ դարուկոճաւ (թէք մի ջինֆտ) խաղայ, կամ «երկար գաւազանի մը վրայ ձի հեծած պէս նստի «և այս դիս այն դին վազվըռտէ, ՆՇան է որ այն «ծերը խելքը փախուցեր է || : Ուստի Հռոմ քաղաքը սովորութիւն էր որ՝ մեկ երիտասարդ մը կարգելվէր նէ, գրպանէն ընկոյզ կը հանէր հարանիքին տանը սրահին մէջ կը նետէր. որպէս թէ ըսել կուզէր, տակէն եռքը տղայ չեմ, մարդ եղայ. ընկոյզ խաղալ ինձի չի վայլեր: Եւ բանաստեղծին մեկը կըսէ որ, մեկ տղայ մը կզակին մազերը առաջին ան-

գամ սափրել տրված ատենը՝ տղոյական խաղերն
ալ հետը պիտի սափրըվին վար թափին։ Ե՛ւ գաս-
թիլեօնի հեղինակը կըսէ. «Ամենևին վայելուչ բան
«չէ որ մէկ մարդ մը ծեր և մազերը ճերմկած և
«երեսները կըռնճմըտած և առղանները թափած
«ըլլալով՝ ձայնը աղէկ ալ ըլլայ նէ, քանի մի կընիկ
«մարդու հետ նստի և խաղ կանչէ. քանզի խաղե-
«րուն մէջ սիրահարական զըրուցվածքներ կըլլան,
«և սիրահարութիւնը ծերերուն ամենևին վայելչու-
«բան չէ»։ Ասոր ճշմարտութիւնը այնքան ծանուց-
եալ է որ՝ Պառօն ըսված դերասանը երբ որ իրեն
ծերութեան ատենը՝ թէատրոյի մէջ գօռնէյլ բա-
նաստեղծին Սիտ ըսված խաղը կը խաղար, և սի-
րահարի նմանութիւն և գործքեր կընէր, տեսնող-
ները ամէնն ալ խընդալէն կը մարէին. մանաւանդ
որ մէկ անգամ մը ծունկ չոքեր նէ՝ երկու հոգի թե-
ւերը մըտնելու էին որ ոտքի վրայ հանեն։

Ընդհանրապէս՝ առանց կարողութիւն ունենա-
լու պարծենալը՝ ուրիշին ծիծաղելու մէկ առիթ մը
ըլլալով, յայտնի է որ ծերերը եթե պիտի կենան այն
ամէն բաներէն՝ որ իրենց կարողութիւնէն վեր կա-
մեցողութիւն կը ցըցընէ. կամ ամէն մարդ գիտէ
որ՝ չեն կրնար ուզածնուն հասնիլ։

2 . ՍԵՐԻՆ ԶԻ ՎԱՅԵԼՈՒ ԳՈՐԾՔԵՐ

Ի՞նչերուԹեան ՄԷջ ասկէ չի բերող գործքերուն մէջէն ի՞նչ գործքեր որ՝ կանանց մէկ տգեղուԹիւնը կը բերէ և պատուոյն կը վնասէ, կընիկ մարդու չի վայլեր։ Ուստի ասոնց չի վայլելու գործքերը՝ և ի՞նչ աստիճան անվայելուչ ըլլալնին աղէկ հասկընալու համար՝ պէտք է առաջ գիտնալ որ կընիկ մարդոյ պատուոյն առաւելուԹիւնը ի՞նչ բանով կըլլայ։

1 . Պատիւ . ամբէշկոտուԹիւն։ Ուստի կանանց վայելու բան չէ՛ երիկ մարդոյ մօրուքը սափրել՝ ինչպէս որ Ջվիցցէռի երկրին մէկ քանի տեղերը սովորուԹիւն է . երիկ մարդոյ ալ չի վայլեր կընիկ մարդոյ մազը սանտրել, որ Եւրոպայի շատ տեղ սովորուԹիւն է։ Մազ սանտրողին համար ըսածէս աւելի հասկըցո՛ր դերձակին համար . կանանց լաԹերը պէտք է որ միայն կանայք կարեն . որովհետև ամբէշկոտուԹենէն զատ այս խորհրդածուԹիւնս ալ կայ որ՝ կընիկ մարդիկ երիկ մարդոցմէն աւելի կը հասկընան Թէ կանանց ի՞նչձև հագուստը աւելի կը վայլէ և գեղեցիկ կը ցցցընէ։ ԱմբէշկոտուԹեան գաղափարը՝ մեր հիմակվան հասկըցած կերպովը սրբազուկ ատհմանի մէջ ամփոփած է, բայց շատ ընդարձակելու տեղ ունի։ Հռովմայեցիներուն աղնուականին մէկը իր աղջկանը քով իր կնոջը հետ քիչմը ազատաբար վարվելով՝ աղնուականաց ժողովքին դուռս ըլլին անկայ իբրև անամօԹ։ ԹէԷ

պէտ գործը անվայելուչէր՝ բայց պատիժը չափազանց եղաւ։

2. Պատիւ. համեստութիւն։ Կերևի թէ՝ որովհետև հասարակութեան մէջ ատենաբանութիւն ընելու համար եվեկէկ համարձակ և չի քըրտընող ճակատ պէտք է, սանկ ատենաբանութիւնները կընիկ մարդոց վայելուս բան չեն։ Ասոր համար է որ՝ թէատրոյի մէջ դերասանութիւն ընող կընիկ մարդիկ՝ ուրիշ կանանց չափ յարգութիւն չեն ունենար։ Հռոմայեցիները՝ կընիկ մարդոց պարկեշտութեան և լռակեցութեանը և դուրս շատ չելլելուն այնքան տրված էին որ՝ մէկ կինը լրեն դատը վարելու համար անձամբ դատաւորաց առաջը ելած և իր հակառակորդին հետ առանց փաստաբանի խօսած ըլլալուվ, Հռոմայու ծերակոյտէն մարդ գնաց Ապողոն կուռքին պատգամ հարցընելու թէ այս անսովոր և անվայելուչ բանը՝ քաղաքին գըլխուն գալիք ինչ գեշութիւն կը գուշակէ։ Թէ ատոր և թէ՛ ասկէց առաջ պատմածիս մէջ կերևի որ՝ գաղափարները ճիշդ են, բայց չափազանց։

3. Պատիւ. փափկասրտութեի և վախկոտութեի։ Այս երկու յատկութիւնս կանանց վրայ եվելօք կերևի. ինչպէս որ քիչմը սովորականէ դուրս բան տեսնելուջին՝ ջիղերնին աւելի կը գրգռի. և վախնալու բան բնաւ չի կեցած կամ խնամ քիչ կեցած տեղը սասկի կը վախնան։ Իրենց վրայ անանկ մէկ մարած նմանութիւնմը, անանկ մէկ թուլցած պէս կեցվածքմը կը ցըցընեն որ՝ բուն իսկ գեղեցկու-

թեննէն աւելի ախորժելի կուգայ մարդուն: Ասոր համար կինը մը ձի հեծած տեսնելէն՝ այնքան հաճելի և աղէկ բան մը չերևիր մեր աչքին: Քանզի գիտեմք որ կանանց վրայ բնաւպէս ստոյգութիւն և ճարպիկութիւն չկայ. ձին ալ ուժով և կրակոտ կենդանի մըն է. այս երկու գաղափարքս մէկ տեղ գալով՝ մեր սրտին մէջ երկիւղ մը կը ծագի որ՝ մէկ ձախորդ դիպուածը չի պատահի. անհանգիստ ներտրվածքնին աւելի կը շատցնէ այս երկիւղս: Ժէ դարուն մէջ Եւրոպա սովորութիւն էր որ՝ երիկ կընիկ մէկ ձիու վրայ նըստած՝ քաղաքէն գեղը անանկ կերթային. և ատոր վախը աւելի կըլլայ. որովհետև ձիէն ինկնալը աւելի դիւրին է: Հիմա վիճակին ձեռք տըվող մարդիկ կառքով կերթան գեղը: Ասկից զրուցելէս կըլնայ կարդացողը՝ մէկ ուրիշ համեմատութիւն մը նալհանել: Այն ժամանակի հարստութիւնը մէկ ձի մը պահելու բաւական էրնէ՝ հիմակվան հարստութիւնովը կըլնայ կոր պահվիլ երկու ձի, մէկ կառք, և երկու սպասաւոր: Դիւրաշարժութիւնն ու խելքով վարվիլը՝ աւելի հարստութիւն երևան հանեցին: Ուր տեղը խելքով վարվիլը դիւրաշարժութե՞ , կամ սիրտը մըտքին լծորդեանէ՝ կարդացողներուն ալ համրանքը կը շատնայ, գիտութեան և տնտեսական իմաստութե՞ և ուրիշ բաներուն սկզբունքները պատմութե՞ ձևի տակ խօթելով: Ետու խելայի փիլիսոփաները այս կողմը պակաս մտածեցին. շատ օգտակար ճշմարտութիւններ և սկզբունքներ գտան և հրատարակե-

յին. բայց վերացեալ կերպով ըլլալուն համար գիրքերնին կարդացող քիչ գըտնըվեցաւ։

4. Պատիւ. գեղեցկութի՛ւն։ Ինչ բան որ մարմնոյն փափկութիւնը և անդամքներու ձևերուն և համեմատութեանց վայելչութիւնը կավրէ, և աստոյ մէկովը գեղեցկութեան սահմանը կանցնի, քիչմը ուռնևոր եղող կընիկ մարդու այն գործքը չի վայլեր։ Պլուտարքոս կըսէ որ՝ ինչօր որ Աթենաս չաստուածուհին փլավթօ չալելով ջուրին քովը գնաց՝ և թուշերը ուռեցնալով երեսը անճուռնի ձև մըտած տեսաւ՝ շատ ամբչցաւ ինքնիրեն. ուստի փլավթօնն ձեռքէն ալ դի նետեց, և ուժքին գեղեցկութիւնը նորէն տեղն եկաւ։ Այս բանիս վրայ երկար խօսքով խրատ տալու. կարօտ չեմք. որովհետև գեղեցկութիւնը պահպանելու համար՝ ամէն կին ծածուկ մէկ բերմունք մը ունի. և սովորաբար մինչև որ մեծապէս հարկ չըլլայնէ՝ միրեանք տգեղացընելու բան չեն ընէր։

3. ԱՍՏԻՃԱՆԻՆ ԿԱՄ ԱՐՈՒԵՍՏԻՆ ՉՎԱՅԼԵԼՈՒ ԳՈՐԾՔԵՐ

Պարկեշտութիւնը չի նեղըր անանկ գործքեր ընել որ՝ թէպէտ ինքնին անվնաս բաներ են, բայց ընտրին ատելճանին վայելուչ պատուոյն պըղտիկու-

թիւն կը բերեն։ Հոմերոս այս կանոնը մոռցած կերեւի՝ երբ կը կեղծէ որ Դեղիա՝ որ Ծովային չաստուածներուն գլխաւորն էր, Հեկտորին սպանուած պատրոկղին մարմինին վրայէն ձանձերը կը վռնտէր։

Մեզի չի վայլեր անանկ բաներու վրայ պարծենալ և ճարտարութիւն ցցցնել որ՝ մեր աստիճանէն վար են և մեզի չեն հաւնար • աւելի անվայել կըլլան՝ թէ որ ժամանակ կորսնցնել կուտան։ Փիլիպպոս Մակեդոնացւոյ Թագաւորը՝ իր որդուն Աղէքսանդրին կըսէր • դուն որ՝ եղբը Թագաւոր ըլլաս, առանկ աղէկ երգելու չըլլաս ամըչնալ։ Յիրաւի Թէպէտ աղէկ երգելը մեծ և պատուական բան է • բայց կառավարութեան մէջ մեծ և ելեւէջի գործ ունեցող մարդիկ պէտք չէ որ՝ ասիկայ իրենց բան գործ ընեն։ Մէկ մարդ մը խնդալը չի կըրնար զըսպէր՝ երբ որ լսէ որ Աքալիճէլ՝ այն խմաստուն մարդը, որ իր ատենվան խմաստուններուն ամէնէն մեծն էր, Բիւռոսեան ըսած կատակին վրայ մէկ յաստուկ ձառ մը շարադրելէն ետքը՝ հնուԹե սէրը իրեն այնքան տիրած ըլլայ որ՝ ինքը անձամբ, գիշերվան գըլխարկը գլուխը, և ուսուցչի մատնին մատը, յատկապէս այս բանիս համար պատրաստված Թէատրոյի մը մէջ Մաքսիմիլիանոս կայսեր և անոր պալատական ազնուականներուն առաջը այս կատակը կատակեց • և պատերազմական եռանդին տեղը բանաստեղծական եռանդ ցցցնելով կայսրէն գովեստ լսեց։

Բայց թէ որ ըրած գործքըդ ինքնին աղէկ բան մը ըլլալուն տեղը՝ ան չէ կամ անարգ բան մըն է, այն գործը ընող մարդուն աստիճանին համեմատութեամբ՝ գործոյն ալ անվայելչութեան աստիճանը կ՚ելլէնայ: Մոսկովի Սուվարօֆ ճինէռալը Պեռլբուրգ քաղաքը Թագաւորին պալատը մըտնելով սենեակէ սենեակ ՚ի ոտքի վրայ յաթկելով կ՚երթար. և որու՞ կուրծք որ Կառաւինէ Թագուհիին պատկերը կախած կը տեսնէր՝ ծունկ կը չոքէր առաջը, երեսը նայէ կը հանէր, և պատկերը կը համբուրէր: Ուրիշ առեն հետը ամանով ինձոր առնելով փողոցները կ՚երթար. տղաքը ետևէն կ՚ելնային, և ինքը անոնց ինձոր կը նետէր որ իրարու ձեռքէ յափշտակելնին տեսնելով զուարճանայ. և պօռալով կ՚ըսէր, ես Սուվարօֆն եմ. Սուվարօֆը ես եմ: Պատերազմի առեն շատ տեսնըված էր որ՝ ինքը միայն շապկիկ հագած ըլլալով՝ առանց Թամբի (էյէրսիզ) նետաղաս ձիու վրայ հեծած կը պըտըտէր: Առաջնորդները իր վրանին առաջը մուզիքա չալել տալուն տեղը՝ ըսած կ՚երթայ ձին հեծնալով դուրս կ՚ելլէր. երեք անգամ այըրի նման կը խօսէր. և այս էր զօրաց արթննալու նշանը:

4. ՏԵԴԻՆ ԶԻ ՎԱՅԵԼՈՒ ԳՈՐԾՔԵՐ

Հասարակաց հանգստութիւնը և ընկերութեան մէջ հաստատված սովորութիւնը և վախճանին ու միջոցին լրտրու համեմատութիւնը՝ շատ գործքերու համար յատուկ տեղեն յատկացուցէր, որ այն գործքերը ուրիշ տեղ ըլլալ չի վայլէր։ Գործքերուն տեղը և վախճանը փոխելը՝ մարդոյս մըտքին մէջ հաստատած գաղափարին հակառակ գալով, կամ նսեմացուս առիթ կըլլայ՝ կամ նեղանալու։ Ըսեինք որ՝ խօսելը և կեքաւելը ինքնին գէշ բան չէ. մանաւանդ աղէկ բան ալ է. բայց մէկը ճամբան շիտակ քալելով երթալու տեղը պար կապէ և խօսելով և ցաթկելով երթայնէ՝ տեսնողները վրան կը խընդան. որովհետև սովորութիւը պարելու տեղ յատկացուցեր է, չէ թէ հասարակաց անց ու դարձի փողոցները, պալթկատրօնները և տուները։ Եւ ամէն օր ալ պարելու յարմար օր չէ, յատկացած օր ունի. և պարելուն հետը նուագարաններ (չալղը) և ուրիշ բաներ ալ պիտի ըլլան. ճամբան քալելու տեղ խաղցողին հետ ասոնց մէկը չըլլալով՝ տեսնողը թերեւ կ՝ կամ բան խուռկ կ՝ կըսէ։ Վանքի մը սեղանատան մէջ վերջին ընթրեաց պատկեր դընելը՝ շատ վայելուչ բան է. բայց թէատրոյի կամ գինետան մը մէջ չարչարանաց և խաչելութեան պատկեր՝ բոլորովին անվայելուչ բան է։ Ասոնք առջի ժամանակի Եւրոպացիները՝

այս յարմարութիւններըս և վայելչութիւններըս չէին
ձանձնար , որ գիւնեստուններու մէջ սրբոց պատկեր
կը կախէին . և թէ որ հասարակութեան աչքը ասոր
սորված չըլլար նէ՝ գէպ աղէկ գայթակղութեան
պատճառ կըլլար : Անցած առեններըը Լօնտրա քա-
ղաքը անպարկեշտ տիներուն նշանը կախելնալէ
գլխանոյն էր . այն ալ ըստ տախտակի վրայ նկարված
և կախված չէ , բուն իսկ տանը պատին վրայ նկար-
ված : Ասոր անքաղաքավար ըլլալը երկու կողմէն
էր . մէկ մը՝ տեղը չի յարմարելով , մէկ մընալ՝ կար-
դինալներուն պատուոյն դէմ նախատինք տալով :

Թէ որ տեղը սուրբ տեղէ և հոն գըտնըվողը
խղճմտանքի գալ կը վայլէ , անանկ տեղեղած ծալ-
րածութիւնները մարդ չեն խնդացընէր , աւելի
մարդուն սիրտը կը նեղացընեն : Ուստի Մատամ
ըը Քուռսէլլ և Տիւշէս Մաղարէն ըսված գռան-
սըզ աշնուական խաթուններըը՝ չէ թէ միայն թե-
թևութեան և բախտաւորութեան՝ այլև չեմուեռան-
դութիւնին ալ պակաս և կրօնքնին թեթև բըռնած
ըլլալնին նշան տըվին , երբ որ Սէլլ ըսված կուսա-
նաց վանքը երթալով՝ օրհնած ջուրին աւազանին
մէջը Թանաք (միւրէքէպ) լեցուցին որ մարտպետու-
նները պարզմտութեամբ ձեռվընին հոն թաթխելով
և ճակատնին վրայ նաչ նշան ընելով ձեռքերնին և
ճակատնին և լաթերնին պղտոռտեն :

5. ՈՒՐՈՇԻՆ ՍՐՏԻ ԿԻՐՔԻՆ ՆԱՅԵԼՈՎ. ՉՎԱՅԵԼՈՒ ԳՈՐԾՔԵՐ

Պ՚ետք ըլլած գործքերը՝ ուրիշներուն աղէկ կամ գէշ կուգան անոնց սրտին զգայմունքներուն համեմատելով. ինչպէս որ մի և նոյն տեսակ կերակուրը՝ երբեմն համով և երբեմն անհամ կուգայ մեզի՝ մեր ստամոքսին վիճակին համեմատելով։ Մէկ ընկերութեան մը մէջ երաժշտական զուարճութիւն եղած ատենը՝ մէկն ալ ելլայ մէկ հրապոյր մը նետէ, երաժշտութիւնը կը խափանէ՝ և անոր տեղը բըռնելու բան մը ըրած չըլլար։ Աղքատ մարդու մը տուն երթալ՝ ուրիշին տունը գըտնըված զարդերը և կարասիքը (կահ) գովել՝ այն աղքատին սիրտը ծակելէն զատ գործ մը չի կըրնար ունենալ։ Ծանր և պետական բանի մը վրայ խօսված ատենը՝ մէկը ո՛չ ինչ կամ ծաղրական խօսք մը բանայ, խօսակիցները՝ սիրտը կը նեղացընէ պարապ տեղը. ի՛նչպէս որ խնդացող և ուրախ կեցող մարդոյ առաջ մեռելի կամ ուրիշ ասանկ տրտմութիւն բերելու խօսքեր խօսիլը՝ կատարեալ անմտութեան նշան է։ Ուստի տեղանի գլուխ՝ մեռելի խօսք խօսիլ չի վայլեր։

Ուստի քանաստեղծը կըսէ. || Թէ որ խընդալու "բան մը ըլլայ նէ՝ իրաւունք է որ ըսողն ալ խըն- "դայ ըսողներուն ալ. բայց չի նայելու բանին բըռնի "նդալ, երբ որ ուրիշ հոն գըտնըվողները ալ

„ (տալղայի) դէմ կայնած քարի պէս անշարժ կե-
„ ցած են, ասիկայ չի վայլեր. և քեզի ալ կատըսալը-
„ բեմ որ ատանկ բան չընես. քանզի ասկէց ալ
„ պաղ բան չըլլար՝ որ բազմութեանջ մէջ մինակ դուն
„ խնդալէն մարիս, և ուրիշները ժանիքնին կախած՝
„ խնդալուդ վրայ սիրտերնին նեղանայ:

ՄԱՍՆ ԿՈ

ՀԱՅԿԵՐՈՅԹ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Պատմական տեղեկութիւններ:

Հայկերուն ատեն ըլլալու զուարճութիւնները պատճառելու և ազնուացընելու և կարգադրելու պէտք եղած կանոնները տալէն առաջ՝ կարդացողներուն ախորժելի բանը կը սեպեմ հին և նոր ազգաց սովորութիւնները պատմել, և այս նպատակ տարբեր սովորութիւններուս պատճառն է որ՝ առն մէկ ազգի մէջ մէկ կերպ գաղափար ունիր հանգստութեան և

դիւրութեան և քաղաքավարութեան վրայ. և ամէն մէկ տեղին արուեստները և հարստութիւնները իրար չեն նմանիր. աւելորդապաշտութիւնն ալ այս պատճառներուս հետ կըմնայ խառնըվիլ:

Մենք ալ հիմա ըսած մեծ մասին Եւրոպացւոց սովորութեանը հետևելով՝ հայկերած ատենիս աթոռ (սանտալիէ) վրայ կը նստիմք. հին Հռովմայեցիները սեղանին բոլորը նըստարան (սէտիր) կըդնէին, և անոր վրայ ընկողմանելու (եան գալու) պէս կը նստէին: Ճաբօնցիք՝ գետինը փըռած խըսիներուն վրայ կը նստէին. հին գաղղիացիները կամ ֆռանսըզները գայլու և շան կաշիի կամ ջոր խոտի վրայ կը նըստէին: Գետնի վրայ նստած հայ ուտելը տիրեց ֆռանսա մինչև ժա դարը: Ճաբօնցիք անատունի պէս ջոր գետնի վրայ կը նըստին. ոտքերնին ալ իրարու կը դարձընեն, կամ կը ծալըըվին:

Եւրոպա՝ միայն մէկ սեղանի վրայ շատ մը սեղանակիցներ նստելով՝ ընկերութիւնը աւելի աշխոյժ և զուարճալի կըլլայ: Չին և Ճաբօն՝ ամէն մէկ մարդու կերակուր զատ կերթայ պըզտիկ սեղանով: Ճաբօն՝ մի և նոյն սենեկի մէջ քանի հոգի հայ կուտեն նէ, հայ ուտել չըսկըսած՝ իրարու երկար բարակ բարևելու քաղաքավարական ձևեր ունին: Օդալիդի կղզիին բնակիչները՝ որ շատ ընկերական և խաղաղասէր մարդիկ են, ամէն մէկը զատ իրենց հայը ուտելով իրարմէ զգուշանալը կը ցըցընեն, որ մարդուն լանդալը կուգայ: Մի և նոյն տանը

ընտանիք՝ հայ ուտելու ատեննին իրարմէ կը փախչին. երկու եղբայր, երկու փեսայ, երկու քոյր, հայր և մայր, ամէնը իրենց զատ կերակուրի սակառ (սեբէթ) ունին. իրարմէ երեք չորս ոտնաչափ հեռու կը նստին, կըռնակնին իրարու կը դարձընեն, առանց ամենևին խօսելու հայեըննին կուտեն:

Ճաբօն՝ կանայք զատ սեղան ունին, երիկ մարդոց հետ հայ չեն ուտեր: Յունաստան՝ տանը մէջ գըտնըված կընիկ մարդիկ և աղջիկները տանը մեծ եղօղ երիկ մարդուն հետ սեղան չեն կըրնար նըստիլ, սպասաւորներուն հետ պիտի հայ ուտեն: Անտօզ կըղզին և Յունաստանի ուրիշ կղզինեըը՝ սեղանի սպասաւորութիւն ընողները տան տիրոջը աղջիկներն են. որ քաղաքական կրթութիւնը մէջերնին քիչ ըլլալու նշան է: Ինկլիզիա՝ թէպէտ կընիկ մարդիկ երիկ մարդոց հետ մէկ տեղ սեղան կը նստին, բայց սեղանը վերցըվածին պէս իրենք ալ կերթան. և այս բանիս իրաւունք ունին. որովհետև անկէց ետքը երիկ մարդոցը գործ կը մնայ գինիի ամաններ պարպել, և իրենց ուզածին պէս կատավարութեան եղանակը կըտրել ձևեր. տէրութեան մեծամեծ գործակալները գովել կամ քամահել՝ ինչպէս որ գինիին ուժը իրենց խրատ կուտայ. մէյմը համեստ և պարկեշտ՝ և մէյմը անպարկեշտ և խայտառակ կանանց անուամբը գինի կը խըմեն. ասանկ մարդոց մէջ յիրաւի կին մարդ չի վայլեր:

Հռովմայեցիք՝ սեղան երթալու ատեննին՝ մասնաւոր հագուստ մը ունէին հագնելու, որ ընթրեայ

հանդերձ կըսէին։ Այս սովորութիւնը այնքան յարգի էր՝ որ Կիկերոն ատենաբանը Վատինիոս անուն մէկուն մը մանաւոր յանցանք կը դնէ՝ որ սեղանի գլուխ սև լաթերով նըստաւ։ մեռելի համար եղած հացկերոյթի ատենն ալ ասիկայ յանցանք կը սեպվէր։ Սիբարացիներուն մէջ սովորութիւն էր որ՝ հացկերոյթ կանչելու կընիկ մարդիկնին տարի մը առաջ կը հրաւիրէին՝ որ ժամանակ ունենան իրենց անձը ուզածնիերնուն պէս զարդարել և լաթերնին շինել որ վայելուչ երևնան։ Այս սովորութիւնը առջի բերանը ծաղրական բան մը կերևի։ բայց մըտածելով այս աղէկութիւնը կը գտնենք որ՝ անանկ մէկ հարուստ և համարձակ երկրի մէջ թէ որ տարի մը առաջ կընիկ մարդիկ հացկերոյթի կանչվէին, անոնց ալ էփ աղէկ պարապելու գործ կը բացվէր։ պարապ կեցող մարդոց բան գըտնել տըվող սովորութիւնը՝ ուրիշ աղէկութի չունենայ ալ նե գովելի է։

Երբ որ մենք մեր բարեկամները հացկերոյթի հրաւիրեմք նէ՝ հեռեռնին սեղան կընստիմք, որ մեր օրինակովը անոնք ալ ուրախ բըռնենք։ Նոր փռանսա բսաած երկիրը՝ հացկերոյթ տըվողը ինքը հայ չուտեր։ ծնսախոտ կը քաշէ, խաղ կը կանչէ և սեղան նստողներուն զբօսանք տալու բաներ կընէ։ Ընտայ երկիրը՝ անվայել մէկ քաղաքավարութիմը կայ, որ հացկերոյթի կանչող մարդը՝ երբ որ հրաւիրվածները գան նէ, ինք կը թողու տընէն դուրս կելլէ։ ըսել ուզելով որ՝ ահա տունս բոլոր ձեզի թողուցի, ինչ կուզէք նէ ըրէք։ Պլութարգոսեան

փիլիսոփաները՝ տարին երկու անգամ հայկերոյթ կուսույին։ Հայկերոյթին օրը տանը տէրը ամենեւ-
ւին քան չէր ուտեր • սեղանին սպասաւորութիւն կընէր՝ կերակուրներուն մէկին ալ համը չնայելով • և կրնանք ըսել թէ այն օրը միայն քրիստոնեայ կը կըշտանար։ Քանզի սեղանէն ելած ամանները մէյ մէկ անգամ պիտի հուովլուտար։ Այս սովորութիւնս՝ երկու գլխաւոր կոպիտութիւն ունէր • մէկը՝ որ ուրիշներուն հետ չուտելով, անոնց ուրախակից ալ չէր ըլլար • և անոնց ուրախութիւնը պակաս ըլլալուն պատճառ կըլլար։ Մէկալն ալ այս է որ՝ սեղանէն վերցրված կերակուրը հուովլտալը՝ գարշելի սովորութիւն մընէ • քանզի կըրնայ քրիստոնեան ալ տեսնել կերակուրին մէջ։

Մալապարի բնակիչները՝ առուրվընները և իրիկվընները բոլոր մարմինին չի լվացած կերակուրի չեն նայիր • և ոչ որ այս սովորութիւնս ավրէնէ՝ իրենց օրինքը պիղծ կը սեպէ։ Հռովմայեցիները՝ իրենց սեղաններնուն վրայ պատառաքաղի (չաթալի) սովորութիւն չունենալնուն համար՝ մէկ սեղան նստելուն քանի մի անգամ ձեռվընին կը լվային • ըսել է ամէն կերակուր փոխվելուն։ Լօնտրա՝ սեղանը չի վերցած կոնք և ամանով ջուր (լէյէն եըպրըլս) կը բերեն սեղանը գըտնըվողներուն առաջը, որ ամէն մարդ ձեռքը լվայ • մէկնալ դաստառակ (բէշգիր) կը բերեն որ ձեռվընին սրբեն։

Հռովմ քաղաքը՝ կայսերայց ժամանակնալ սովորութիւն էր որ՝ մէկին տունը հայկերոյթ երթային

նէ՝ իրենց տըրուած դաստառակը իրենց կըլլար , հետեւնին տուն կը տանէին : Մարգիսալէ բանաստեղծը՝ ինչ հայկեւոյթ մը կը պատմէ, որ սեղանակիցներուն մէկուն ալ դաստառակ չի տըրուեցաւ . Հերմոգինէս անուն մէկը՝ որ բան մը չի գտաւ հետը տանելու , սեղանին փուռքը առաւ :

Մեր գործածած պատառաքաղները չորս մատ կուներնայ . Ինկլիզներուն երկու մատէն է , որ մաքրելու և սրբելու դիւրին կուգայ : Ճաշօնակները՝ չոր մըսեղէն ուտելու երկու հատ մանր փայտեղէն գաւազան ունին, և անանկ ճարտարութիւն կը բանեցընեն որ՝ ինչ բրինձի հատմընալ գետինը չեն ձըգեր . ինչպէս որ մենք դգալով կամ պատառաքաղով կը վարվինք :

Եգիպտոս՝ ին աթոռի վրայ նստելու սովորութիւն կայ, ին դգալ գործ ածելու , ին պատառաքաղ , ին Թաս և ին դաստառակ . ծունկ կը չոքին կը նստին . բրինձը մատով կառնեն . միսը ըղունգով կը ջարդեն . հայը պատառ կընեն ձեռք հասարակայց բակաւառակին ին ջ կը թաթխեն . ալոտ ձեռվընին և պըռոլունքնին հային կը սրբեն և բերաննին կը խօթեն . առնը ինչ ամանէ կը խմեն . սեղանին գլուխը նըստողը՝ առնէն առաջ կը խմէ . և առն կերակուրէն առաջին պատառը ինքը կառնէ . չի թէ ուրիշները ապահով ընելու համար , այլ աւելի իրեն յանաքը ցըցընելու համար որ առն կերայով սեղանակցայց հանգըստութիւնը կը հոգայ , և սեղանակիցներն են իրեն աւելի մըտմըտայածները : Դաս-

տառակը միայն կերակուրէն ետքը կը բերեն ձեռք լուալուած ժամանակը: Սեղանէն ելլելէն ետքը նըստողներուն վրայ առատ վարդի ջուր կը ցանեն, անկէց ետքը ծխախոտ և սուրճ կը բերվի:

Հիներուն սեղանի գործ ածած անօթները՝ երբեմն փառաւոր և յիշատակելի անցքեր կը յիշեցնէին սեղան նստողներուն: Վիրգիլիոս բանաստեղծը Դիդոնին՝ Էնէասն ու անոր ընկերները պատուելու համար ըրած հայկերոյթը պատմելով, կըսէ. || Պատերն ու սեղանը՝ ա-
«նանկ նկարէն (փուզէնի բանած) կտաւները և
«ոսկի և արծաթ ամաններ դըրուած էին, որ եղեր-
«նին անոնց մինչև առաջին նախահայրէն և ցեղին
«գլուխէն առնելով՝ նախնիքներուն երևելի գործ-
«քերը քանդակած և բանած էին||: Եւ յիրաւի շատ աղէկ բան կըլլար որ կերած խըմած ատեններնիս՝ ազգային պատմութիւն ալ ուրվէինք:

Հընդիկները՝ բան խըմած ատեննին ամանը անանկ կը բըռնեն որ՝ ուչ առջի կը դըպչի և ուչ պըռաղունքի. անանկ բարձրէն բերաններնուն մէջ կը թափեն խըմելու բաներնին, յիմարութիւ կարծելով ընելով որ խըմելու բանին ամանը բերաններնուն դըպչին՝ կախարդական մէկ ներգործութիւն մը կազդէ իրենց:

Նիկոլիձիայի (Սուտանի) թագաւորները բան մը խըմած ատեննին միշտ խըմածներնուն կէսը թող կուտան՝ որ իրենց մօրուքէն վար թափի. իրենց ախորժելի կուգայ իրենց չորս դիէն գինիի մանր

վտակները վազելը, և այս աղյուսեղութեանս անունը մեծապատճառութիւն դրած են։

Իդալիա և Ֆռանսա և Սպանիա և այլն՝ կերակուրի հետ խմելիք ալ կը խմեն։ Եւրոպայի հիւսիսային կողմը և ամէնեցեան ազգաց մէջ սովորութիւն է կերակուրէն ետքը խմել։

Հիւսիսային ազգերը՝ ձմեռը խմելու ջուրերնին քիչ մը կրակին կը բերեն, որ տառած է նէ՝ տառը թողուցայ և քիչ մը տաքնայ, և այնպէս կը խմեն. և այս սովորութիւնս անոնց համար նեղութիւն է։ Կըսենանք ըսել որ՝ նոյն իսկ բնութիւնը անոնք կը պատուաստէ ասանկ ընելու։ Բայց չենք կրնար հասկընալ որ ինչպէս սովորութիւն եղեր է բարեխառն երկիրներուալ բոլոր տարին գարշ (ըլըճախ) ջուր խմել. յատկապէս Ֆռանսայի մէջ *. այն ալ կերևի որ հիները գինին կը տաքցընէին և այնպէս կը խըմէին. հիմա ալ ճաբօնցիք միայն բրինձի պուռա կը խմեն. այն ալ միշտ տաք։

Հին հռովմայեցւոց սովորութիւն էր որ՝ մեծ տօնի օրերը հայց ուտելու սրահներուն մէջ շուշան (զամպախ) և վարդ կը ցանէին։ Սեղան նըստողներուն ալ՝ սպասաւորներուն ալ գլուխները մէյ մէկ ծաղկէ պսակ կըլլար. և յիմարութեամբ անանկ կը

ծանօթութիւն։ * Թէ որ տաք կերակուրի վրայ խըմելէ նէ՝ բժշկական կանոնաց համեմատ է այս սովորութիւնս, և առողջութեանը պահպանութիւնը և առողջութեանը շատ օգտակար է։

կալածկին որ՝ այսոյ անուշ հոտը թող չի տար՝ որ գինիին գոլորշիքը գլուխնին ելլէ։

Մենք միսը եփած և աղով պըլպեղով աղէկ համեմած անանկ կուտեմք։ Թաթալները հում կուտեն. և կըսեն որ եփելով համը կը փախչի, և դժուար կը մարսի։

Ափրիկէ Լօանկօյի Թագաւորը՝ երկու զատ զատ տան ՚ի ջեղան ունի. ՚ի տունը կուտէ, ՚ի կալ տունը կը խըմէ։ Թէ՛ կերած և թէ խըմած տեղը երեսը տեսնելու սաստիկ ալգելք կայ. տեսնողը կը մեռցընեն։ Կերևի որ սուվ կուզեն հասկըցընել և հաւատըցընել՝ որ այն սև Թագաւորը մարդկային ցեղէն չէ, աստուածներուն ազգէն է *։ Բարբարոսութեան տեղը Ինկիլթէռա Թագաւորին սպասաւորները ծունկի վրայ եկած՝ իրենց Թագաւորին անանկ ծառայութի՛ կընէին։ Ճաբօնի Թագաւորնալ տեղանի սպասաւորութիւն ընողները՝ ամէն կերակուր պնելու և վերցընելու ծունկի վրայ կուգան։ Այսքան օրինակները՝ սուր համար ժողվեցի՝ որ հասկըցվի թէ՛ անկիրթ մարդոց և ազգայ ամբարտաւանութիւնը և թէ՛ ուրիշ ամէն կիրքերը չափազանց կըլլան։

ծ։ * Կերևի որ՝ բուն պատճառը նոյն իսկ Թագաւորին վնասն է, որ բարբարոս ըլլալով վնասելու իրաւունք ունի, չըլլայ որ ձեռքը կերակուրի երկընցուցած կամ ջուրին գաւաթը բըռնած տեղը՝ մէկը յանկարծակի զարնէ սպաննէ զինքը։

Ատոր ՌԿ ապացոյցն ալ՝ Ասիայի և Ափրիկէի թագաւորներուն իրենց վրայ առած խեղթ ու մեղթ վերատեսութիւններն է, որ Եւրոպայի թագաւորները անանկ մականուններ չեն ընդունիր։

Հատ հիշատակարաններէ ապացոյցները ունինք որ՝ ժբ և ժգ դարուն ՌՂ Ֆռանսըզի աշնուականները հանդիսաւոր օրերը սեղան նստած առեններին՝ սեղանը կերակուր բերողները ձի հեծած պիտի ըլլային, և անանկ ձիով՝ և ղէնքերնին վրանին առած՝ սպասաւորութի ընէին։ Թագաւորներուն ալ թագադրութեան օրը՝ թագաւորութեան վեցերը ձի հեծած՝ թագաւորին սեղանին սպասաւորութիւն կընէին։ Սեղանի գլխուս խաղաղութեամբ նստած առեններին ալ պատերազմական հանդէս ցոյցընելը՝ սանկ կըտրիճ և պատերազմասէր ազգի մը շատ բերկրութիւն կուտար. որոնց մեծ ուրախութիւնը և պարծանքը իրենց զինուորութիւնն էր։

Ճանճերուն հայկերոյթ ընող ազգ ալ կայ. և ասոնց կերակուր կը պատրաստեն՝ կաթն ու շաքարը իրար խառնելով։ Բայց այս ազգին համար կըսեն որ՝ թէ որ անօթի մարդ մը տեսնելու ըլլան նէ, այդքան առատաձեռնութիւն չեն ընէր։

Աթէնք քաղաքը՝ թէ որ ՌԿ ուրիշի մը տուն հայկերոյթի կանչված ըլլար նէ, կըմնար հաւնած կերակուրը ամանովը սեղանէն վերցընել

և ուզած մարդուն ընծայ խըրկել *: Կերևի որ աե-
ղանէն ելլելէն ետքը՝ եվեցած կերակուրնալ կան-
չըվողներուն էր, որ կառնէին հետերնին կը տանէ-
ին: Ասիկայ մէկ անխոհեմութիւն մըն է՝ որ մեր
աեղաններուն վրայ սովորութիւն եղած չէ:

Մարդկային աեսակին մէջ միայն վայրենի մար-
դիկն են՝ որ կերակուր ուտելու որոշեալ ժամանակ
չեն ճանչնար: Անասուններու պէս միայն իրենց
բնական պետքերը նայելով երբ որ փորերնին ա-
նօթենայնէ՝ այն ատենը կուտեն. փորերնին կըշ-
տանայ՝ ետ կը քաշվին և կըսպասեն մինչև նորէն
անօթենան: Կրթեալ մարդիկ ասանկ չեն: Մէկ
տեղ ժողվըված ընտանիք՝ և կերակուր պատրաս-
տելու սովորութիւն՝ և ծախք ըլլայ, և երիկ մար-
դիկ իրենց բանէն գործէն տուն դառնալու որոշ-
եալ ժամանակ ունենան, և բարեկամիալ տեր ըլ-
լալով՝ երբեմն ամէնը մէկ տեղ ժողվըվին, անոնց
հարկ է կերակուրի որոշեալ և հաստատուն ժամա-
նակ ունենալ. այնալ՝ օրը մէկ երկու անգամ:
Երկրագործը և պատ շինողը և բեռնակիրը և ու-
րիշ ասոնց պէս արհեստաւորները՝ օրը չորս ան-
գամ կերակուր կուզեն. ասոլ մըտած է մէկ օրը
չորս մաան բաժանելու սովորութիւնը: Ասոնց պէս

ծա: *Յայտնի է Քսանթոսին՝ Եզրբոսին ձեռքը
իրեն սիրականին կերակուր խրկելը հայկերոյթին
տընէն, որ Եզրբոսալ կը տանէր՝ Քսանթոսին
շանն առաջը կը լեցընէր:

աշխատութիւն չի քաշող մարդիկ կըլնան ժուռը քիչցընել և միջոցը երկընցընել և ժամանակները փոխել, կանոն բըռնելով իրենց գործոյն յարմարած ժամանակը և ընկերութեան հանգստութիւնը և հասարակաց սովորութիւնը: Ճաբօնցւոց ընդհանուր սովորութիւնն է օրը երեք անգամ կերակուր ուտել. մէկը՝ կէս օրէն չորս ժամ առաջ, մէկը՝ կէս օրէն երկու ժամ ետքը, և երրորդը՝ կէս օրէն ութը ժամ ետքը: Ֆռանսացի մինչև ժէ դարը սովորութիւն էր կէս օրվան երկու ժամ մնալով՝ առտըվան հաց ուտել, և կէս օրէն վեց ժամ ետքը իրիկվան հաց:

Ժէ Դարուն սկիզբները՝ Ֆռանսըզներուն Լուի ժէ երորդ Թագաւորը՝ լսման կէս օրին առտըվան հաց կուտէր: 1750 Թուին ատեններըը Թագաւորին նախաճաշիկը (նահվէլթըն) քիչմը առատ ըրըվիլ ըսկըսաւ, որ մինչև հասարակաց գործը կարգի դնէ դիմանայ, քանզի այն ատեններըը առանց գործը եվեւցած էր: Ճաշ ընելու ժամանակը Եւրոպայի շատ տեղ այնքան ուշ մնաց որ՝ իրիկվան հացի ժամանակ չի մնաց. և առաջ ժամը քանիին իրիկվան հաց կուտէինէ՝ հիմա այն ատենը ցերեկվան հաց կուտուի: Եւ յիրաւի Մաքիավէլլի հեղինակը կը վկայէ որ՝ ժէ դարուն մէջ Իտալացիներուն շատը իրիկվան հացը ցերեկը կուտէին:

Մէկ առանէ գինի խըմելու սովորութեան առաջին պատճառն է ծախքի խնայութի, որ եվել առանելով՝ եվել ըստակ չերթայ, ուստի այս սոլո-

թուԹիւնս մինչև հիմա մընացած է աղքատ ու ընտրուԹիւն մէջ. բայց ատեն անցնելով՝ այս սովորուԹիւնս սկզբ նշան փոխվեցաւ։ Յունաստան և Հռովմ ունկնդիր կըլլային քնարկիչ Յոյներուն՝ մինչև հիմա այս սովորուԹիւնս կը պահեն. տանը մեծ խաԹռուն ամէն առաջ պատրաստը գինին ատեն կը դնեն

ձա։ *Այս սովորուԹիւնս գոնէ Ասիայի մէջ շատ հին ըլլալը՝ սուրբ աւետարանի վերջին ընԹերցուածը պատմուԹիւն կայանի է, որ սեղանին եօԹը քահանայապետը և Առաքեալները մէկ բաժակէ խըմեցին։ Եւ մեր մէջը բաժակ անուն նալ ասկէց առնըված է, որ գինի բաժնելու ատեն ըսել է. ինչպէս որ կըսէ Վարդան մեկնիչ Աստուածաբանութեան մէջ։

նէ , և անկէց եօքը սեղանի վրայ գըտնըվոշներուն կուտայ կարգաւ • ինչպէս որ Դիդոնին համար կը պատմէ Վիրգիլիոս բանաստեղծը : Ան հաւասարակ հոռոմները ամէնը մէկ ամանէ կը խըմեն , և խըմած ատեննին ալ՝ շատ օրհնութիւններ կուտան իրարու : Այս սովորութիւնս Դիդոնին ըրածն ալ էն նէ՝ մէկ ալնիւ սովորութիւն մը չէ • թէպէտ Ինկիլթէռայի շատ տեղեր ալ որ հին սովորութիւնները ամուր բըռնած են , մինչև հիմա կը կենայ : Պիւտային ամանը ձեռքէ ձեռք կը պըտըտի • ամէն մէկը գաւ աման չեն գործածէր • ամէնը մէկ ամանէ կը խըմեն : Աւրա երկրին սեւամորթ բնակիչներն ալ՝ թէ որ երկու հոգի իրարմէ չի քակվելու բարեկամութիւն ցըցընել ուզեն նէ , մէկ ամանէ երկուքը մէկէն կը խըմեն մի և նոյն ժամանակի մէջ : Բաժակ բաժակի դըպցընել (Թօքա ընել) և անանկ խմելը՝ հաւասարակաց սիրոյ և ուրախութեան նշան է , և գանելու պատճառ ըլլալու ալ բան չունի :

Սեղանակիցներուն կենացը գինի խմելու սովորութիւնը շատ հին կը գըտնեմք • և սկիզբն ալ քանի մի կերպ կը պատմըվի : Ոմանք կըսեն որ՝ շատ խըմելու մէկ պատրուակ մը ընելու համար հնարված է • և կը պատմըվի որ՝ շատ խըմելը ամօթ սեպվելով, այս մոլութեանն մէկ պատճառ մը տալու համար առաջ հոն գըտնըվոշներուն կենացը խմել սկսան • երբը հոն չի գըտնըվոշներուն անուններն ալ մէջ մտան • և այս տուտ քաղաքավարութիւնը հաստատվեցաւ : Ուրիշները այս սովորութեանըս կրօնական

մէկ սկիզբ մը կուտան • և կըսեն որ՝ հիները տանը պաշտպան ընտանի չաստուածներուն պատկերները և արձանները սեղանին վրայէն կը շարէին • խմած աւեններին անոնց անունովը քիչ մը գինի գետինը կը թափէին և մնացածը իրենք կը խըմէին՝ այն չաստուածները ողջունելով։ Ատեն անցնելով՝ և կըռապաշտութեան հետ այս սովորութիւնս ալ վերնալով՝ սկսան գինի խմել իրենց սիրած մարդոյը առողջութիւնը բարեմաղթելով, բարեկամներուն և ազգականներուն և իշխաններուն կենացը, ևայլն։ Քրիստոնեայ ըլլալէն ետքը՝ մեռելներուն անունովը խմելը բարեպաշտութեան գործ մը սեպել սկսան • մանաւանդ սրբոց անուն վաստրկածներուն անունովը։ Բայց այս սովորութիւնս՝ մէկ կռապաշտութիւն մը և օրհնքի դէմ գործ մը սեպվեցաւ • Նանթ քաղաքը ժողովք մը եղաւ և այս սովորութիւնը բանադրեցին • մեծն Կարոլոս Թագաւորն ալ՝ իրեն շինած դատաստանագիրքին մէջ արգիլեց ասիկայ։ Ուրախ ըլլնութիւն ունեցող քրիստոնեաներուն խելքն ինկաւ դիւրաւ հասաւ որ՝ սեղանի գլուխ մեռած մարդոց անունը տալ չէր վայլեր • և որովհետև սովորութիւն ալ ունէին պատուոյ արժանի մարդոց գովեստ տալ խմած աւեններին, սկսան բարեկամներուն և սիրելիներուն անունովը խմել։ Հիմակվան Հռոմեները մէկ մարդու մը աւելի պատիւ ընել ուզեն նէ՝ անոր անուանը եռանէ եռանքան մի բաժակ գինի կը խըմեն։ Մեռելներուն յիշատակը սեղանի գլուխ չի վայլելը՝ քրիստոնե-

ըը դիւրաւ հասկըցան ըսի • քանզի Եգիպտոսի և Հռովմայու մէջ հին ատեններըը այս անտեղի սովորութիւնս կար որ՝ փայտէ քանդակած մեռելի մը պատկեր կըբերէին սեղանակիցներուն առաջը • ոմանք կըսեն որ՝ բուն մեռելն դի ալ կըբերէին • և կըսէին, խըմեցէ՛ք, ուրախացէ՛ք, դուք ալ օր մը ասոր պէս պիտի ըլլաք : Այս սովորութիւնս հիմա ըլլար՝ սեղանը գըտնըվողներէն ախորժակն ալ կը փախցըներ՝ ուրախութիւնն ալ*:

Հռոմիները կերակուրի վրայ, մանաւանդ տաք կերակուրները ելլելու և չոր կերակուրներ (չէրէզ) գալու միջոցը խաղ կանչել կըսկըսին : Ֆռանսըզներուս մէջ այս սովորութիւնս կար, և մինչև առ պետներուն ժամանակները կը հասնի • անկէց ետքը կը շարունակէ մինչև Լուի հնգետասաներորդ թագաւորին օրը : Բայց ետքի ատենվան Ֆռանսըզները՝ միայն չոր կերակուրներուն սեղանին վրայ խաղ կը կանչէին • առն ու կը կըլնար ուրախական մէկ խաղը կանչել, և առն ու կ տանը վերջին տողը առնը մէկ բերան կը կանչէին, առ հասարակ ուրա-

---

ծ։ *Բայց առաքելոյն պատուէրը որ կըսէ, ||Քանի որ ուտէք խըմէք նէ՝ քի մահը պատմեցէ՛ք|| , աւելի ուրախութեան նշան և պատճառ կըլլայ • որովհետև մեր հոգևոր կատարեալ ազատութեան պատճառը խօսիլ պիտի ըլլայ • և ազատութեան յիշատակը միշտ անուշ կուգայ մարդու :

խանալու նշան:

Ժէ և ժԷ Դարերուն մէջ փռանսա սովորութիւն մը կար՝ որ շատ տեսակ կերակուր մէկ ամանի մէջ լեցնելով՝ բուրգի ձև կուտային այն կերակուրներուն: Եւ այս բուրգիս բարձրութիւնը շինողին վարպետութեը նշան կը սեպվէր. և որքան բարձր ըլլար նէ՝ այնքան աւելի գովեստ կը լսէր շինողը սեղանակիցներէն. ուստի այս բուրգըս շինելը օրէ օր դժարցաւ: Մէկ ամանի մը մէջ նրարու վրայ կը շարէին կերակուր, սկաւառակներ, յախճապակի (էակի մատէն և չինի) ամաններ, անուշեղէններ, պտուղներ, մանր արձաններ և քանդակներ, որ երբեմն զանգակատունի պէս անանկ բարձր կըլլար՝ որ դըռնէն չէր սըղիր. և Մատամ Սէվինէ խաթունը կըսէ որ՝ ներս խօթելու համար դուռը քակելու հարկ կըլլար:

Հին ատեններըը՝ և անկէց ի վեր շատ ժամանակ ալ չէ, Ինկիլթէռայի երևելի քաղաքներըը սովորութիւն կար որ՝ մէկուն տունը հայկերոյթի կանչըվելիր նէ՝ եւո դառնալու ատենըդ սեղանին վրայ սպասաւորութիւն ընողները կարգաւ շարված կը տեսնէիր ճամբուդ վրայ, սանդուղքին առաջը և դրանը քով. անոնց առջևոն ալ մէկիկ մէկիկ պարգև տալու էր, ամէն մէկուն իր գործոյն և իր աստիճանին համեմատ:

Այս սովորութիւնս՝ բարեկամութեան մաքը տալու պէս բան մը նէր. հիւրասիրութե արգելք մը կուտար. քանզի բարեկամի մը տուն մէկ անգամ հայց

ուսեալը՝ լօքանոսան չորս անգամ հայց ուսեալս չափ ծախքի կարօտ էր. և շատ մարդ որ աշխուսականի մը տուն հայի կը կանչըվէր, կըմնար պատճառ ընել որ այն ձրի հայկերոյթին ծախքը վճարելու բաւական ըստակ չունի։

Այս տուրքըս անցեալ դարուս ՌՀ Օլանուսալ կալ. և անկէց աւելն այս գէշութիւնս ունէը որ՝ որ՛ւ ինչ պիտի տայիրնէ տանը տէրը տեսնելու՝ բայց չի տեսնել կեղծելու էր։ Սակայն շատ անքաղաքավար և կոպիտ բաներ են՝ հիւրասիրութե և բարեկամութե վրայ բունի տուրք ձգել, և իրեն սպասաւորները այն տուրքերովը վարձատրել և վատըկցընել։

Ամէնէն առաջ Սկուխիացիները այս սովորութիս վերցուցին 1760 թուին, սպասաւորներուն սիրտը շատ նեղացաւ. որ բողոք վերցուցին ‖ Մեր "նախնիքներէն տեսած բաներնիս վերցընել չըե "լար. ժամանակը գէշցաւ՝ հիներուն աղէկ սովորու "թիւններէն բան չի մնայ, և աշխարհքըս քանի "երթայնէ գէշէն գէշը կերթայ ‖ ըսել ըսկըսան։

ԳԼՈՒԽ Բ

Հայկերոյթի հրամցընող մարդուն ինկած պարտականութիւնները։

Ա. Հռովմայեցւոց սովորութիւնը՝ շատ քաղաքավարական կերևի ինձի, որ մէկ երևելի մարդ մը հայկերոյթի կանչէինէ՝ ուրիշ գալու մարդոց ընտրութիւնն ալ անոր կամացը կը յանձնէին. և որու անուն տարնէ՝ անոնք ալ գլխաւոր հրաւիրեցոյն անունովը կը կանչվէին։ Ասով այն գլխաւորը հրաւիրեալը՝ բարեկամ կը շատցընէր. իր կամացը յարմար սեղանակից կունենար, և տան տէրն ալ յարգութիւն կը վաստկէր։

Անանկ մէկ սեղ մը և անանկ գործի մը մէջ՝ որ զուարճութիւնը և ուրախութիւնը պիտի տիրէ, մեծ անքաղաքավարութիւն կը սեպվի իրարու ծուռ նայող և իրարմէ չախորժող մարդիկ կանչել. ասոր պէս է մաքուր և ազնիւ մարդու մը քով աղտեղի և կոպիտ մարդ մը նստեցընել, որ քանի վրան նայի նէ սիրտը կը խառնըվի։ Այլև՝ որովհետև սովորաբար ուրախութեան առեն մարդ շատ խոհեմութիւն բանեցընելու սովորութիւն չունի, և շատ անգամ ալ գինին ներս մըտնելով՝ ներսի գաղտնիքները դուրս կը հանէ. ուստի երբ որ մէկ սեղանի վրայ մըտածմունքնին և խելքերնին և դէտա-

ւորութիւնին իրարու հակառակ եղած մարդիկ կը կանչէս , անոնց վրան հարկ դրուած կըլլաս որ՝ ի-րարմէ զգուշանան . և ընելու զուարճութիւնին քը-թեընուն կուգայ : Քանզի այն բանն որ մէկ հին բանաստեղծմը կուզէր՝ որ սերնակիցները յիշո-ղութիւնին կորսընցուցած ըլլան , ամէն ատեն չէ պատահիլը ամէնուն ալ ծանօթ է : Ասոր Պլու-տարքոս կը գովէ Քիլոն փիլիսոփային ըսածը , որ Պէրիանդրի հացկերոյթը հրաւիրուելով՝ ուրիշ կան-չուածներուն մէվ ըլլալը հարցուց . և կըսէ որ՝ ամէն տեսակ մարդու խառնըվիլ և հետը գըտնըվելու մարդոց մէջ որոշում չընելը՝ պակաս դատում ու-նենալու նշան է : Կոպիտութիւնն ու անքաղաքա-վարութիւնը աւելի կը մեծնայ և վերջին աստիճանը կը հասնի՝ երբ որ առաքինի և մեծ մարդիկ խառն'ի խառն մէկ տեղ մէկ սեղանի վրայ ժողվես . որովհե-տև առաքինի մարդուն շատ ծանր կուգայ և տըրտ-մութիւն կըբերէ մեծ մարդու հետ գըտնըվելու հարկը : Այս կանոնըս խելք չըրաւ Ներսեսեան կայսրը , որ բամբասողներուն և քսուա մարդոց յայտ-նի թշնամի էր . բայց իր սեղանն ալ կընատեցընէր անոնք . ուստի իրեն բարեկամներուն մէկը այս պակ-սութիւնըս երեսին տալու իրաւունք ունեցաւ : Օրմը որպէս թէ դիպուածով ատանկ թշուառա-կաններուն մէկուն վրայ խօսք բացվելով՝ որ մեռած էր , թագաւորը հարցուց . այդ մարդը այս օրերս ողջ ըլլալն էր ինչ կընէր : Մեզի հետ հայ կուաւէր բաւ բարեկամը :

ը. Հայ ուսեալ ժամանակը որոշած ըլլալով ալ՝ կանչվածներէն մէկ կամ երկու հոգի եկած չըլլալուն համար սեղանակիցները երկար աւելի սպասել տալը՝ տակաւին չեկողներուն պատիւը պահելու կամքով՝ եկողներուն պատուոյն պըզտիկութիւն բերել է. և այնքան կոպիտութիւն էր՝ չեկողներուն շատ բան կըմնայ պատճառ ըլլալ ուշանալու. կըմնայ ալ ըլլալ որ բնաւ չի գան: Այլ ուշանալուս արդարացընելու երկու պատճառ կըմնայ ըլլալ: Մէկ մը՝ երբ որ դուրսէն գալու ճամբորդ կայ՝ և անոր պատիւ ընելու համար կանչված եմք. և ճամբորդին հասնելու ժամանակը կըսորված չէ: Աստր համար ժողվվողները կը գիտնան թէ կարելի՛ է որ կերակուրը ուշ մնայ. և գանգատելու պատճառ մը չեն ունենար. բայց ասանկի ալ չափն շատ եվել ուշացընելու չէ: Երկրորդ՝ երբ որ մեզ հրաւիրողը ծանր գործի տէր մարդ է. որ ամէն ատեն իրեն ժամանակին և խօսքին չի կըմնար տէր ըլլալ: Այս բաներէս՝ և ասոնց նման ուրիշ դիպուածներէ զատ՝ չեկողներուն համար միայն կէս ժամ կըմնանք ուշացընել կերակուրին ատենը, այն ալ գըտնըվողներէն քաղաքավարութեամբ նեղուած ընդրելով. անկէց աւելի ուշացընելը՝ մեծ կոպիտութիւն և անշնորհք բան է:

ե. Հրովմայեցիները սեղան նստելէն առաջ պատրաստըված կերակուրներուն ցանկը կը յըցընէին գըտնըվողներուն, որ ուզած կերակուրին պահեն ախորժակնին: Այս աւրուընէն ըսքան-

տանեբուն մէջ աղէկ է , որ գայդողները միայն հայց ուտելու կերթան հոն , ուրիշ գործ մը չունին . բայց մանաւորաց տուները ամօթ կը սեպվի . քանզի անանկ տեղեր երթալու պատճառ՝ ուզած բանը ուտել և փորը կշտացընելը չէ , բարեկամութիւն մըն է : Ե . Թէ որ ընկերութեան մէջ իրարմէ մեծ ու պզտիկ մարդիկ չկան՝ այլն հաւասար են նէ՝ մեծ անքաղաքավարութիւն կընէ տան տէրը երբ որ երկու սիրած մարդոցը թևը մըտնելով՝ կուգայ սեղանին գլուխը ուսկէս թէ պարծանք մը ցըցընելով . անոնց մէկը մէկ դին՝ մէկը մէկալդին կառնէ կը նըստի : Ասկէց շատ աղէկ եկած է ինձի՝ ազնիւ բարեկամիս մէկին ըրածը ճինէվրա քաղաքը . որ առն մէկ ծալած թաշկինակի վրայ պզտիկ թուղթ մը կը դնէր , վրան հոն նստելու մարդուն անունը գըրված : Թէ որ սեղանի գլուխ սովորութիւն կընիկ մարդոց տեղը որոշեալ է նէ՝ տեղի ընտրութիւն վրայ խօսքը կը պակսի . վիճակով տեղի որոշումը՝ բոլորովին խօսքը կը կըտրէ . բայց ասիկայ նախատքիչ անգամ պէտք կըլլայ : Լաւնտա սովորութիւն է որ՝ տանը մեծը սեղանին մէկ ծայրը՝ և խանումը մէկալ ծայրը կը նըստին հրաւիրվածները պատուելու համար : Ուրտաց կատարվինէ թագուհին՝ իր պալատին էռմիթաժ ըսված կողմը (տախրէն) սովորութիւն ըրած էր վիճակ ձգելով տեղ ցըցընել սեղանակիցներուն , որ պատուոյ և աստիճանի տարբերութիւնը բոլորովին վերնայ , ուստի շատ անգամ նոյն իսկ թագուհին սեղանին մէկ անկիւնը կեր-

թար • և դեսպաններէն ոմկը կամ ուրիշ մարդ մը
կը նկատէր գլխաւոր տեղը: Ուրախութեան ոմկ
արգելք մը չըլլալու համար՝ սեղանին սպասաւորու-
թիւնն ալ մեքենաներով և գործիքներով կըլլար •
բնաւ ոմկ սպասաւոր մը իր անյայտմամբ ներկայու-
թեամբը՝ խօսակցութեան ազատութիւնը չէր խա-
փանէր: Բանաստեղծին ոմկը կըսէ • ‖ Հասարակաց
«լճևանի ոջ կամ ծառի տակ նըստած հայց կեր-
«ված ատեն՝ ամէն մարդ իր միտքը եկածը կը խօ-
«սի • ինչ բանի կախուժի, ինչ բան չխլուէր, ոմկն
«ալ գաղտուկ չի պահէր • ամբէնալով ձեռքը կերա-
«կուրէն չի քաշէր • սըրտով գինի ուզողը՝ բերնով
«ջուր չուզէր:

Ե • Սեղանի գլուխ մեծապէս պիտի տիրեն ու-
րախութիւնն ու զուարճութիւնը • ուստի քաղաքա-
վարութիւնը կը պահանջէ որ՝ թէ կերակուր և թէ
խմելիք առջև սեղանակիցներուն ոմկ հաւասար
ըլլայ: Հին Հռովմայու մեծերը այս կանոնս հա-
կառակ կը գործէին, որ ճօվէնալ բանաստեղծին
ըսածին նայինք նէ՝ սեղանակիցներուն ոմկուն հա-
մար առանձին կերակուր կըլլար՝ որ ուրիշները
ձեռք չէին կրնար դըպցընել: Պլինիոս այս սովո-
րութեանս չի հաւնիր • ես կըսէ սեղանի գլուխ ա-
ռէն բարեկամներըս ոմկ կը նայիմ • քանզի բարե-
կամներուս հայկերոյթ ուամ նէ՝ անոնք պատուել
կուզեմ • չեմ ուզեր որ ոմանց մեծութիւնը ցըցը-
նելով՝ ամբարտաւանութեան պատճառ ըլլամ, և
ուրիշները պըզտիկցընելով՝ սիրտերնին ծակեմ:

Ը. Ոըքան որ հնար է նէ՝ քաղաքավարութիւնը կը պահանջէ՝ որ տանը տէրը հրաւիրվածներուն ախորժակը հասկընայ և անոր յարմար պատրաստութիւն տեսած ըլլայ։ Թէ որ կանչվածները դըրամեկի են նէ՝ անոնց երկիրը ինչ տեսակ կերակուրը աւելի յարգի է նէ՝ անիկայ պէտք է ճարել. աստ տանը տէրը խելացի և աշխուժաբարոյ մարդ կերևի։ Սակայն ճանապարհորդը կը պատմէ որ՝ Կիրիտ գացած ատենը Իմայէլ աղայ անուն մէկ տաճկի մը տուն ինջաւ. Քանսըղները սեղանի գլուխ ինչ կերպ պատրաստութիւն կը տեսնէին՝ այս մարդս ալ անանկ ըրաւ անպակաս. և տաճկութիւնով՝ տաճկընեւուն ընական եղած ծանրութիւնը մէկ դի ձըգեց. տղաքն ու սպասաւորները դուրս ճամբեցին եւ քը կրօնքին պատուխանքն ալ ավրեց, հիւրերուն հետ պատուական գինի խմելով։

Բայց տեղ տեղ սովորութիւններ կան որ՝ տանը տիրոջը հարկ կըլլայ քանի մը տեսակ մանաւոր կերակուրներ և խըմելիքներ հանել սեղանը, չէ նէ վըրան կը խըմդան. այս սովորութիւնս ազատ կամայ կը դըտչի և յիմարական է։ Քանզի երբեմն կըլլայ ըլլալ որ՝ այն բաները չեն գըտնըվիր, կամ չի կըրնար դիւրաւ ձեռք ձգել, սուղ կըլլան. և միայն այս պատճառը բաւական կըլլայ՝ որ այն մարդը չի կըրնար հայկերոյթովմը բարեկամները մեծարել։ Կաւինդոս Ոլտենախոս աստենաբանը՝ որ Կիկերոնի նախանձաւորն էր, Հռովմայեցիներուն սիրամարգի (Թաւուզ խուշին) միս ուտել սորվեցուց. անկէց

եաքը աւելն երևելի հայկերոյթներու մէջ հարկաւորապէս այս կերակուրս ալ ըլլալու էր։

Է. Ըսածներէս կը հետևի որ՝ տան տէրը սա երկու ձայրէն հարկաւորապէս եւս պիտի կենայ. մէկը՝ չափազանց կծոտութիւնով կամ ժլատութիւնով տեղանակցաց ակնկալութիւնը պարապ չի հանէ. երկրորդ՝ չափազանց ծախքով գըտնըվողներուն մեծքը անհանգիստ չընէ։ Մէկ փիլիսոփայը մինակ հայց կերած առեներ՝ ուզէնէ մէկ ակաւառակը մը դդումէ կերակուր իր ուզած կերտովը կուտէ, և սիրտը ի՛նչ ուզէնէ այն կընէ։ Բայց քիչը մեզի չի հաւնելիք կուգայ Պզատանին ըլլածը ու հայկերոյթի մարդ կը կանչէր. և եկած առեններին իր պարտէզէն քանի մը միրգ կը ժողվեր առաջնին կը դընէր որ ուտեն, եկողները աւելի անօթեննալու համար կը դառնային։ Շաբէթ անուն ֆռանսըզ բանաստեղծը օր մը տանկ սեղանէ մը ելլելով՝ որ Պզատանի հայկերոյթէն շատ տարբերութիւն մը չունէր, քովիններուն մէկուն հարցուց՝ տանը տէրն ալ լսելով, ասկէց ելլենքնէ ուր տեղ հայց պիտի ուտենք։ Ասոր ըլլածը անքաղաքավարութիւն և կոպիտութիւն էր. բայց տանը տէրն ալ իր հրաւիրած հիւրերուն այս խօսքը լսել տալը՝ շատ քաղաքավարութիւն մը չէր։ Մէկ ձանապարհորդ մը՝ Կիւչ անուն կը պատմէ որ իր տեղը Օլանտացիներուն սեղանին վրան հայց դնելու սովորութիւն չկար. յաւուրք սպասաւորը կայնած էր, ան ուզեր նէ անոր կը բերէր, բայց անանկ քիչ՝ մէկ երկու

պատառ հալիւ կըլլար , և նորէն ուզելու էր : Ես
կամըչնայի կըսէ շատ ուզելու՝ և հայ բերող սպա-
սաւորին աւելի աշխատութիւն տալու . ուստի տեղ
մը երթայինէ՝ կամ հայըս հետս կըտանէի՝ կամ
հլաւխրող Հոլանտացիին հետ դաշնադրութիւն կը-
նէի որ հայը առջեւէս պակաս պիտի չըլլայ : Եր-
բեմն տանը սպասաւորները շատ՝ և կերակուրի ըս-
կաւառակները բոլորնալ արծաթ . բայց մէջերնին
քիչմը կերակուր դըրված կըլլայ , հլաւխրողը ըս-
տամոքսը ծանրացընելու նիւթ չի կըրնալ գըտնե-
լուն համար՝ այդ անհանգըստութենէն վախտս տեղ
ալ չուզեցինք : Ամանք հայկերոյթները՝ Հելիոգա-
բալոս կոյսեր ըրած հայկերոյթը միտքերնիս կը
բերեն , որ երբեմն ուտելու կերակուրներու նման
արծաթէ բաներ շինել կուտար , սեղան հրաւիրած-
ներուն առաջը անոնք բերել կուտար . որ չի կըրնա-
լով ուտել՝ ծոմ կը դառնային տուներնին : Սպար-
տացիք ատոր հակառակ ծայրը շեղեցան՝ Ամփիկէ
և Էլիսէ գաւառները և Կորկիրա կղզին կոշտա-
ուելէն եաքը : Աթենէոս կը պատմէ որ՝ Աքուօդա-
դէս Թագաւորին օրը՝ Սպարտացւոց հայկերած
սըրահները կը տեսնըվէին պինտ պատուական գի-
նիներ , սուղ կերակուրներ , չի գըտնըված մրգե-
ղէններ . և այս տեղըս մէկ անքաղաքավարութիւնմը
չկայ : Բայց չափազանցը և գէշը այն էր որ՝ նստե-
լուներուն տակը փըռած նստարաններին՝ Ամբըսյի
կարտաներուն (Թոյերուն) կակուղ թեպուրներովը
ընչված էր , երեսնալ ոսկեթել . նկարչին բանած .

որ նստողը այսպիսի պատուական բաները չի ընտրել՝ փուշի վրայ նըստածի պէս կը նըստէր։

Ը. Սեղանը նըստողները՝ իրենց կրցածէն կամ առվորութի՛ր ըլլածէն աւելի ուտելու կամ խըմելու բռնադատեր, որպէս թէ հիւրը շատ ուտէ և շատ խըմէ՝ տան տիրոջը շատ պատիւ և սէր ցըցուցած կըլլայ։ Ասիկա հին և շատ բարբարոսական սովորութիւն է։ Կերևի որ՝ հին ատեններըը Ֆրանսատանը տէրը խօսքով իրեն հիւրը չի կըրնալով հաճեցընել շատ ուտելու և խըմելու՝ գործքով կըսկըսէր բռնութիւն բանեցընել։ Հարկ եղաւ յատուկ կանոնով այս սովորութիւնս խափանել։ Մեծն Կարոլոս օրէնք դրաւ որ՝ բնաւ մէկը իրեն հիւրին բռնութիւն չընէ, որ իր ուզածէն եվեր խըմէ։ Ուրիշ կանոն մընալ կար որ՝ զինուորը մէկի մը բռնութե՛ւ որքան գինի խմցուընէ՝ ինքը այնքան ջուր խմէ։ Մինչև հիմա Ֆրանչաք սովորութիւն կայ որ՝ հիւրերուն բռնի շատ բան կը կերցընեն։ և որովհետև երկիրնին ցուրտ է, հիւրոյն սեռնեակը այնքան կը տաքցընեն որ՝ մարդուն մարելիք կուգայ չի կըրնալ կենալ, կելլէ կը փախչի։ Այս փախչիլըս նշան է՝ որ հիւրոյն աղէկ պատիւ եղած է։ ուստի մէկուն տուընէն հիւրը փախչի՝ անոր պարծանք կուգայ։ Թաղաւորներու շատ ցեղերուն մէջ սովորութիւն է որ՝ հիւրը խըմել չուզէ՝ ականջէն կը քաշեն որ խըմէ։ և մինչև բերանը բանալ տանի կը չարչարեն։ Բերանը բանալ սրվածներնուն պէս ձախ կը զարնեն, բերնիը կը շարվին և խաշլալ կըս-

կըսին։ Ինկլիզէռուա ռէկը գեղ գայած ըլլայ, և բարեկամին ռէկնալ անոր տեսութեան երթայնէ՝ սովորութինին է որ տանը սպասաւորները՝ եկող հիւրոյն սպասաւորներուն այնքան կը խրմցընեն որ գինովնան. և կառքը քըշողը (ֆինթօվչին) կառքին վրայ ելած առեն՝ ոտքի վրայ կեցնալու կարողութիւն չունենար։

Մեր անքաղաքավարութիւնները մինչև այս աստիճանները չեն հասնիր. բայց կը գըտնըվին ըսողներ որ՝ քեզի արժանի կերակուր չունիմք, անոր համար հայ չես ուտէր. որ ըսել է թէ՝ հպարտ մարդ մը նեա դուն, անոր համար չես ուտէր։ Ոմանք չափազանց կը գովեն կերակուրնին. ըսել կուզեն որ՝ բերնիդ համը գիտնայինէ՝ եու չէիր քաշվիր։ Ուրիշմը քուկին չուտելուդ վրայ սիրտը կը նեղանայ, և պատճառը գիտեմ բայց ետքը կը զուսցեմ ըսելով՝ չափէն աւելի ուտել և խըմել կը բռնադատե։ Մէկ ուրիշմը՝ բաժակմըն ալ իմ սիրտս համար, կամ այս ինչ մարդը կը սիրեա՝ բաժակ մըն ալ անոր սիրոյն խըմէ՛ կըսէ։ Ասոնք ամէնն ալ ինձի քաղաքավարութենէ դուրս կերևին. քանզի հիւրը թէ որ չափէն աւելի խըմէ՝ սիրոյ համար անհանգիստ ալնուն ըլլայ. չի խըմէ՝ տանը տէրը ալնուն նեղանայ. ինչ ընելիքը չի գիտնար։

Ուսում թէ որ սեղան գըտնըվող մարդը՝ քեզինէ վար մարդ է, կամ բնաւէս վախկոտ և վհատոտ մարդ մըն է, կըլնաս զուարճալի կերպով մը անկից ուտելու կամ խմելու յորդորել. այս դիպուածէս

գուրս՝ ինձի այնպէս կուգայ որ, տանը տէրը ուրիշին ախորժակով չուտելը պիտի չհամապատասխանի, միայն այնքան պիտի հասկըցընէ որ՝ իր փորը կըշտանալը չի նայիլ. կուզէ որ բարեկամներն ալ՝ միասին ուտեն։

Ը. Հայկերէն տրվող մարդուն աղնուութեանը էվ աղէկ նշանը ինչ որ՝ զուարթ և բնական կերպով բըռնէ լինքը զինք. ուչ կերակուրներուն պատուականութիւնը գովելով հիւրերուն առաջը պարծենայ, և ուչ յիմար և անհամ խօսքերով ձեզ պէտքին չափ չի կըրցայ յարգել ըսելով յանցանք գործածի պէս ներում ուզէ։ Աղնիւ մարդը սեղանին ելլելէն ետքը՝ կերակուրի անուն ալ տալու չի՛ զինջանիր (իրթևքեաթ չընէր)։ Ուստի տանը տէրը ուչ լրեն կերակուր եփողը գովելու է, ուչ գինիներուն աղէկութիւնը և հնութիւնը, և այլն։

Թ, Կերակուրը կըտըրտել և բաժին ընելը մէկ աշխատութիւնը ըլլալով՝ թէ որ տանը տէրը բսպասաւորներուն ընել չի տար նէ՝ ընելը լրեն կինայ։

ԺԱ. Մեծ անքաղաքավարութիւն է՝ հիւրերուն առաջը կերակուր եփողին կամ գինեպանին կամ սպասաւորներուն նեղանալ. քանզի մէկ կողմէն՝ հրաւիրվածներուն ծանր կուգայ սպասաւորներուն լըսած չափը. և մէկ կողմէն ալ՝ անանկ կուգայ լրենց որ սպասաւորները լըսած չափերնուն պատճառ զիրենք պիտի սեպեն։

ԺԲ. Տանը տէրը անոր աւելի պիտի նայի որ՝ խօսակցութիւնը ըլլայ աշխոյժ և զուարճալի, և առհասարակ. և լսած խօսքերովը ուրախա-

թիւն ըլլայ։ քնաւ մէկուն դլուխ չելլելու և սիրտը կուտրելու բան չըլլայ։ Թող տալու չէ մանաւորապէս ալ՝ գըռնըվոյնեըուն մէկը ծաղրել և անոր պակասութիւնները մատի վրայ առնել ըլլայ * ։ ինչպէս որ Գալիկուա կայսեր պալատականները կընէին խեղճ Կղոդիոսին, որ հայ ուտելէն եռքը սեղանին վրայ քունը տանելով՝ գըռնըվոյնեըուն խաղալիքի պէս բան մը կըլլար ։ որ երեսին ձիթապտուղ և արմաւ կուտ կը նետէին ։ ոտքին գուլպաները (չօրապները) կը հանէին ձեռքը կանցընէին, որ արթընցած ատենը աչքերը անով շըփէ և շուարի։ Ան ատենը կըսկըսէր խեղճը բերանը բանալ և խօսիլ։ կայսրը աչքը կը դարձընէր, չէր թողուր որ մէկը բան մը ըսէ պատասխան։ Տանը տէրը ինքն ալ հիւրերուն մէկը ծաղր ընել ըսկըսին՝ կոպիտութիւնը եվել կըլլայ, եըբ որ դըպչելու խօսք մը խօսելով սիրտը ծակէ ։ ինչպէս որ Եղիսաբաղտս խեղճ կայսրը կընէր։ Կաշխէ նատարաններ շինել տըված էր։ որ մէջը բուրդ լեցընելու տեղը՝ փչելով

ծառ։ *Հատ մարդ կայ՝ որ հայկերոյթ տըված ատենը՝ գըռնըվոյնեըը զուարճացընելու մըտքով ծաղրածու (մուխալիթ) կը բերէ սեղանը։ անոնց մէջն ալ խոհեմը քիչ կը գըռնըվի։ կատակի կերպով մէկուն ականջին դըպչելով՝ ամէնն ալ ուրախացընելու տեղը՝ ոմանց սիրտը կը ծակեն։ Կուզէին սիրտը կէյնայ ծաղրածուն ընտրել, կամ կանչած ատենը խրատել որ մարդու չի դպչի։

օդով կը լեցընէր, և հրաւիրածները սեղանի գլուխ անոնց վրայ կը նստեցընէր • ուտելու խմելու և ուրախանալու եկած ատեններին՝ նստարանին տակի ծակը բանալ կուտար • ինկէն նստարանը սրմքածին պէս՝ նստողները ընկըղմելու նման վար կիյնային • դուռնչերնին քրթերնին սեղանին եզերքը կը զարնըվէր • կայսրնալ կըսկըսէր խեղճ խեղճ խնդալ։

ԺԳ • Ամէնէն վերջը այսալ խօսքի որ՝ քաղաքավարութեան և բարոյականի դէմ և մեծ ամօթ բան է՝ որ հայկեցոյթի կանչուած մարդոյը պիղծ ցանկութիւնը կատարելու համար անպարկեշտ բաներու աչք գոյէ կամ հաձութիւն ալ տայ տանուտէրը։ Պատիւ և յարգութիւն ինչ ըսել ըլլալը հասկըցող մարդիկ՝ սաանկ բան չեն ըներ • չի հասկըցողները՝ մեր խօսքն ալ հասկընալիք չունին • անոնք նախասինքէ և անպատուութենէ ազատելու համար աշխատիլը պարտք բան է։

ԳԼՈՒԽ Գ

Հայկերոյթի կանչվածները ինկած պարտականութիւնները։

---

1. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԵՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԳԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ա. Ո՛ւղն հրաւիրված տեղը գայող մարդուն՝ պատուաբոյծ (տալքավուք) կըսեն. բնաւ ուղուն հրաւիրին ալ չի գայողին՝ տմարդի (առամա քաըշմազ) կըսեն։

Զէպա մատենագիրը կըսէ. || Զինք կըմնար այս "բանիս վրայօք Պերիկլէսին խօսութիւնը գո- "վեր, որ թէպէտ հայկերոյթի հրաւիրուելուն փախ- "չելով՝ իր ծանրութիւնը և շուքը կը պահէր, սա- "կայն չենք գիտեր թէ հրաւիրողներուն սիրտը "ինչպէս կը շահէր։ Պէտք է որ ուղ մարդ մը մեծ "և պատուելի ալ ըլլայնէ՝ երբեմն իրեն եղած "հրաւէրները ընդունի և հայկերոյթի երթայ։

Հայկերոյթի հրաւիրված ըլլալով՝ ետ կենալու օրինաւոր պատճառները են,

1. Երբ որ գիտես որ՝ երթալովդ որոգայթի մէջ ոլոր ինկած, և անվայել կամ քու կամացդ

դէմ բան մը ընել պիտի տան քեզի։ Այն ժամանակը անիկայ հայկերոյթ չըլլար՝ պայմանագրութիւն (գօնթրաթ) մը կըլլայ, որ քեզի ընտակար ըլլալուն համար կըրնաս չընդունիլ։

2. Մանաւորապէս՝ երբ որ հասարակութիւնը երեսու հակառակ երկու կողմ բաժնըված է։ Քանզի անանկ տեղն մէկին հայկերոյթը ընդունիմ նէ, հասարակութիւնը անանկ կը կարծէ որ՝ դուն ալ այն մարդուն և ուրիշ սեղանակիցներուն հետ մէկ ձիտք ես. և այս կարծիքըս վտանգի մէջ կը ձգէ մարդ՝ թէ որ վիճակը բոլորովին հասարակաց համարուին կը նայի. կամ գլխու ցաւ կըբերէ՝ թէ որ հասարակութենէ հետ մէկ մասնաւոր բան մը ունինէ։

3. Մէկուն հրաւէրը ընդունիմ նէ՝ պէտք է որ գայած տանըդ սովորութեանը յարմարիս, որպէս թէ քու տունդ է։ Տանը գործերուն խառնըվռելու չէ. քեզ քու արժանեացդ համեմատ չի պատուեն նէ՝ նեղութիւն մի՛ ցըցընել. աւելի սիրտը նայէ՛ քան թէ գործքը։ Կիւչ Ճանապարհորդը կը պատմէ որ՝ Օլանտա վաճառականի մը տուն հայկերոյթի գըտնըվռելով՝ կերակուրները գալէն առաջ տանը տէրը նշան մը ըրաւ. ամէնն ալ ձայնեցունին կտրեցին, խորին լռութիւն եղաւ։ Այս նշանըս ինչը չի հասկըցաւ, որովհետև երկրին սովորութիւնը չէր գիտեր. իրեն անանկ եկաւ որ խօսքը կտրեցաւ. ուստի նորէն խօսք բանալու համար խընդիր մը առաջարկեց։ Գանըվռողները վրան նայելով ժպտեցան և պատասխան չի տըվին, տանը տէրն ալ ձայն չի

հանած մէկ մը երեսը նայեցաւնէ՝ այն առեն իմա-
ցաւ Կիւլ իրեն անզգուշութիւնը։ Օլանտացինե-
րը հայ ուսեալէն թէ առաջ և թէ ետքը աղօթք ու-
նին՝ որ հարկաւորապէս պիտի ընեն։

Ճ. Սեղանին գլխաւոր և երեւելի տեղը մի՛ նըս-
տիր, քանզի ասկից ուրիշներուն կը դպչի, և քեզ
հպարտ մարդու մը տեղ դնելով վրադ կը խնդան։
Պլուտարքոս կըպատմէ որ՝ անանկ մարդոց մէկը՝
որ իրենցմէ վար մարդուն իրենց դըպչելն ալանար-
գութիւն կը սեպեն, և կը կարծեն որ իրենց կեցած
տեղը ուրիշներուն տեղէն բարձր չըլլայնէ՝ օդը
իրենց ջնաս կուտայ, հայկերտութիւնը կանչված ըլ-
լալով՝ սենեակէն ներս կը մըտնէ. և երեւելի տե-
ղերը մարդ տեսած ըլլալով ետ կը դառնայ։ Հոն
գըտնըվողներուն մէկը՝ ասոր ներս մըտնելուն
դուրս ելլելուն պատճառը կը հասկընայ և կըսէ.
ասոր աւելի կը վայլէ դրան մէջ կայնիլ որ բարձր
երևի, քան մեզի հետ նըստիլ և մեզի հաւասակա-
կից երևիլ։

Ճ. Ուրիշներէն առաջ թաշկինակ չի բանալ և
ձեռքը կերակուրի չերկընցընել. այլ սպասել որ
տանը տէրը կամ հոն գըտնըվող յարգի մէկը ընէ.
անկէց ետքը դուն։

Ե. Սպասէ որ ուրիշներուն բաժինը տան, և ա-
նոնցմէ ետքը քուկինըդ. բայց քեզի ալ տալու ա-
ռեններն չափազանց խելքինալով՝ աջդիդ ձախ դիդ
հրամէ՛ ըսելով՝ սեղանին ըստպատասուրը իր գործէն
մի՛ խափաներ։ Թէ որ սպասաւորը կերակուր բա-

ժանելու կարգը ըլլայ՝ այս ամենուն չըլլար։

Ձ. Բանը տանիլ քեզի՝ առանց հակառակելու և երեսըդ թթուեցընելու ։ առջևիդ սկաւառակին մէջը դիր. ։ ուտելու չես պարտաւորիր, երբ որ վայելուչ ժամանակը գայ կամ կամքդ ուզէ նէ կեր, չուտես ալ նէ բան չկայ։ Տանը տէրը կամ ուրիշ մէկը քեզի կերակուր մը կամ խմելիք մը տայ նէ՝ անվայելուչ բան է որ ձեռքէն առնես և ուրիշի մը տաս. անով ըսել կուզես թէ ինծի տալ չի վայլեր. պատուելու մարդըդ ես քեզնէ աղէկ կը ճանչնան։

Է. Քեզի պէտք եղածին չափը մէկ անգամին միայն ։ հատցընել և նորէն առնելը՝ վայելուչ բան չէ *։

Ը. Այս կամ այն կերակուրին աւելի մէկ սխորժակ մը մի՛ ցըցըներ. կերակուրի համար աղէկ կամ գէշ՝ շատ խօսք մի՛ խօսիր, որ քեզ ուրիշներուն որկրամոլ կարծել չտաս։ Պատմութիւնը արժանի սեպած է Կղէոպատրա կոչուած ըրած անշնորհքութիւնը մեզի հասկըցընել։ Կը գրեն որ կոյսը մէկ պատառանի մը գըտնըվելով՝ որ մէկ երևելի դատ մը կը տեսնըվէր և փաստաբաններըը կը խօսէին, փաստաբանից խօսքերը մէջ տեղէն կըտրէց սկսաւ խո-

---

ծ։ *Այս պատուէրըս՝ առնն մարդու առաջ զատ պնակով (բնաթայով) կերակուր դնելու սովորութեանը յատուկ է, և ատանկ է Եւրոպայի հասարակ սովորութիւնը։

զոր միսը գովել, որ ինքը շատ կը սիրէր։ Ուրիշ անգամ մը նայել երբ որ Սալեան լսված քուրմերը Արեա կուռքին մեհեանը կերակուր կեփէին՝ ասկայ հոտը առաւ • առեանը ձըգեց հոն գընաց, նստաւ հետերնին հաց կերաւ։

Թ • Կերակուրներուն չի հաւնիանէ՝ մի՛ ստգըտաներ (մահանա մի՛ պներ) • կերակուր եփողին անըզգուշութիւնը պակսութիւն մը եղեր կ՚ընէ՝ երևան մի՛ հաներ։ Վաղերիոս Լէոն անուն մէկը՝ Յուլիոս կեսարը Մխլան գըտնըվաճ ատենը իր տունը հրաւիրելուլ սեղանին վրայ ծընեբեկ (քուշքօնմազ) հանեց, որ վրան ձիթոյ (զէյթին եաղխի) տեղ սխալեբուլով ուրիշ եղ անպուսյեր էին։ Կեսար կերաւ • սխալը իմանալուս նշան չի ցըցուց • բարեկամներն որ կընեղանային և յատկապէս եղած բանի մը պէս իրենց ծանր կուգար, յանդիմանութիւն ըսեցին կեսարէն • չէք ախորժեր նէ մի՛ ուտէք ըսաւ • տանը տէրը պըզտիկ ձըգելը շնորհք չունի • և ատանկ բանի համար տանը տիրոջը անքաղաքավար ըսողը՝ ինքնէ է կոպիտ և անքաղաքավար։

Ժ • Աղէկ պատառներ ընտրելուչէ • և մանաւանդ՝ հետուն կեցած ամանին ձեռք երկընցընել պէտք չէ։

ԺԱ • Ուրիշ տեղ եղած հայկերոյթի մը գովելը՝ գըտնըվաճ հայկերոյթիդ տիրոջը դըժուէլ ընելուլ անվայելուչ բան է։

ԺԲ • Ընտաած տեղըդ ոտքըդ գըտնըդ առանց հարկի մէկ դին մէկ ալ դին մի՛ շարժեր։

ժԳ. Ո՛րքան կըմնասնէ դուն քեզ զսալէ հաղթելէն, Թըքնելէն, քիԹըէ խընչելէն. քըԹախտ քաշել սեղանի վրայ ամենևին չըլլար:

ժԴ. Կերակուրին վրայ գլուխդ մի՛ կախեր. միայն ջըրտտ կերակուրը ուտելս ըլլասնէ՝ բերանըդ դնելս ատենը գլուխըդ քիչմը առաջ տար. Ղուկիաս փիլիսոփային ծաղը ըրած փիլիսոփանեըսն նման մի՛ ըներ. որ ախորժած կերակուրին վրայ առնանկ կը ծըռին որ՝ գիտես Թէ ըընտըրած ճշմարտուԹիւննին սկաւառակին ՄՋէն պիտի գըտնեն: Կամ որպես Թէ քանի մի օրվընէ՝ի վեր անօԹի Հնացած են, սեղանը ըոլոր ՄՋը գըտնըվածովը պիտի կըլլեն:

ժԵ. Բառնի բանաստեղծը ՄԷկ աղնուական իշխանաւորի մը ոտանաւոր շինելով՝ զուարճախօսուԹեամբ կըսէ անոր. || Հիմա քեզի պէտք է կամ ա-
„ՄէՆ կերակուրէն եա քաշվիլ և բան չուտողի ա-
„նուն հանել, կամ ամէն կերակուրի ՄՋ դունչըդ
„խօԹել և շատակերի համբաւ ստանալ ||: Ասոնց երկուքէնալ զգուշանալ պէտք է:

ժԶ. Յայտնի է որ՝ միայն պէտք եղած աւեՆը վրայ ըլլալս պէս նատող մարդը՝ ծանր կուգայ հարկին տիրոջը, որ գըտնըվուԹիւներուն ախորժակով ուտելը իրեն պարծանք պիտի սեպէր: Դուն կերակուրներուն ձեռք զարնել չուզելովդ՝ ատանը տիրոջը անանկ կուգայ որ՝ քեզ քովէն տովորական կերպէդ հեռացընելովը անհանգիստ ըրաւ. ուրիշանգամ նալ քեզ կանչել պէտք ըլլայնէ՝ միտքը

հոգնեցընելու է որ ինչ ընէնէ քեզի ախորժելի
կուգայ։ Երգիծաբան բանաստեղծ մը կըսէ • ‖ Կե-
«րակուր ուտել չուզողին ձանձրութիւնը վերցը-
«նել կուզէր, ինչ ընելիքը չէր գիտեր՝ որ գըտնը-
«ած կերակուրներուն առջեւերուն դպցուցածին
«պէս երեսը չի թթուեցընէ։

ԺԷ • Հռովմայեցւոց սենեկը երբ որ ռիկ ձուկ
մը կամ ուրիշ հազուագիւտ բան մը բերէին՝ առ-
ջևէն ռիկը ֆլաւթօ չալելով կուգար • և սենեկն ներս-
տողնելը ծափ զարնելով բարի եկաւ ընելով կըն-
դունէին անիկայ։ Ուսաի կերակուր եփողին վար-
պետութիւնը և հարկին տիրոջը աղէկ ընտրութե-
ան վրայ ըլլալը գովել՝ անվայելուչ բան չէ • սակայն կե-
րակուրը դըրվածին պէս շուտ մը ուտելու սկսիլ և
հատցընել, առջեն տեսակ կերակուրի ձեռք երկընցը-
նել, դուն քեզի հերիք է չըսել, կերակուրը ուտե-
լէն քիչմը ետ չի մնալու համար՝ խօսված խօսքին
ականջ չի դնել, աչքը դուռը տընկել՝ որ սպասա-
ւորները նոր կերակուր մը նալ կը բերե՞ն կոր մի,
սեղանին անանկ մէկ կողմը նստիլ՝ որ աչքէ հեռու
ըլլաս, տեսնող չըլլայ քու շատակերութիւդ, և այլն •
ասոնք պատճառ կըլլան որ՝ մարդուն անունը ագո-
ռակաւէր և անօթի կերլէ։ Ասանկ մարդոյ պարապ
է բանաստեղծին ըսածը յիշեցընելը որ • ‖ Ո՛վոր
«համեղ և ախորժելի կերակուրներու շատ կընայ,
«իր գերեզմանը իր առջեւովը կը փորէ։

Աւելի մեծ պատճառներ ունիմք՝ չափազանց
կըմտուքին սովորութիւնը քաամահելու, քանզի չա-

վարանդ ուտելը՝ միայն ստամոքսի ծանրութիւն կուտայ. շատ խմելը՝ մարդուն գլուխը տաքցնելով՝ հազար անկարգութիւններ և անվայելուչ բաներ ընել կուտայ: Մեկն ոսկիկ մարդը՝ որ միշտ ըսած բանը ինչի՛ պէտք ըլլալը չգիտեր, կըսնայ ինչ գաւառ մը գինիի հետ անիկայ փոխելուն վրայ սարձել, և օրը ուրբան և քանի՛ քաշ գինի կըխըմեն՝ այնքան պատուոյ արժանի սեպել ինքը զինքը:

ԺԵ. Քաղաքավարութեան վայելուչը այն է որ՝ ուտան սէրոջը առաւոտաձեռնութեանը նայելով, անպիտան ծախքերու տակ չի ձգես անիկայ. անոր ըրած աշխատութեանը և մարդասիրութեանը շնորհակալ ըլլաս. ատոնցմէ զատ հարկաւոր է այն ալ՝ որ անոր աղէկ երևցած բանին դուռալ զինջանիս (խայիւ ըլլաս), և քիչմը պակսութիւն ունենէ՝ աչք գոցես անոր վրայ: Սալարի ճանապարհորդը կը պատմէ որ՝ իր ընկերներուն հետ Իդա լերանը տակը Անօմաղօս ըսված վանքը երթալով՝ վանքին մեծաւորը ատոնց պատիւ ըրաւ իր սեղանը առաւ, և մեծարանքեամբ կը պատուէր անոնք՝ որ աղէկ ուտեն խմեն ուրախ կենան: ||Իրեն եաի պին սարկաւագմը կայնած էր, հանեց վանահայրը անոր ձեռքը բանելնիքմը տըվաւ և խրկեց. քիչմը անցաւ, սարկաւագին ձեռքը ամաններով հին գինի՝ եաի դարձաւ. ամաններուն բերանը բացվածին պէս՝ սեղանակին մէջ պատահանի հոտի նման անուշ հոտովմը լեցվեցաւ: Մեզ իրեն օրինակաւը քաջալերելու համար՝ վանահայրը քանիմը գա-

“Հաթ դիմի խըմեց անկէց՝ մեր առողջութեանը
“համար բարեմաղթելով • հարկ դըրաւ մեզի ալ
“իրեն առողջութեը համար խմել։ Սեղանը վեր-
“նալու մօտեցաւ նէ՝ անանկ ուրախութիւն մը ե-
“րևեցաւ վանահայրին վրայ՝ որ մեզի մէկ աւելի
“պատիւ մը ընել ուզելով, սարկաւագներուն ըսաւ
“որ Քիրիէ Էլէիսօն երգեն։ Մենք ալ ասոր հա-
“ճութիւն տըվինք • շուտ մը սենեակին մէջ եկան
“չեցվեցան սարկաւագները և կիսասարկաւագները,
“և վանահայրը նշան մը տալով՝ անոնք մէկ բերան
“սկսան Քիրիէ Էլէիսօն կանչել։ Զայներնին քը-
“թերնուն մէջէն կը հանէին, և սաստիկ պօռալով
“անանջնիս որպէս թէ խըլեյուին։ Մեզի շատ
“աշխատութիւն հարկ եղաւ նոդալնիս զսպելու։
“Վերջապէս ած տըվաւ որ ձայներնին կըտրեցին•
“և մենք ալ հաւնելու նշան ծափ զարկինք։ Կը
“կարծէինք որ լըմընցաւ • բայց վանահայրը մեզի
“աղաչեց որ՝ խաղմընալ մենք կանչենք Ֆռան-
“սըզի լեզուով։ Մեր ընկերներէն մէկ երկտա-
“ողը մը սկսաւ անուշ եղանակով մէկ խաղը •
“առնալ անոր ձայնակից եղանք։ Վանահայրը
“մեր Քիրիէ Էլէիսօնին շատ հաւնեցաւ • բայց ի-
“րենց անանկ կուգար որ՝ իրենցինին եղանակը ա-
“ւելի աղէկ էր • մենք ալ հակառակ չի կեցանք։

Ինչպէս որ Սալոմի և իրեն ընկերները՝ Ամօ-
մատօսի ճգնաւորնելուն Քիրիէ Էլէիսօնին հաւնել
ցըցուցին՝ որ վանահայրին ուրախութիւնը չի պակ-
սի, ասոր պէս ալ պէտք է նկատել տան տիրոջը պակ-

սուրհանները և տկարութիւնները և մանր մունր
ինքնահաւանութիւնները և ինքնասիրութեանը ,
երբ որ առաքինի և բարի վարուց դէմ չեն գար :
Ասոնց առաջին անգամին ճինէվուայէն ելլելով
մէկ քահանայի մը տուն հիւր եղաւ . և կըսէ որ ,
անանկ պատուական խորված (քէպապ) մը չինելը-
վեր էր որ՝ բնազանցական գիտութենէ վոյօք քանի
մի ծուռ տրամաբանութիւնը երեսը տալու աւրէցայ :

ԺԵ . Ուրախ կեանք պէտք ըլլալուն վրայ՝ յա-
տուկ պատուէր տալու կարօտ չեմք : Պատուաները
ալ կըսեն որ՝ ուչ տօնի և ուչ հարկինքի՝ պէտք չէ որ
սիրտ կոտրելու և մըտմըտուք բերող պատմութիւն-
ներ , կամ վերքի և հիւանդութիւններու և մեռնե-
լու և ժանտախտի և ուրիշ ուրախութիւն փախցը-
նող և տրտմութիւն բերող բաներու վրայ խօսք ըլ-
լայ : Պատուանդ՝ թէ որ մէկը անզգուշութեամբ
սանկ խօսքի մը լինկած ն՚նէ՝ յարմար և անուշիկե-
պով մը խօսքը ուրիշ նիւթի վրայ դարձընել և ա-
սել ուրախ և զուարճալի բանի մը վրայ խօսք բա-
նալ պէտք է : Այս պատճառներուս համար հարկ է
որ՝ սեղանի գլուխ բնազանցական կամ աճապարանա-
կան գիտութեանց վրայ կամ կենցաղագիտութեան
(բօլիտիքայի) վրայ խօսք չի բացվի : Նեստոր՝ որ
Ելինական բանաստեղծութեանը պատմած քա-
ջերուն հետ սեղան նստած՝ գինիին գաւաթը ձեռ-
քը՝ գինուորական բաներու վրայ կըխօսի , մեզի
ծաղրական մարտ մը կուգայ : Անկայ ըսելով՝ չեմ
ուզեր գիտութեանց դպրատուններուն և հնամա-

բաններուն սովորութիւնը պահարակել, որ հայկ
առեն ինկը կելլէ բան մը կը կարդայ։ Կուզէի որ
կարդացված բանը՝ հետաքրքրական և զուարճալի և
աղվոր բան մը ըլլար՝ որ մըտիկ ընողները ախոր-
ժակով և աղէկ ուշադրութիւ մտիկ ընէին։ Պլու-
տարքոս կըսէ որ՝ կրտսպաշտութեան առենը մար-
դոց կիւրքերնալ աստուածացընելով և առաջնին
խունկ ծխելով և պարգևներ տալով, Սպարտացիք
Երկիւղի և Մահուան խունկ ծխելէն զատ՝ նոյն-
ըան ալ խունկ կը ծխէին, և օրէնսդիրնին եղող
Լիկուրկոսը՝ այս սուտ աստուածին անուանը յա-
տուկ արձան նուիրեց։ Եւ կըսէ Պլուտարքոս որ՝
այս սովորութեան վախճանն էր սեղանի գլուխ և
բազմութիւն ունկ տեղ տեսնըվելու համար ժողվը-
ված տեղերը ուրախութիւն և զուարճութի մտցու-
նել՝ վայելուչ բան է ըսելով։ Քանզի ասով քա-
ղաքացւոց աշխատութեանը չափաւոր թեթևութի
մը կըլլայ, և զինուորական խիստ կըրթութե լուծը
կը թեթևնայ և կանուշնայ։ Յունաստանի մէջ սով-
որութիւն էր որ՝ ամէն կերակուր փոխվելուն՝ խօս-
քին նիւթնալ փոխէին. որ մի և նոյն նիւթդ վրայ
երկար խօսելով՝ ձանձրութեան պատճառ չըլլար։
Բայց այս ալ աչքնուն յայտնի է որ՝ աման մը կե-
րակուրին ուտվելու ժամանակը չի կրնար զուար-
ճալի ու խօսքի մը տևողութեան չափ ըլլալ. ուստի
ամէն մարդուն իր կամայը ձգելու է ատանկ զուար-
ճալի խօսակցութիւնները՝ առանց անպատշաճ տպ-
ման կարելու։ Ասոր անբաղդատավորութիւն է սե-

ղանի գլուխ անզգուշութեամբ խօսիլն մէկ խօսք
մը պախարակել, կամ ուշ ինչ պատճառաբանութիւն
մը կամ անհանճար զրուցվածքմը քամահել. քանզի
ուրախութեան մէջ շատ խելք բընտրուիլ չըլլար:
Սելանը գլանըվոշներուն մէջ կըլլայ որ՝ վերտս կը
խնդան կարծելով՝ վախճան բերանը չի բանար. ու-
րիշները անհամ բան մը չըլլալու համար՝ զուարճա-
խօսութեան դրռները կը գոցեն: Կատոն՝ թէպէտ
հասարակաց վայրուցը վերակացու էր, բայց ուրախ
հայկերոյթներու մէջ ինքն ալ ուրախ և զուարթ կը
կենար. և իրեն ծերութեանը և տկարութեանը ուժ
մը կիմանար այն ուրախութենէն: Ասոնք բոնաս-
տեղծը կըսէ. «Ձանը մարդոց ալ անվայել բան չէ՝
երբեմն զուարճախօսութիւն ընելը»: Թէ որ սե-
ղանի գլուխ ուրախութեան մէջ մէկ մանը և պըզ-
տիկ ախալմը փախչի՝ անիկայ ծաղը (շահատ) ե-
տելու է և նեղանալու չէ. և սեղանին գլուխէն ելած
ատեներդ՝ այն խօսքը սեղանին վրայ ձգելու է: Թէ
որ հայկերոյթներուէն վերցընել ուզես ծաղրը, կա-
տակը, սուտ զրուցվածքները, կողմնակի մէկուն
պախիլը, և այլն, անդին ի՞նչ կը մընայ. բայց եթէ
ինովութիւն, ատամոքսի ծանրանալ և լռութիւն,
ատոնք ամէնն ալ խիստ բաներ են և մարդու տրխ-
րութիւն (մրտաք) կը բերեն, քանի մը մարդ մէկ
տեղ ուտել խմելու նստել չարժեր առ հասարակ:

Ը. Մինչև հիմա բուածներէս կը հետևի որ՝ մեծ
անքաղաքավարութիւն և կոպտութիւն կըլլայ, թէ
որ սեղանի գլուխ զրուցված մէկ զուարճախօսու-

թեան մը կամ ծաղրաբանութեան մը կամ անմիտ զրուցվածքի մը վրայ ուրիշ տեղ խօսք բանաս և խօսողը բամբասես։ Հաւատարմութիւնը և խոհեմութիւնը և ուրախութիւնը անանկ կը պահանջեն որ՝ հաւատարիմ մարդ՝ մէկ տան մը մէջ խօսուած բանը այն տանը դրսունէն դուրս չի հանէր։ Ըսպարտա սեղանատունին դուռը ծեր մարդ մը կայնած կըլար, որ ներս մրտնողներուն դուռը ցըցնելով կըսէր • ‖ Ասկէց ներս լսած խօսքերդ և տեսածներդ՝ ասկէց դուրս պիտի չելլեն ‖։ Եւ յիրաւի, խորհրդապահութեան և դուրս խօսք չելլելուն վրայ ապահով եղող սեղանակիցներուն սիրտը՝ աւելի կը բացվի, աւելի ուրախ կըլլան։

2 • ՄԱՍՆԱՒՈՐ ԵՒ ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ուրիշի առաջ հայ ուտող մարդուն յատուկ եղած կանոններըլ՝ առաջին մասին մէջ լսված խօսքերէն և սկզբունքներէն կը ծագին • և բուն պատճառնին անկէց կառնըվին։

Հռոմ քաղաքը՝ հայ ուտելու համար պատահաքաղ հնարվելէն առաջ շատ բաներ կըլսային սեղանին գլուխը, որ տեսանողներուն գանելիք կուգար և սիրտնին կը խառնըվէր • ուստի Ավիէնա բա-

նաստեղծը խրատ կուտայ՝ թէ ինչպէս երկու մա-
տուլ միայն պէտք է կերակուր ուտել։ Բայց ամէն
երկիր և ամէն տեղ ուտելուն և խմելուն կերպը՝ ա-
նաստուններուն նմանութենէն հեռու ըլլալու է։
Ասոնց նման վարմունք ունեցող մարդը տեսնող-
ները՝ այն անաստուները տեսածի պէս կըլլան. և
այս երևակայութիւնս իրենց ծանր կուգայ։

Գրելու կանոններնիս՝ գրեթէ ամէնուն ալ ծա-
նօթ են, չգիտցող մարդ չկայ. բայց մարդու մէջ
մտանել նոր սորվող երիտասարդայ համար կը դը-
րեմք, և նշան մը կուտամք ասոնցմով որ՝ ասոնց
դէմ ընող մարդը քաղաքավարութեան կանոններէն
դուրս հեռի ըլլալը առ հասարակ իմացվի։

ա. Կերակուր կերված առեղը քոնվելու կանոններու քովանդակութիւն։

1. Ձեռքով խածնելով մի՛ փըրցներ հացը՝ ինչպէս որ գեղացիները կընեն, այլ ձեռքով կամ դանակով կըտրէ։

2. Ափուրը շատ տաք պայնէ քեզի՝ վրան մի՛ փչեր. քանզի բերնին շունչը ափուրին հետը խառնըվելով՝ մարդուն միտքը անախորժ բաներ կը ձըգե. անանկ կուգայ որ՝ փչած առեղը բերնէդ թռուքալ կըլինայ ցաթկել ափուրին մէջ։

3. Կերակուրներուն ձեռք ամենևին մի՛ դըպ-

ցընեը. միայն պատառաքաղ և դանակ պիտի դրպէն անոնց: Քանզի կերակուրը ձեռքով բըռնել և ուտելը՝ ձանկ ունեցող անասուններուն յատուկ է:

4. Պատառաքաղով կերակուրը մի՛ առնել ու հոտվըտար. ռկմը որ՝ տեանուլին սիրտը կը խառնըվի. ռկմը նալ որ՝ հայկերոյթին տէրը անզգոյշ մարդ մը սեպած կըլլաս, որ քու առաջըդ հոտած և անհամ և առողջութեանդ վնասակար կերակուր բերած ըլլայ:

5. Պատառըդ այնքան մեծ մի՛ կըտրեը՝ որ ծամած ատենըդ թուշըդ ուռենայ, և փող (զուռնայ) չլսածի կամ կրակի վրայ փչողի պէս անշնորհք բան մը ըլլայ երեսըդ: Այս բանըս երեսի գեղեցկութեանը վնասակար ըլլալուն համար՝ կընիկ մարդոց շատ անվայելուչ բան է:

6. Շատ արտորալով մի՛ ուտեր որ չի խըղճըվիս. պատառիդ ռկը չի կըլլաց՝ ռկալ պատառը բերանդ մի՛ խօթեր: Ըն՛նդ՝ ծամելիքներըդ (չէնդ) շատ հոգնելով՝ ճակատդ և երեսըդ քրտինք կը բերեն, որ տեանուլներուն անախորժ կուգայ: Սեղանին գլուխը բոլորովին պարապ նստիլ՝ և բնաւ կերակուր չուտելնալ բան չէ. ատով կը ցըցընես որ՝ քեզի եղած պատիւին չես հաւնիր: Կան որ քըթերնին կը ծըռեն. երեսնին կը թթուեցընեն. և պատառը հայ բերանին կը դնեն. և ծամելով ծամելով չեն կըրնար հատցընել: Այս կերպըս տան աւրօրնալ ծանր կուգայ՝ սեղանակիցներուն ալ:

7. Կերակուր կերած ատենըդ՝ բերանըդ գոյ

պահէ , և բերնէդ ձայնը մի՛ հաներ ։

8 • Առլայովէդ ոսկոր և մրգեղինի կուտ մի՛ կուտրեր • քանզի տեանողները կը փշոտին և երևակայութիւններուն վախ կը բերէ իրենց ։

9 • Ծուծ հանելու համար՝ ոսկորը մի՛ ծրծեր • վրան գրտնըված քիչ մը միսը ուտելու համար մի՛ կրծեր՝ որ ծծելէն անշնորհք է • այլ առջևի պընակէդ (բնյաթայէդ) վոյց ածուծ, և դանակով միսը ոսկորէն զատէ ։

10 • Հայց կամ միս մի՛ թաթխեր աղամանին մէջ ։

11 • Աղը դանակին ծայրովը առ, քան անգամ մը բերանըդ խօթած հանած պատառաքաղըդ կամ դգալըդ աղամանը մի՛ խօթեր ։

12 • Ան մէկին զատ ամանով կերակուր տրըված ըլլայնէ՝ ձեռքէդ դգալը ո՛չ հասարակաց կաւաուակը խօթել կը վայլէ , և ո՛չ սեղանակիցներուն մէկուն առջևի ամանին մէջ ։

13 • Մէկ բանի մը համը նայել՝ և անկէց ետքը ուրիշի մը տալ չի վայլեր ։

14 • Ուս առջևէդ կերակուր վերցընելով՝ հասարակաց սկաւառակին մէջ մի՛ դներ ։

15 • Բերնէդ բան մը հանես նէ՝ վերէն վար մի՛ ձգեր սեղանին վրայ կամ սկաւառակէդ մէջ • այլ ձախտարուքդ ձեռքըդ առ ու պնակէդ մէջը դիր ։

16 • Պըռղաւնքնին և ձեռվընին խոզի պէս լեզուով սրբոշներուն մի՛ նմաներ ։

17 • Ձեռքըդ թաշկինակով կամ սեղանին վրայքովը մի՛ սրբեր , հայն փորով սրբէ , և այն կը-

տոլն ալ պնակիդ մէջ դիր։ Նայէ՛ որ՝ սեղանիդ վրայ կըտըլտած և խածուկ հայ և մանր ջարդած մըսկ կըտրվանք չի թողուս։

18 • Թաշկինակով կամ սեղանին փոշոյքովը կամ մատովդ առջանեըրդ մի՛ շփեր • քրտինք սրբելալ չըլլար լսած բաներովս։

19 • Դանակի ճոթով կամ պատառաքաղով առջանեըրդ մի՛ խառներ, որ տեսնողին սիրտը կըխառնըվի և փշոտիլմը կուգայ • դանակովալ բերանըդ պատառ մի՛ դներ, քովիններըդ կը վախցընես, չըլայ որ պըռշնիքըդ կըտրես։

20 • Յարգի մարդոց առաջ՝ առջանեըրդ մի՛ ըսարկըներ, որ շատ ընտանութիւն ունեցած մարդոդ քով հաղիս կըրնաս ընել • աւելի շեղալ բերանըդ մի՛ աուներ՝ բոյն շինելու թռչուններուն պէս։

Է • Խմելու վերաբերեալ ընդհանուր կանոններուն բովանդակութիւնը։

1 • Խըմելէն առաջ և ետքը թաշկինակով բերանըդ սրբէ։

2 • Բերանըդ բան կեցած աուեներ մի՛ խմեր։

3 • Ձանր խմէ՛, կակուղիդ անձռուն ձայներ մի՛ հաներ։

4 • Անանկ արտորալով մի՛ խմեր գլնլին՝ որ կեան

ալ ալըռաղանքիդ երկու դիէն կուրծքիդ վրայ Թափի*։

5 • Գինիին գաւաթը շատ մի՛ լեցըներ • և ՚ի՛ջը գինիով սեղանին վրայ մի՛ դներ , որ սեղանը չաղտոտես ։

6 • Խմած ատենդդ հազալէն զգուշացի՛ր՝ որ քովիններուդ երեսին կամ լաթերուն վրայ բեր-նիդ գինին չի ցըրցըքնես ։

7 • Ուրիշին առաջը բերանդդ և առղանեըդդ մի՛ ողղեր (չալխամիշ մի՛ ըներ) , և ջուրը ետքը կամ բնատոյն կամ գաւաթին ՚ի՛ջ մի՛ պարպեր • որ Թէպէտ անշնորհք և անվայելուչ բան է՝ բայց հիմա Եւրոպա շատ քաղաքավար սեղը աղէկ նորելուք (մօտա) մը սեպված է • փափկասնուռնդ մարդիկ տես-նելով՝ սիրտերնին կը խառնըվի • քանզի տեսնողին միտքը անանկ կուգայ որ շատ կերեր խըմեր է , և սիրտը ետ կուգայ կոր ։

8 • Մխի ջուր կամ հեղուկ համեմ (սալսա) մը ըլլայնէ՝ դգալիդ վրայ մի՛ լեցըներ որ առնես՝ դուն ուտես ։ Հայցուլալ կերակուրին առնը մի՛ սրբեր • քանզի ասիկայ պօղազաւէր մարդու նշան է ։

9 • Գինիին կէսը դուն խըմելէդ ետքը՝ միւսը-

ծա ։ *Ուսոյ քաղաքավարութեան դէմ սովորութիւն է այն՝ որ երբեմն գինիին գաւաթը առնը ուզէն բերանը տանիլ , լման խըմել , և առնը ուզէն գաւաթը ետ առնել կը հրաւիրէ կոչանքին տէրը՝ որպէս Թէ անունդ ձարտարութիւնը փորձելու ։

ծը ուրիշին մի՛ տար որ խըմե։ Միայն անանկ մարդու կըրնաս ընել՝ որ շատ մտերմութի՛ւն ունենաս հետը։

10. Առաջին մասին ա և ը գլուխներուն մէջ ի՛նչ անքաղաքավարութեանց վրայ որ խօսեցանք՝ անունք սեղանի վրայ ընելով, աւելի գէշ և անշնորհք կըլլան։

Վերջ դրեալ ութերորդ կանոնին վրայ՝ Քաջթիլեօնի հելլինակը այս դիտուածըս կը պատմէ։

Մանթուայի Մարքէզը շատ մը ազնուականներու «հետ սեղանը նստած ըլլալով՝ ապուրը լըմընցը-«նելէն ետքը ազնուականաց մէկը թուղութի կը-«նէք ըսելով, ամանը վերցուց եվելցած ապուրը «խըմեց։ Մարքէզը ըսաւ, այդ բանը ինձի պատ-«ճառ։ Խոշերէն թողութիւն ուզէ։

ՄԱՍԻՆ ՊՈՂՈՍԻ

ՀԱԳՈՒՍՏՈՍ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Յագուստոս մաքրուելու կ՚երթայ։

Յագուստոս կողմէ սահման չբռնելով ՌԿ գիւղն աղտեղի Օթէնթացիները, որ բոլորովին մերկ կը պըտըտին Ափրիկէի հարաւ կողմը Գլուխ բարեյուսոյ բաւած տեղը. և ՌԿ գիւղն Ռոտէնսիոս ճարտասանը որ խիստ շատ զգուշութիւններ կընէր իր հագուստին վրայ. և խօսվածքին ալ հատուածները չափով կը կըտրէր կը ձևէր. և առեղնակալայ շատութեանը վրայ կը գանկատէր՝ որ ջէլէրնին նստելով և սըսմըվելով լաթերը կը ճըմըռքին. այս երկու սահմանիս ՄԷՋ տեղը շատ աստիճաններ կան՝ լաթերը անմաքուր կամ մաքուր բըռնելու, որ ոմանք Օթէնթացւոց կը մօտենան, և ոմանք Ռոտէնսիոսի։ Այս երկու ծայրէն ալ զգուշանալու է։ Թաղտարները շատ աղտոտ ազգ մըն են. հաստատ բնակութիւն չունին. լաթ լըվացողներուն գէշ կը խօսին և կըսեն, որ ՌԿը իրեն աղտոտ շապիկը մաքրելու համար լը-

վայնէ՝ ան որ շատ կը նեղանայ • և չորցընելու համար արևը փըռելնուն պատիժ կուտայ կայծակը։

Աղէկ ձերմակ լըվացված լաթեղէնները, և մաքուր մեռաքսեայ (լիֆկէ) հագուստները մեր աչքին գեղեցիկ կերևին • մեր երևակայութիւնը՝ ասոնց գեղեցկութենէն շատ կախորժի, իրարու հետ համեմատութիւննին մեր դատմանը յարմարելով՝ սիրտերնիս կը սիրէ • բայց աղտոտ և տգեղ և անկարգ ըլլալը՝ շատ գէշ կուգայ մեզի։

Ասոր համար է որ՝ թէպէտ մարդը իրեն հագուստովը մարդ չըլլար, բայց շատ մարդ որ աչքերնին մլոքեցնէն աւելի սուրէ, մարդը իրեն հագած լաթերովը կը դատեն։ Ֆռանսայի երբորդ Ընրիկոս թագաւորը՝ հագուստի այնքան կը նայէր, որ օր մը Էբհռնօնի տուքան ոտքին ամանելը անմաքուր՝ և կուրծքը աղէկ շնորհքով չկոճկած ըլլալուն համար մինչ՝ իր առջևէն վռընտեց։

Ակէց զատ՝ բնական մաքրութիւնն և հոգւոյն զգացմունքը իրարու հետ անանկ մէկ կապակցութիւն մը ունին որ՝ թէպէտ երևակայութեան գործ է, բայց իրօք եղածի չափ ուժ ունի։ Մաքուր հագվելու համար հոգը և ջանքը և աշխատութիւը մարդոյս մէկ խնդան մընեն դատարկաբերեայ մարդուն գգուշութիւն կը տրվեցընեն • մանր բաներու մէջ ալ յարգութիւն և վայելչութիւն և համեստութիւն կը խօթեն։ Մաքուր հագվող մարդը կը ցըցընէ որ՝ հասարակաց կարծիքը կը մեծարէ կոր • և ասիկայ մէկ տանձ մընալ է որ՝ չի թողուր

մարդը համարձակ մուտքեանդ ին թասլըլըկիլ։ Մաքրութեան սրվող մարդը կըլլայ ժուժկալ, բարեկարգ, և իրեն ինկած բաները կատարելու աւելի ուշադիր։ Ասոր համար ալևելեան գաւառները ձրքան կրօնքդ հելինականը եւանդ՝ իրենդ հետեւողներուն լըվացվիլ և մաքրութի կապըսպըրեին • ինչպէս որ ըրաւ տաճկաց աղանդապետը • և ասանկ սահմանադրութիւններուն գլխաւոր նպատակները ռկնալ՝ աւուրջ պահելն է ժողովուրդը։

Ուսում՝ թէ որ տուներդ և կարասիքդ (իշեաները) և լաթերդ և բոլոր դուրսի երևոյթքդ բարեկարգութիւնդ և մաքրութիւդ ցըցնեն վըրադ, և Աստեղնախուսին կերսոմէ ալ չափազանց չըլլայնէ՝ հասարակութեան առաջը յարգութիւնդ կըստանաս • պատուոյ արժանի մարդ մը կըսեպվիս։ Պէտք չէ որ սուղ բաներ ունենաս տուներդ կամ կըռնակերդ • միայն մաքուր ըլլաս կօգտէ • այս մաքրութիւնը աղքատութենէ վրայ ալ վարագոյր մը կըլնայ ըլլալ։ Ճաշօնդի մեծերուն նմանելը խեղճութիւն է, որ վրանին մէկ պըզտիկ թաշկինակ (մանտիլ) մը կառնեն, և մէկ անգամ մը միայն գործածելէն ետքը մէկդի կըձգեն • մէկ մը նալ ձեռք չեն առներ • բայց աղուոտ խըլտոտ թաշկինակ ալ վրատ պահել՝ և ուրիշին ներկայութեանը հանել գործածել՝ ամօթ է։ Ասանկ հասկըցիր շատիկն և վարտնէքդ և ոտքդ ամանդ և ուրիշ հագուստներուդ վրայ ալ • որ քրտինքդ հոտուծըթած ըլլալով՝ փափուկ հոտառութենէ ունեցող մարդիկ քովէդ կը փախչին։

Ասով ըսել չեմ ուզեր որ՝ մեկ քաղաքին անկլուխ կամ բաւեկիրթ ըլլալը՝ այն քաղաքին մէջ գըտնըւած լուսցալուարի (չամաշըրճիի) խանութներու շատութենէն քիչութենէն կառնըվի. այլ (մանաւանդ Եւրոպայի համար է խօսքըս), որովհետեւ թուղթերը լաթի կըտորվանքէ կըշինվին. մաքուր թուղթի գործարան չունեցող քաղաքը, որ աղէկ գիրքեր նաւ սեւ թուղթի վրայ կը տպէ, նշան է որ մաքրութեան սէր չկայ։

Ինձի անանկ կուգայ որ՝ իրաւունք ունինք հին Եգիպտացիները քամահելու, որ սուգ ունեցած աւեներնին գլուխնին և երեսնին տիղմով (չամուռով) կը ծեփէին սուգի նշան տալու համար. և Հռովմայեցիները բաղնիք երթալէն ետ կենալով՝ սըգաւորին աղտոտութիւնը որպէս թէ պարծանքի արժանի բան մը կըլլար։ Մինակիք ալ՝ անցած ժամանակները բաւեկենդանի զուարճութենէ (քառնավալի) օրերը իրարու վրայ հում հաւկիթ կը նետէին. որ կոտրելով իմայիր թէ ինչ կըլլար անոնց վրան։ Հիմա ասոր տեղ շաքարեղէն (շէքէրլէմէ) կը նետեն. որ թէպէտ առջինին պէս աղտեղի չէ, բայց նեղութիւն կուտայ։ Անիկա ատեն ատեն քաղաքական օրէնքը ալգիլեց. բայց գլուխ չի կըրնալով ելլել՝ զինջաւ և թոյլտվութիւն ըրաւ միայն կանանց. մըտածելով որ ասանկ վայելչութեան դէմ բաները կընիկ մարդոց աւելի դէմ գալուն համար՝ քիչ ատենի մէջ գործածութենէն ետ կը կենան, և ինքնին կը խափանի օրէնքին չի կըրցած խափանածը։

Հագուստին ձևն և գործածութիւնը վրայ՝ ըսածնեմէս զատ բան մը նոյն ունինք նայելու, որ է պարկեշտութիւնը: Ուսում կանանց ձիտը և մազերը դուրս ձնալը՝ այնքան գայթակղութեան պատճառ չըլլալով՝ շատ ծանր չի սեպվիր • բայց դատապարտելու արժանի՛ են այն հագուստները և հագնելու և զարդարվելու կերպերը որ սովորութենէն եվեր տեղ բացը կը թողուն: Ամէն կին չի կրնար մոռնալ որ՝ իրեն գեղեցկութիւնը շատկեկ ցըցընելու ուզելով՝ վայելչութիւնը և հաճոյ երևելու շնորհքը կը կորսընցընէ • և ուրիշին գովելի երևելուն տեղը՝ պարսաւելի կերևին: Պէտք է գիտնալ որ աչքէ հեռու եղած գեղեցկութիւնը՝ աւելի մեծ կուգայ մարդոյս երևակայութենէը: Որովհետև միտքը բանմը երևակայելու ըլլայնէ՝ իրեն սիրած և հաւնած զարդերով և կերպերովը կերևակայէ անիկայ • ուստի երևակայութեան սահմանը պըզտիկցընելը՝ գեղեցկութեան սահմանն ալ պըզտիկցընել է: Ասոր համար Ախգուրկոս չուզելով՝ որ կընիկ մարդիկ եւրիկ մարդոց վրայ շատ իշխանութիւն ունենան, մերկ կաքաւելու հրաման ըրաւ իր դրած օրէնքներուն մէջ: Ասոր հակառակ՝ Բօբբէա անուն կինը՝ որ ինքը զինք զարդարելուն կերպը աղէկ գիտէր, քանի՛ որ դուրս ելլերնէ՝ երեսին կէսը շարսով կը գոցէր: Հռոմեները՝ Աղէքսանդր Մակեդոնացին Ռօքսան (Ռուշանէ) ըսված աղջկանը հետ կարգըվելուն հանդէսը ցըցընող պատկերին շատ հաւնեցան: Այս պատկերին մէջ նկարված էր Հեփես-

ակոն , ձեռքը հիվեներան ջահը • անկէց ետքը նոյն
նակ Հիւմէն՝ որ կռապաշտները հարսանեաց աստ-
ուած կըսէին • անոր ետևէն մանր Սէրեր , (քանզի
կռապաշտները սէրն ալ չաստուածներուն կարգը
առեր էին) • ասոնց ետև քանին Աղէքսանդրի զէն-
քերուն հետ կը խաղային , ետև քանին ալ՝ Ռօքսա-
նին երեսը գոցած քօղքին ծայրը բըռներ վեր կը
վերցընէին՝ անոր գեղեցկութիւնը ցըցընելու հա-
մար , և աղջկանը երեսը մեծի այնքան կերևէր :
Պարտասիոս պատկերահանը՝ ուրիշ պատկերներ
քաշէր էր , որ Աթալանդա անուն գեղեցիկ աղջիկ
մը մերկ և անվայելուչ կերպով պառկած քընացած
կը ցըցընէր • այս ալ թէպէտ շատ վարպետաբան
գործ էր , բայց Աղէքսանդրի հարսանեաց պատկերը
անկէց շատ եվեր յարգութիւն գըտաւ , որ Ոլմ-
պիա քաղաքը հանդիսականներուն առաջը դըրված
ըլլալով որ տեսնեն , դատաւորներուն մէկը զարմա-
նալով ըսաւ • ‖ Ըմբշամարտներուն (բէհլիվաննե-
“րուն) ձիթենիի ճիւղէ պսակ կուտամ , բայց այս
“պատկերը գրողին՝ որ պարկեշտութիւնն ու գե-
“ղեցկութիւնը ասանկ աղէկ իրարու ձգորդել գիտ-
“ցեր է , իմ աղջիկս կուտամ :

Գանք մեր խօսքին : Սէր և սիրահարութիւն ըս-
ված կինքը՝ շատ վրայ տարածվելով կը տկարանայ :
Մէկ կինը որ բայց դուրս կելլէ , տեսողին միտքը
կը բերէ՝ թէ անպարկեշտ պիտի ըլլայ անիկայ , և
ուրքան գեղեցիկ ըլլայ , միտքին ասիկայ մըտածել տա-
լով՝ բոլոր գեղեցկութիւնը ըսելիքը կըլայ :

ՄարդուԹենէն և ամբչխոտուԹէն և համեստուԹենէն զատ՝ հագածը պիտի վայլէ՛ալ հագնողին։ Սերին և տարիքին և արուեստին և աստիճանին համեմատ վայլելու հագուստներ կան։ Կընիկ մարդու հագուստը հագնող, և կընիկ մարդու պէս իրեն զարդարանք տուող մարդը կը պարսաւենմք։ Ինքը զինք գեղեցիկ ցուցընելու համար՝ քանի տարիէն երիտասարդի պէս զարդարվող ծերը յիմար կը սեպվի։ Եկեղեցական մարդ մը՝ իր ժամանակը սրբաստուներուը անցընելովը Թէպէտ գէշ մարդ չըլլար, բայց իրեն պատիւը կը պակսեցնէ և հարկիքը կը Թեթևցընէ։ Մանաւանդ Թէ որ քահանայական և կուսակրօն վիճակի չվայելելու կերպով տազնապ ըլլայ։

Ասոր համար Ադրիանոս կայսեր դրած օրէնքին ալ շատ հաւնած եմ, որ ծերակուտին ազնուականներուն առանց վերարկուի դուրս չելլել կը պատուիրէ. և յայտնի է որ վերարկուն Հռոմայեցիներուն պատուոյ հագուստն էր։ Մէկը պատրէին նէ՝ վերարկուն հեռը տանելու Թող չէին տար։ Զեմ ուզեր որ խելացիուԹեան և առաքինուԹենէ առեղծ հագուստին ձևն ու զարդը բռնէ. բայց նվազ լաԹերուն ամենևին հոգ չի տանիր, և չգիտեր որ հասարակուԹիւնը մէկ մարդը իրեն լաԹերէն կը դատէ, անոնց անխելք և աշխարհի անհմուտ (աճիւն) մարդ մը սեպելու է։ Այս մտքով բանաստեղծին մէկն ալ կըսէ որ՝ ||Մարդըս այնքան արատաւոր չէ որ լաԹերէն ներս ալտին որակուԹիւնը տեսնէ։

Վայելու բան հագնելու վրայ խօսելով՝ այն ալ

հատկացընել կուզեմ, որ ալիտք ե մարդու իրեն ու-
ժը օգտած հագուստը հագնիլ։ Ուստի այս բանիս
թէ քիչ և թէ շատ ծախք ընելը՝ միապէս արժանի
են պախարակելու։ Շատ անգամ մարդիկ իրենց
վերերուն նմանելու փափաքով՝ հագած լաթերնուն
վրայ անանկ ծախք կընեն՝ որ իրենց վաստակին
ձեռք չի տար։ || Մինչև հնակարկատներն ալ (կա-
«կիչներըը), իրենց կանանց բոլոր օժիտը (ձէհէ-
«զը) անոնց լաթին կը խարճեն. և տղաքնին նո-
«հալ՝ ուսելիք չեն գըտներ, անօթութենէ կը մեռ-
«նին || կըսէ բանաստեղծին ոիկը։

Իր կարողութիւնը վերցընելու աստիճանէն եվեր գնում լաթ հագնողը անանկ խեղճ մը նէ որ՝ եկող տալի քուռչ հագնելու վտանգի մէջ կը ձգե զինքը։ Կամ ուրիշները անանկ կարծիք ընելով որ || իրեն ծախքովը չէ հագված, այն լաթերը ուրիշ մարդ չի-ներ է իրեն ||, համարումը կը պակսի. || Իր վիճակին «ձեռք տըվածէն եվեր իրեն և իր տղոցը վրան գը-«տնելով՝ ունեցած ոսկին կինջեցընէ ըս-«տակի. և պէտքի ատեն ծախք ընելիք չունենալով «կիմանայ որ աղքատութիւնը զինքը բըռներ է, «նախատինքն ու անարգանքն ալ շատ հեռու չէ՝ «եւևէն կը հասնի։

Աստր հակառակ՝ իր վիճակէն վար հագնողմարդն ալ անհոգ է. և կըծռտութեան անուն կըտանայ։ Շաբըէն անուն գիտուն մարդուն՝ որ փրանսայի ճեմականաց ընկեր էր, իրեն ընկերները Սոդէ ան-պէս կըսէին. քանզի անանկ հին և կարկատած լաթ

կը հագնէր որ մամուկի բոյն կը նմանէր։ Մարդոյս պարծենկոտ բարքը այնքան անկանոն է որ՝ երբեմն հանդերձին նորութեանը և աղվորութեանը վրայ պարծենալու տեղը՝ հնութեանը և աղտեղութեանը և կարկտոտաններուն վրայ կը պարծենան։ Տըլաթռըմուլ ըսված մարքէղը եվեըօք լինքնահաւան ըլլալուն համար, շատ ծիծաղելի մարդ էր. շատ անգամ հին և քըռչըլոտ լաթեր կը հագնէր՝ անանկ պալատը կերթար թագաւորին հետ կը խօսակցէր, որ տեսնողները իրարու հարցընեն, այս աղքատ հագուստով մարդը ո՞վ է՝ որ թագաւորը ասոր հետ այդքան ընտանեբար կը խօսի. և ինկաւ ըսեր. այդ մարդուն Տըլաթռըմուլ կըսեն։

Մարդոյս խելքը աւելն ատեն ինկ չուրի վրայ չէ. քաղաքական կրթութիւնը օրէ օր առաջ երթալու վրայ է. ուրիշին հաճոյ երևելու նայիլ պէտք է. մականրպութիւնն ալ մարդուն ձանձրութի՛ կը բերէ. ուստի հարկաւ պէտք է որ՝ լաթերը ատեն ատեն փոխվին. ասոր դէմ կենալը՝ պարապ բանի համար և շատ անգամ ալ բնաւ ինկ պատճառ մը չունենալով՝ հասարակութե՛ ուզածին դէմ գալ է։ Ուստի մաքրութենէն և համեստութենէն և վայլածը նայելէն զատ՝ պէտք է որ ինկ մարդ մը իրեն գըտնըված երկրին սովորութեանն ալ ընդհանուր (նայիլ ըլլայ) հագուստի ընտրութեան վրայ. ինկ մը այն տեղի բնակիչներուն դէմ չի գալու համար. չէ՛նէ անոնք ալ ասոր վրէժը կառնեն՝ (էօրնէկսիզ) անուն դընելով վրան. ինկ մը նաև որ՝ ասանկ թեթև և մանր

բաներու մէջ հասարակաց կամացը և ախորժակին
պիջանելով, այն տեղացիք ալ աւելի համարձակութիւն
կուտան անոր աւելի մեծկակ բաներու մէջ. և այն-
քան ալ սաստիկ և անաչառ դատաւոր չեն ըներ վը-
րան: Եւ յիրաւի թէ որ հագուստովը այն տե-
ղացւոց չի նմանիներ՝ անունք ալ կըակըսին ամէն մէկ
ըրածը թողածը և անտարբեր գործքերն ալ քըն-
նութեան տակ ձգել. իր մէկ քայլափոխն ալ ուրի-
շին քննութենէն չի կրնար ծածկել. ամէն մանր
պակասութիւնները՝ ամէնուն ականջը կը հասնի. և
քուն չափէն շատ մեծ կերևի: Այս բաներուս հա-
մար Կատոն Ուտիկեացին ըրածը գովելի բան չէր,
որ երեն յամառ (ինատ) բնութեամբը անտարբեր
բաներուն մէջն ալ հասարակաց սովորութիները դէմ
կենալով գիշերվան լաթերով դուրս կելլէր. և ոտ-
քին ամանը ոտքին տակը հագնելու տեղը՝ ոտքին
վրան կը կապէր: Պլուտարքոս կըսէ որ՝ հիներուն
սովորութիւնները նորոգել կուզէր. և Հռոմուլոսի
և Կամիլլոսի արձանները ցըցնելով ինքը զինք
կարդարացներ, որ միայն գիշերվան լաթ հագած
էին: Բայց թէ որ հիներուն սովորութիւնը մեզի
կանոն ընդալ պէտք է նէ՝ հարկ կըլլայ որ զօրապետ-
ները կով մորթեն, անոնց միսը խորովեն. թագա-
ւորաց կանայքն ալ լաթի մոխիրջուր ընեն. ինչպէս
որ Հոմերոս Եղիոնականին մէջ կը պատմէ որ այն
աւեններըը կընէին. հիմակվան քրիստոնեայներն ալ
ապաշխարելու համար եկեղեցիներուն մէջ յարդի

վրայ պատկին *։

Մեծամեծ մարդոց մարդասիրութեան և քաղաքավարութեան գործ մը կը սեպվի, որ ուրիշ երկիր մը գըտնըվին նէ՝ այն տեղի հասարակութեան սովորական հագած կերպովը հագվին • ուստի Գերմանիոս անգամ մը Եգիպտոս գացած ատենը Հռովմէական պատմուճանը չի հագաւ • մինակ կը պըտըտէր առանց պահապան զօրքի • Յունաց հագվելուն և զարդարվելուն կերպին ինքը զինք յարմարցուց • ինչպէս որ Սկեպիոն Ափրիկէացին ալ Սիրակուսա գնացած ատենը ըրեր էր։ Եւ Աղէքսանդր Մակեդոնացին՝ Պարսից Թագաւորական աթոռը նըստելու ատենը՝ Պարսից Թագաւորներուն պէս զարդարվեցաւ • և Կղոդիոս փռանսըզը՝ փռանսայի ռէջ Հռովմայեցւոց ձեռքը եղած գաւառները գընացնէ՝ Հռովմայեցիներուն պէս հագաւ և հին պատուական նշաններ առաւ վրան։

Բայց սովորութեան ալ այնքան ծառայելու չէ՝ որ գեղեցկութեան և վայելչութե՛ն ալ բերկնէ՝ անկէց հեռանալը անհնար սեպենք։ Հապուստ ըսածնիս՝ մեղ օրէնք փոփոխութիւններէն պահպանելէն և մարմինիս գոյելէն զատ՝ մարմնաւոր գեղեցկութի՛մը և վայելչութիւնմը և աշխուժութի՛ մըն ալ պիտի տան։ Հապուստին մի և նոյն ձևը

ծ։ * Կամ սարկաւագին ‖ առ դրուն եկէք և առղթեցէ՛ք ըսած ատենը՝ ապաշխարողները դուրս եկան • ինչպէս որ ատեն մը կընէին։

ամէն մարդ գեղեցիկ և վայելուչ չի ցըցընէր . ամէն գեղեցկիւսալ մի և նոյն գոյն չի վայլէր : Ովիդիոս կըսէր . շէկերուն (սարընեերուն) գեղեցկութիւնը կեվեւցընէ սև գոյնը , և ձերմակ լաթը թխամորթ մարդիկ գեղեցիկ կը ցըցընէ . վարդագոյն հագուստով աղվոր երևցողը մանուշակագոյն (մօռ) հագնելով՝ աղվորութիւնը քիչ մը կը կորսընցընէ : Ինկիլիզ կանայք՝ որ նորաձևութէ յարմարելու համար իրենց բնական մազերը կը կըտրեն և (բէհուքա) գործ կածեն , այդ յարմարութեանը խաթերը համար իրենց գեղեցկութենէն անցան :

Երբ որ սովորութիւնը դժուար գայ մեզի և նեղութիւն տայնէ՝ այն սովորութենէն ալ կըրնանք ետ կենալ : Առաջները Հռովմայեցիք ձեռքերնին միայն մէկ մատնիմը կը դնէին . եոքը աոէն մէկ մատին մէյ մէկ մատնի . անկէց եոքը՝ մատվընեերուն աոէն մէկ յօդուածքին (օյնախին) մէյ մէկ մատնի , մինչև որ ձեռվընին չէին կըրնար մէկ բանի մը գործածել : Ասիկայ այն աստիճանը հասաւ որ՝ տարօրոյն աոէն մէկ եղանակը փոխվելուն՝ մատիններն ալ փոխելու սովորութիւն մտաւ :

Այս անտեղութեանս պատճառ այն է որ՝ զարդի վերաբերեալ բաներու եուէք ինդուշնելուն շատը՝ գեղեցկութեան և վայելուչ երևելու համար չեն զարդարվիր , իրենց հարստութիւնը ցըցընելու համար կը զարդարվին . ուստի հարուստները՝ զարդին գեղեցիկ ցըցընելը չեն նայիր , սուղ բան ըլլալուն կընային : Գուլիելմոս Ռօսսօ անուն ինկլ-

լեզի Թագաւորին հանդերձապետը (խաֆդան ա-
ղասին) օր մը Թագաւորին ջուխտը ուղի առնան
(խուռտուռա) առեր էր, տարաւ առաջը դրաւ։
Թագաւորը գլնը հարցուց. հանդերձապետը ըսաւ.
երեք շէլլին տըվի*։ Այդ ի՞նչես ըրեր ըսաւ
Թագաւորը. միայն վրայի կերպասը առիւծ ուղղը-
լաւ էր։ Թէ որ ինձի ընդունելի բան ընել կու-
զես նէ՝ առաջիդ ջուխտը մէկ մառ պիտի ընէ**։
Հանդերձապետը գնաց ուրիշ ջուխտ մը առաւ՝ որ
առաջինին աղէկութիւնը չունէր, և գլնը մէկ մառ
ըսաւ։ Թագաւորը ըսաւ. հա, ասիկայ աղէկ է. մէկ
մը նալ կամ ասանկ ծառայութիւն ըրէ ինձի, կամ
քնաւ մի՛ ըներ։

Հարկ է զգուշանալ անանկ լաթեր հագնելէն որ
մէկ կոչնականութիւն մը յարգնելու նշան են. կամ
սիրտ ծակելու բաներ կը ձըգեն մարդուն միտքը։
Օրինակի համար խօսինք. փառասիրի խռովութեան
օրերը՝ պօնապարտէին առենէն քիչ մը առաջ՝ կա-
նանց հագուստի ձևը եղաւ. որ Ա լա կիլեօթին
կըսէին. հիմա մէկ ազնիւ կինը՝ այն ձևով լաթ

ծա։ *Շէլլին՝ Ինգլիզի դատակ է. քսան շէլլինը՝
մէկ լիրա ոսկեղին կընէ. և մէկ լիրա ոսկեղինը՝
հիմակվան գնովը 110 դահեկանի չափ կընէ։

ծա։ **Ուրիշ օնձա կամ կէս լիարա ոսկին՝ մէկ
մառ մը նէ. և օնձան՝ ուրիշ տարամ է, ուստի մառը
կըլլայ 64 տրամ։

հագնելը ամօթ կըսեպէ • որովհետև տեսնողին միտքը այն տեսնվան եղած գէշութիւնները կուգան։

Վայելչութեան դէմ ուրիշ բան մը նայլ այն է որ՝ լաթի գեղեցկութեան վրայ չափազանց ուշադրութիւն մը ընել • (տանկներուն կըսեն մօտամի)։ Ովսատիս բանաստեղծը մէկ հարուստի մը համար կը պատմէ որ շատ հարուստ ըլլալով՝ իր հարստութիւնը ցըցընելու համար վեց կանգուն երկայնութեամբ լաթ կը հագնէր, որ իր հասակէն շատ կէվընալ և փողոցները կավլէր • տեսնողները ծաղր ընելով վրան կը խնդային • շատին ալ ծանր կուգար։ Ինկիլիզ պատմիչները կը գրեն որ՝ Եղնասաբէթ թագուհին թէպէտ խելայլ կինն էր, բայց քիչ մը ամբարտաւան և ինքնահաւան ըլլալով՝ օրը մէկ տեսակ լաթ կը փոխէր։ Զարմանք չէ որ տեսնը հարուստ կընիկ մարդիկ՝ իրենց հագուստին և զարդերուն վրայօք տեսան ունէին առանձին, և տեսնաստութիւն կընէին • վայելչութիւնը անանց տրված ըլլալով բնութիւնը՝ տրվեցուցած ալէ՝ որ վայելուչ զարդերով գեղեցկանալու եաւէ էյնան, և երկիկ մարդոց ալ վայելուչ հագվիլ կապվիլ տրվեցըննեն։ Բայց զարմանք այն է որ՝ անանկ խելքփցած զարդասէր երկիկ մարդիկ կան որ՝ գլխուն մազը քիչ մը ծուռ կամ անհաւասար կըտրըված տեսնելով՝ մազերնին կըտրել տալու համար սափրիչի չեն հաւնիր։ Կարին մէկ տեղը կարգէն դուրս փախեր է, դերձակին հետը կռիւ կընեն • առած կամ առնելու կերտասին (խումաշին) գոյնը անանկ քիչ

մը նեռած ըլլայ որ շատ յայտնի ալ չըլլայ՝ կերպասավաճառին (խուռմաշճիին) հետ կըռիւ կընեն. վրանին պըզտիկ հայելին և մազխիլը (ձըմպըզը) պահած չեն ընէր, որ երբեմն երեանին ալ պէտք չէ՝ ալ տեղ մազը բուռած ըլլայնէ փըլըցընեն: Խօսք չունիմ անոնց որ՝ մուշկով և վարդի ւռղով և ուրիշ անուշահոտ բաներով օծվելով՝ դուրս եկած աւեներնին ալ մը ալկի դնին ալ մը ալկալդին նազելով (սալընմիշ ընելով) կը քալեն. ալ մը նալ վերէն վար իրենց վրայ կընային, անկէց եաքը չորս դին անգամ մը աչք կը պըտըտացընեն, որպէս թէ մի իրենց (աֆէրիմ մաշալլահ) պիտի ըսէ: Իրենց անանկ կուգայ որ՝ դուրս ելլալնին հասարակութեան ալկ շնորհը ըլած կըլլան, որ զիրենք տեսնելով կը զուարճանայ: Ասանկներուն չեմ ըսեր Վեսպասիանոս կայսեր ըսածը, որ ալկը սանկ զարդարված տեսնելով, որ վրայէն մուշկ կը հոտէր, ըսաւ, «Վրայէդ սխտորի հոտ գալը ինձի աւելի ընդունելի էր»: Միայն անոնց լմացում կուտամ որ՝ դէմերնին ելլողներուն ալկ անգամ մը երես նային, և ժպտելնին (սըռըտմիշ) ընելնին տեսնեն նէ՝ գիտնան որ ծաղրելու և անարգելու նշան է անիկայ, ուրիշ բան չէ:

Քարախտ ըսված վէրքերնի մարդիկը մեղքընալու արժանի են, որ ճճիներուն կճելէն ազատ մնալու համար՝ բոլոր անձերնուն վրայ շեռ կը քսեն. որով մարմիններնին բոլոր կը կարմրի եփած խեչափառ (չաղանօղ) կը դառնայ: Բայց երեսին գոյնը գեղեցիկ

ցըցընելու համար (բօմպա) քըսելը աղտայն մնաա
տալէն զատ՝ կանայք աւելի գեղեցիկ երևելու սե-
ղը ծաղրական բան մը կեւնին, և շատը իրենց գե-
ղեցկութեանը վրայ կասկած ունեցողներն են՝ որ
աանկ զարդերէն գեղեցկութիւն կը մուրան։

ԿՈՒՍՈՒՄ Ը

Նորելուկ հագուստներու վրայ։

Նորգիւծաբանութի գրող բանաստեղծները՝ իրենց գրածները կարդացողներուն երևակայութիները աղէկ մը իշխելու համար՝ չափազանց խօսելու սովրած են. ամէն բան իրեն բնականէն մեծ կամ պզտիկ կը ցըցընեն, ճշմարիտ և բուն չափը պահել չուզին։ Ամէն բան տգեղ կը ցըցընեն. ճանճը փիղ կընեն, բոլորովին անվնաս գործքերուն ալ յանցանք մը կը գտնեն։ Հանդերձի նորաձևութիւն վրայ շատ խօսքեր խօսած ունին ատոնք, իրենց երգիծանքին նիւթ մը նալ ասկից ալ չըլլայ որ՝ մէկ քօռտէլա մը, մէկ գլխարկ մը, անուշ հոտերը, սուղ և քիչ գտնըվելու փոշիները մարդուն երեսին բնական գոյնը մէկ մը կը ձերմըկցընեն, մէկ մը կը կարմըրցընեն. ատանկ մտածութիւններով հերիք ելլան ատոնք ատեն ատոնք բարկութիւն շարժել. ուսան

մէկ գլխու զարդմը պահարակելու համար՝ ամէն կերպ զինքի ձեռք կը զարնեն. զարդերուն տուփերուն կործանիլը՝ հայլիններուն կոտրիլը. իրենց բազկականներուն բնաբան կընեն. և մեզ կը յորդորեն որ՝ բնութիւնը մեզի օրինակ բըռնենք. նորաձեւութիւնը օր աւուր վրայ կը փոխվի՝ և բնութիւնը ամենևին անփոփոխ է կըսեն:

Ա. Ասոր էն առաջ տալու ընդհանուր պատասխանըս այս է որ՝ թէ որ ամէն բանի մէջ բնութիւնը հետևելու ըլլանք նէ՝ մերկ պըտըտելու կըլլանք, որովհետև մերկ ծնած ենք: Բայց նոյն իսկ վայրենի մարդը՝ որ մեզմէ աւելի մօտ է բնութեան, կուզէ որ այնպէս իրեն նմաններուն աչքին գեղեցիկ երևնայ. ուստի զարդերը գործ կածէ երբեմն իրեն անձին վրայ՝ ծաղիկներ նկարելով, երբեմն իր վրան առած կաշիին վրայ՝ փայլուն քարեր կախելով, և այլն. ուստի թէ՛ մեր անձին և թէ՛ ուրիշին աղէկ և վայելուչ երևցած բաները՝ մեր վրայ ցըցընել ուզելը բնութեան դէմ բան չի կըլլար ըլլալ: Բնութեանը ձմեռվան առեն մեռածի պէս, և ամառը չորցած ըլլալը մարդ չի սիրէր. ամէն մարդու աղէկ կուգայ նոյն բնութեան գարնան օրերը ծաղիկներով՝ և աշնան օրերը պտուղներով զարդարելը: ||Բնութիւնն ալ թէպէտ իր ձամբէն դուրս չենք ուզեր, բայց գեղեցիկ կուզենք տեսնել||:

Ասկէց զատ, մարդոյս բնութիւնը անանկ է որ՝ իրեն բան գործ և զբօսանք կուզէ. միակերպութենէն կը ձանձրանայ. նորութիւնը զուարճութիւն կը բե-

րէ։ Անձը զարդարելը՝ վայրենի վիճակի ՝ջ մարդը զբօսեցընող ՝կ խաղալիկ մը նէ , որ իր մերկ մարմնոյն վրայ ծաղկի կամ ուրիշ բանի մը ձև կը գրէ , որ իրեն աչքին գեղեցիկ երևցածին պիտի նմանի , ասոր կուզէ որ՝ ուրիշները իրեն հաւնին։ Իրենց ապրուստին համար աշխատելու կարօտ չեղողներն ալ՝ թէ որ իրենց հագուստին և զարդարուն և գեղեցկութիւնը չի պարապէնին՝ անգործ ձնալով սրտերնին շատ պիտի նեղանար , և ասկէց պիտի հետևէր որ՝ բարի վարուց դէմ մոլութեան մը հետևէին։

Բայց մենք տահա աւելի խորունկը չի մտած՝ վայրենի ժողովուրդներուն ու կըրթեալ ազգերուն զարդի վրայօք ըրած նորաձևութիւննին իրարու հետ բաղդատենք։ Վայրենիները կամ բոլորովին մերկ՝ կամ մերկի պէս ըլլալով՝ բոլոր զարդերնին իրենց անձինը վրան է , այսինքն՝ իրենց մարմնոյն վրայ։ Կրթեալ ազգերը լաթ հագնելով՝ զարդերնին իրենց անձէն դուրս զարդերուն վրայ է։ Վայրենիները խելքի դէմ բան կընեն , ուսոր ըրածնին տգեղ կերևի ։ կրթեալներուն՝ անտարբեր բան մը նէ ըսելն եվէ բան մը չենք կրնար ըսել ։ քանի ուզած աաեննին կրնան զարդը իրենց վրայէն հանել ։ և տգեղ երևիլը հասկընանէ՝ կը հանեն ալ։ Բայց մէկ անգամ մը գլուխը էզմելով ձևը փոխեն նէ՝ ինչպէս որ Ամերիկայի շատ ցեղերը կընեն , անկէց ետքը մէկ մը նալ իր առաջին ձևը և բոլորակութիւնը բերել անհնար է։

Եւրոպա՝ մարդուն անձինը վրայ մշտ ձեռալու ջորդի նշան մեայն ունկ հատմը կայ, որ է օղ կախելու համար ծակված ականջին ծակը. ասիկայ ունկ անպամմը ծակվելէն ետքը չի գոյվիր. մօրուքնեբուն և մազերուն զարդը անանկ չէ. քանզի մազերը երկրննալով՝ առաջկու պէս կըլլան. կըրնաս ասկն ունկ անգամին ոչ ունկ ձևուդ կըտրել կամ բնաւ չի կըտրել։

Վայրենիներուն նորաձևութիւնը անանկ չէ. գրեթէ ամէնն ալ անխնայութիւն (խըշխութիւն) են, որ մարդոյս ձևը տգեղ և անճոռնի կերպովմը կավրեն։ Քրիստոնեայ կըռճկուկ ոսկորը ծակել, պըռընձին վրայ ձեղք բանալ. երեսը ճըլքըռտել, ականջը երկընցնել և մէս կըտրելով անանկ ծակ բանալ որ՝ մարդուն երկու մատը ունկէն ծակին ունջ սըղմի. շրթունքը կարճըցնել, գլուխը սրնմելով տափկըցնել կամ երկար բոլորակ կամ քառակուսի ընել, առջևի առղանելը քակել հանել, կապով սրնմելով երեսները ուռեցնել, քիթը տափկըցնել, բոլոր մարմինը ճըղքըռտել, մատվնեբուն ունկ երկու յօդուածը կըտրել և այլն. ասոնք ուրիշ տեսակ բան են. մեր նորաձևութիւնն է գլխարկնիս այսօր պըզտիկ շինել, առտուն վեծցնել. օր մը կարճ կէս ունքէ հանդերձ (էնթարլի) հագնիլ, միւս օրը մեր հասակին չափովը հագնիլ. և այլն։

Ը. Նորաձևութեանց փոփոխութիւնները ամէն տեղ առանց պատճառի և ծիծաղական չեն։ Երկար մազ գործածել և անոնք գանգուր (խըվըտ-

ձլիս) պահելը՝ հիմա հինցած սովորութիւններ են. ուստի մազ սանտրելը և գլուխ շիտակելը՝ առաջուան չափ աշխատութիւն չեն ուզեր: Մազերուն վրայ խնամքին ձեւական փոշի ցանելը՝ հիմա չկայ. ասկե պատճառած ալեհեղութիւններն ալ չկան. լաթերնիս մաքուր կը մնայ: Մազերը ճերմակած ծեր մարդու մը գլուխ տեսնելիքդ՝ հիմա նրբեն վիճակին վայելելու մէկ համեստ (բէեուզքա) մը նէ. և ասոր ծերերն ու երիտասարդները քիչմը նրատրուելով՝ կրնան հաճարձակ ընտանութիւն ընել: Առեղծուածը կընդիկ մարդոց գլուխը դրածը՝ մէկ երկայն և լայն աշտարակ մը կը նմանէր. ծանր էր, և շատ տեղ կը բռնէր. և երկու ժամ կուզէր առանկ գլուխ կապել և շիտակելը. հիմա այսպէս չկայ: Փիլիսոփայութեանը յորդորելովը՝ հիմա վերցուած են երկաթէ և փղոսկրէ շինուած լանջանոցները (սինէպէնտները) որ կանանց ոչքը կը սխմէին, և մեղսանման մէկ ձեւ մը կը խօթէին անոնք: Ոտքի ամանները բարձր կրունկները (էօքձէները) հիմա անսովոր (պարմէթ) բաներու կարգ անցան. և հիմակվան ոտքի ամաններով քալելը՝ աւելի բնական և դիւրին է: Ականջնե՛ր ալ՝ նրբենց հագուստին չափազանց երկայն քղանցները (բէհէրը) կըտրեցին, որ տեղը երթայինէ՝ թէ ճամբան և թէ երթալու տեղերնին շատ նեղութիւն կուտար. այս նեղութիւնէս ալ ազատեցան՝ աւելորդ ծախ-

քէնալ*: Առեւտրի Եւրոպական կանոնք ոչ քէնվալ ոչ ալ բանը կը հագնէին բեհէրը բաց, և լայն շինված, և չի սրմքելու համար տախտակներով ներսէն պինդ բռնած. որով ոչ վրանի (չատրի) պես բանը կերևէին կամ ինչպէս որ բանաստեղծը կըսէ՝ ձագ ունեցող հաւու պես, որ ցինը (չայլասը) առնելով՝ թևերը կը բանայ և ձայն կը հանէ, որ ձագերը տակը ժողվվին. այս ալ հիմա վերցած է:

Անցած առեւտրերը կնիկ մարդոց գործը եվլօք այս երկու բանիս վրայ էր: 1. Կարճահասակ կընիկ մարդիկ երկան ցըցընել. ուստի երեք ոտնաչափ ուԹը բԹաչափ գլխարկ կը դնէին գլուխնին, և վերի ծայրնալ զանգակաձուն պես սրաձև ընելով ծոպ (սաչախ) կը կախէին. անկէց ալ վար շարեր և քօռաէլաներ՝ դրօշակի պես: Այս սովորութիւնս առաջելապես ժէ դարուն ՌՋ տիրած է Փռանսա: Մէկ Փառլէդան կրօնաւոր մը՝ այս անճոռնի սովորութեան դէմ շատ բան խօսեցաւ եկեղեցւոյ առաջանը, բայց չի կըրցաւ ասկայ վերցընել տալու խօսք անցընել. այնքան միայն կըրցաւ ընել որ՝ կընիկ մարդիկ իր քարոզը մըտիկ ընելու երԹալէն կըտրեցան: Բառատէն պատմիչը կըսէ որ՝ աս քարոզիչըս երԹալէն ետքը՝ կընիկ մարդիկ քառԹօշին (սալանկօզին) ըրածը ըրին. որ երբ որ վրանգ մը

ծ.ա: *Այս բառը՝ մեր ազգին համար չէ. քանզի փիլիսոփայութեան իրաւունքը տակաւին ականջնիս մըտած չէ:

ըլլայնէ՝ գլուխն ու եղջիւրները ներս կը քաշէ. բայց վտանգը անցածնին պէս առաջկունէն եվէլ դուրս կը հանէ. այս գառնէլութեան քարոզիչը երեթալէն ետքը՝ երևցած գլուխներուն մեծութիւնը անկէց առաջ չի կար: Ժէ Դարուն ՌՋ՝ ժապաւէնով զարդարված (շէրիտէ) գլխարկներ երևան եկան՝ որ կարգ կարգ (խատէմ խատէմ) բաժնըված և երկաթ թելերով շինված բարձր շինվածքմը ներ. ասոնց մէկ կարգին մէյմէկ կըտոր գլխապատառ (եէմէնի) կը կապէին, երկու գլխապատառին ՄՋ տեղն ալ ժապաւէնով (շէրիտով) և մազերով կը լեցընէին, որով կարգերը իրարմէ կը բաժնըվէին: Ասոնց մազերուն ասոնց մէկ հիւսը մէկ մէկ արտառոց անուն ունէր. և այս գլուխը կապել կըրցողը՝ շատ պատիւ և շատ ըստակ կը վաստըկէր: Ասոնք ասկնոտ՝ կամ հաստակը բարձր ցըցընելու համար էր: 2. Պատճառ, մարմնոյն դիրքը լայն ցըցընել: Այն վտանգէ (չատըրի ձևով) գոգնոցը որ վերը գրեցինք, և ետքնալ նորէն պիտի գրենք ուրիշ պատճառով, այս բանիս համար էր: Ամէն տեղ անանկ մարդիկ եված են՝ որ օգտակար նորութիւններու դէմ դրին ոմանք իրենց շահուն համար, և ոմանց բնութիւնը անանկ ըլլալով. ոմանք հին սովորութիւնները յարգել ուզելու համար, և ոմանք ալ ասանկ ոչինչ բաներէ յարգութիւն յափշտակելով հասարակօն ձըգնաժարի անուն վաստըկելու համար: Բայց օրէնըդիրները՝ որ խելացի մարդիկ էին, ասանկ բաները տալուծելու և տեղ նախանձաւորներուն հակառա-

կութիւնը ջրելու համար շատ ճամբաներ բըռնե-
ցին։ Մօտ աւեններըս Ռուսաց մեծն Պետրոս
կայսրը ուզեց որ՝ զբօսանքներուն ալ նորեկ ըլլան,
հիներուն սովորութիւնները բոլորովին վերցըվին։
Օրմը իրեն ծաղրածուներուն (մուխալիթներուն)
ձկկը կարգելով՝ ուղղութեան բոլոր մեծամեծները
և նախարարները հարսանիք հրաւիրեց • և ուզեց որ՝
անոնք ալ հին մոսկովիներուն սովորութեանը վրայ
հագվին, անանկ հարսանիք գան։ Ժէ Դարուն ՌՋ
հայկերըմներըը ինչպէս կը պատրաստվէին նէ՝ այն
կերպով պատրաստութիւն ընել տըվաւ։ Հին ա-
ւեններըը նախապաշարումմը կալ այն երկիրը՝ որ
հարսնիքին օրը կրակ չէին վառեր հարսնիքին տու-
նը • այս ալ ընել տըվաւ կայսրը, թէպէտ այն օրը
շատ ցուրտ էր։ Հին ավեններըը Մոսկովիներըը գինի
չէին խըմեր, միայն մեղրօշարակ (պալ շէրպէթի) և
օլի (ռախի) կը խմէին • կայսրը այն օրը չուզեց որ
ուրիշ խըմելիք հանվի։ Ան դին ան դին տրտնջա-
յողները եղան • կայսրը ծաղրելով պատասխան տը-
վաւ • ‖ Մեր նախնիքը սանիկ կընէին • անոնք մեզ-
նէ խելացի էին ‖։ Ասով քիչմը խելվընին գլուխ-
նին եկաւ, որ անկէց առաջ միշտ անցած գացած
աւեններըը գովելով՝ իրենց աւեները վար զարնելու
սովորութիւն ունէին։ Աթենացիներըը Իքարոս լե-
րանը և Աքառնէի բլուրներուն վրայ մշակութեամբ
որթ (ասմա) հասցընելը սորվեցին առաջ՝ բոլըո-
ջած (փիլհալէնմիշ եղած) գարնէն խմելիքմը կը
հանէին՝ որ պիտալի շատ նման էր, և Գինգէոն կը-

սէին։ այս խմելիքը պիտի հնարվէլէն ետքը գործածութենէ ինկաւ։ միայն դեմեստ կուռքին տօնին օրերը գործ կածէին։ Այն առեն՝ կուռքին խորհուրդը որ սորվեցընել կուզէին նէ՝ միայն անոր կուսային որ քանի մի կաթիլ (տամլա) խմէ։ այն ըսել կուզէին որ՝ հիմակվան աստեղս որ խըմելու գինի ունիմք, ասիկայ խըմելիքի տեղ գործածողներուն ժամանակներէն աղէկ է։ Այս ընդհանուր խօսվածքներէս հիմի դնելէն ետքը հիմա տեսնենք որ՝ հագուստի և զարդի կողմանէ նորելուկ բանի հետևիլը՝ ինչ օգուտ ունի թէ ծախքի և թէ բարքի։

Ե. Վայրենի մարդիկ՝ ծառի տերևներով և գազաններու չի բանված կաշիով կը հագվին. կրթեալ մարդոց ազնուականները և հարուստները՝ մետաքսեայ կերպասներէ (լբէք խումաշներէ) իրենց հագնելու փառաւոր հագուստներ կը շինեն։ Այս երկուքըս ծայրեն. ասոնց մէջ տեղը շատ լրտարէ տարբեր կերպով հագուստներ կան, որ ամէն մէկը մէյմէկ ալուեստաւորի ձեռքէ պիտոր անցնին։ Ասոնք բանտիները քաղաքացի և ազգային մարդիկ են, որ ապրուստնին միայն ասոնցմով պիտի ճարեն։ Նորաձևութիւնը ասոնց բանածներուն ծախվելու ճամբա կը բանայ. ուստի այն կարօտ ալուեստաւորներուն՝ իրենց աստիճանին համեմատ ապրելու դիւրութիւն կըլայ։ Եւ քանի որ նորելուկ բաներ շատնան և տարածվինն՝ այնքան աղքատ և բան չունեցող մարդիկ իրենց բաներու բան կ

պլանեն և կապլին։ Ուսոմ

1. Ներելուքներու հետևելը՝ դինմը կը պլինէ անանկ բաներու, որ առանց ասոր ըստակ չէլին ընէր։ Օրինակի համար. աաեն մը Հռոմ դեղին տաթը (քէհրիպարը) աղէկ փարայ կընէր. Նէմցէները ծովուն եղերքէն կը ժողվէլին՝ Հռոմ կը տանէին, տեղը ոսկի կառնէլին. ուսոմ Հռովմայեցւոց այս բանիս և ուրիշ ասոր նման բաներու սէր ձլելը՝ Նէմցէ ազգը պարապ կենալէն կազատէր. և մինչև այն աաեները փարայ չըլաձ բանը՝ այն աաեները դին ընել սկսելով՝ այն մարդիկն ալ վաստակ կընէլին։ Սեպենք թէ բոլոր աշխարհս միաբանի, (շէրիտ, քօռտէլա), շար, և մեռտքաեղէն թաշկինակները (լփէքլե մանտիլները) և ուրիշ ասանկ բաները գործ չածեն. ի՞նչ կըլայ։ Հիմա որ մեռաքի խոզակները մէկ լիպրան երեք լիրա կընէ, այն աաենը բըլուրով չըլայլով ըստակ մը նալ չէր ընէր. Իթալիայի ալ նոյնա շահաւոր մէկ բերքը կնինար. (Անոյի ալ գլխաւոր մէկ բերքն է ասիկայ). ասոր պեղացնելուն խեղճութիւնը կեվերնար, որ հիմա ալ աղքատ մարդիկ են. ըսել է որ ժողովուրդին շատը կաղքատանար։

2. Ասիկայ մէկ ճամբայ մըն է որ՝ մէկուն քով պլռված հարստութիւնը ձեռքէ ձեռք կանցնի կը պառնայ, և հարուստն ալ՝ աղքատը կը կերակրէ չէ թէ ողորմութիւն տալով, այլ աշխատցնելով, և աշխատութեան վարձքը վճարելով. և աղքատն ալ բնաւ մէկուն բան չըլայլով կապրի։

Ասոնք նորելուկ բաներուն շատութիւնը կըզննանք այն ջուրի ճամբաներուն նմանցընել, որ ինչ ծայրերնին լիճ մը կամ ուրիշ ջուր գըտնըված տեղ մը ինչ ըլլալով՝ անկէց ջուր կառնեն պէտք եղած տեղերը կը տանին և կամ պարտէզները կը ջրեն քաղաքներուն խմելու ջուր կը ճարեն։

Ասոր համար է որ՝ հին ժամանակները այսչափ նորելուկ բաներու չէին հետևէր, արքատոհմները հիմակվանէն շատ էին ամէն տեղ. և ժողովուրդին մէկ մասը՝ չէթէ բանաձին վարձք, այլ ողորմութիւն անունով ապրուստ կը գըտնէր։

Նորելուկ զարդերուն և հագուստներուն օրէ օր փոխվելուն նայելով՝ հիմակվան առեղծ անցած առեղծներէն այնչափ աւելի է, որչափ որ բան բանելը՝ պարապ կենալէն, և ողջ մնալը՝ մեռնելէն. և կանանչով և ծաղիկով զարդարած պարտէզը՝ չոր ու ցամաք գետնէն աւելի է։

Ը. Մէկ նոր լաթը ելլէ՝ որ նորութեան հետ վայելչութիւն և գեղեցկութիւն ալ ունենայ, շուտ մը անոր եաևէն կկլնան հարուստները և մէկ մէկ հատ ալ իրենք շինել կուտան. քիչ հարստութիւն ունեցողներն ալ կը փափաքին՝ որ առնելու կարողութիւն ունենան։

Այս փափաքին հասնելու համար՝ արուեստաւորները նոյն բանին նմանը կը շինեն աժան նիւթէմ մը, բանվածքին ալ այնքան չեն աշխատիր. որով առնը իրարու նման զարդ ունենալով՝ հարուստներուն ունեցածը ուրիշներուն հետ կը շփոթի։

Հարուստները՝ որ միշտ աղքատներէն զատվելու նշան մը կուզեն, ասիկայ հատարակաց (պոյալի) բան մը եղած ըսելով մեկ դի կը ձըգեն, ուրիշ նոր բանի մը եռևէ կըլլան։

Ասով առաջին ձևը աչքէ կ'ինայ. բայց գործածութիւնը չի խափանիր. ուստի գիննալ կաժնէ. և ասոնցմէ աղքատներուն ալ հագնելիք և զարդ կ'ելլէ։ Ասոր անունք ալ այն նորելուք զարդին հաղորդ ըլլալով կը մխիթարվին. և թէպէտ կարգը քիչ մը ուշ կուգայ իրենց, բայց անոր տեղն ալ աժանութիւնը կը բերէ։

Ե. Նորելուկ զարդը՝ իր նոր ձևոյն համար հատարակութեան փափաքը մը կը բերէ, որ առջինն ալ անկէց ունենան։ Ուստի մեկ ուժով խրթանը կըլլայ մարդոց բնական եղած ծուլութեանը դէմ, որ թէ որ ասիկայ չըլլայնէ՝ մարդը թմրութեան կը մատնէր։ Անանկ մարդիկ կան որ ատով կըսկըսին եվ եվ կէս բանիլ. և թէ որ ատանկ պատճառ մը չըլլար նէ՝ իրենց ապրուստը հանելէն եվ չէին բանէր. օրերնուն մեծ մասը պարապ կանցընէին։ Ուստի օրէ օր նորելուք բաներ ելլելը՝ ծուլութիւը և դատարկաբերութիւնը կը քչցընէ. ծուլութէն առաջ եկած անթիւ անհամար գէշութիւններուն ալ առաջը կառնէ կը խափանէ։

Զ. Երգիծաբան բանաստեղծները բարի նախանձ մը ցըցընել ուզելով՝ տգիտութիւնին ցըցուցին, Ըսին որ նորելուք բաները և զարդերը առնին ալ կեղծիք (թախլիթ և խալտ) են, բայց արուեստ-

Ներսուն ամէնէն զարմանալիներուն ալ կեղծիք (թախ-
լիթ) են. և ամէկութիւննին ալ անկէց է որ՝ կեղծիք
ըլլալով իրենց բուն գաղափարին շատկէկ նմանին։
Պատկերհանը գոյն տալով շիտակ կտաւին ոչ կող-
մը ուռեցած կը ցցցընէ. մութերուն լոյս կուտայ.
մօտ բաները հեռու կը ցցցընէ. անշուշտ կտաւիմը
հոգի և շարժում տալու պէս կընէ։ Երաժիշտը
կեղծեալ նմանութիւնմը ընելով անանկ կերպով
մը մարդոյս բոլոր կիրքը և զգայմունքը՝ մանր մանր
պարագաներուվը կը բացատրէ, որ մարդուն զարմանք
կը բերէ. ատոնցմէ զատ անհոգի և անզգայ բաներն
ալ անանկ մեր երևակայութեան առաջը կը նկար-
ագրէ որ՝ ուզած ատենը քեզի ամպ գուռալ, կայ-
ծակ զարնել, կամ ձլնձռուշներու խօսիլ, կամ ծո-
վուն հանդարտ ալիքը եզերքը զարնել կը ցցցընէ.
և այլն։ Հիմա պատկերհանութեան և երաժշտու-
թեան գիւտերը կեղծիք ըլլալով՝ անտրժելի չըն՞մի։

Ներելոք զարդեր հնարվելուն ալ գործը նոյն է։
Դուն քեզ մլտքովըդ անանկ տեղմը սեպէ որ՝ ազ-
նիւ մարդիկ և ազնուուհի աղջկունք և կանայք ըզ-
բօսանաց համար հոն եկած ըլլան. աչքի աղէկ չե-
րեւար մի որ մազերնուն մէջ ոսկիք ծաղիկ խօթած
ըլլան. ուրիշները մազերնին (քօռէլայով) եռևե-
նին կապած ըլլան. և ուրիշ ատոնց պէս բաներ. որ
տեսնողին ոչ անմեղ զուարճութիւնմը կուտան. և
ատոնք ամէնուն ալ ներելոք զարդ բսլածնելուն
պատճառներն են։

Ձենք ուրանալու այս ներելոքներուս եռևէն չ-

նաև ալ կըսուի պակասութիւններ ունենալ. նոյն
իսկ նորահնար զարդերուն ալ պակասաւոր կըսուին
ըլլալ. ինչպէս որ ասկից երաժշտութեան և պատ-
կերահանութեան գիտերուն ալ կը պատահի: Բայց
միայն այս պակասութեանս նայող պարագաներըս
տուներէն աղբ ժողվողներու (չէօբճիներու) կը նը-
մանին. որ քաղաքներուն ամէն նեղ փողոցները և
աղտեղի տեղերը գիտեն. տուն ալ մըտնենէք՝ վեր
չեն ելլեր. ուստի գեղեցիկ շինուածքներուն և պա-
լատներուն և մեծաշէն տուներուն գեղեցկութիւնը չեն
գիտեր. միայն աղբանոցը մը որ ըլլալը աղէկ գիտեն:

Է. Աստուած կինը ատելջեց մարդոյս ընկեր
ըլլալու համար, որ աշխարհի հոգերը և ծանրութիւնը
վրայէն թեթևցընէ կամ բոլորովին վերցընէ: Այս
ընկերութեանս ներքին ուժով գըտնըվելը ուզեց
որ՝ երբ տկարը երեն իշխանութեանը տակը առ-
նէ, գերիի պէս ընէ: Կինը այս բըռնութէս ինքը
զինք պաշտպանելու զէնք միայն իր գեղեցկութիւնը
ունի: Բարբարոս ազգերուն մէջ կանանց գեղեց-
կութեանը վրայ զարդերը աւելի վայելչութիւն մը
չեն տար. և կինը տանը մէջ երկանը գերի է: Կըրթ-
եալ ազգաց մէջ տեսակ տեսակ զարդեր հնարված
են՝ որ կնոջիկ մարդոց բնական գեղեցկութիւնը կե-
վեցընեն և կը պահպանեն. և կինը գերութէ ազատ
ըլլալէն զատ՝ շատ անգամ ալ իր երկանը հրամայող
կըլլայ: Ուստի կըսեենք որ՝ ինչ բանի համար որ
երիկ մարդիկ դանակ և ատրճանակ և հրացան և
թնդանօթ և այլն հնարեցին, կնիկ մարդիկ ալ նոյն

բանին համար հնարեցին (Թօվալէթա) և քօռուէ-
լանէլ և շար և (բօմադանեը) • և այլն: Եւ երբ ու-
ռկ կինը կը տեսանեմ որ զարդարված դուրս ելեր
է՝ կամ իր տանը ռջև կը կենայ, միտքս կը բերեմ
զօրապետներուն վարպետութիւնը՝ որ զօրքերնին
կարգ կարգ կը շարեն, և անոնց հրամաններ կու-
տան, որ Թշնամիին հետ կռուելով դիւրաւ յաղ-
թեն: Ասանկ ինչպէս որ զինուորական կըրթու-
թիւններով եղիկ մարդոց պետանի են, այնպէս ալ
զարդարվիլը կընիկ մարդոց պետանի է և օրինաւոր:
Կանայք քանի որ պատուելով ոգեղանանին՝ այն-
քան աչքէ կ'իյնան, ըօսքերնին չի բանիլ կըսկըսի•
կը մոռցըվին • ուստի ասոնց զգուշանալու համար
իրաւունք ունին ամէն օր ռկ ռկ կերպ նոր գե՛ղե՛ց-
կութիւն և վայելչութիւն ցըցընել իրենց վրան:

Ը • Բարոյականի կողմէն ալ քննենք: Այս բա-
նիս վրայ շատ աղաղակ կընեն սուտ խոստովանո-
րը: Անոնց ըօսքին նայելու ըլլանք՝ զարդուց և
լաթերու նորաձեւութիւնը՝ հասարակաց վարքը ավ-
րեցին • անամօթ կընիկ մարդիկ ալ ապարանջան
(պիլէզիկ) կոնեցնան կամ ունեցնալու կը փափաքին•
և այս փափաքը անոնց առնելը ռկ դի ձգել կու-
տայ: Ասիկայ հակառակորդներուն ըօսքն է • մենք
նայինք որ՝ խելքնիս ի՛նչ կը կըտրե, և մինչև հիմա
եղածներէն ի՛նչ կը տրվինք • քանի՛ այս գանգա-
տըս քիչ մը ծանրակեզ է:

1 • Առաջ աղքատ և հասարակ ժողովուրդոց վրայ
ը՛ոսինք: Կինը առնելը ըստակով պետի ծախե•

հարկ է որ վճարել ուզողին քով ըստակ գտնըվի։ Տալու ընծան ուղքան սուղ է՝ ընծայ տալ ուզողն ալ այնքան հարուստ պիտի ըլլայ։ Ասանկ բանեըուն գինը առնն առեն ալ կ՚ի մնար։ Նորելուքները քանի փոխվին՝ հինեըուն գինը վար կ՚ինջնայ։ Հաստատակ մարդիկ թէ որ գոլութի՛ն ընել չեն ուզեը նէ՝ միայն բանելով և աշխատելով կըտնան ըստակի տէր ըլլալ։ Անանկ է նէ՝ կանայք նոր զարդեըուս համար առըչնալին ծախել ուզեն նէ՝ երիկ մարդոց ալ ըստակ ունենալու համար հարկ կ՚ըլլայ աշխատիլ։ Եւ քանի որ աշխատութեան ձամբաները եվ ելլնան նէ՝ վարուց գէշութիւնը այնքան կը քիչնայ։ աշխատասէրնեըուն ձէն գէշմարտ քիչ կելէ։ Հիմա գանք հարուստներուն։ Առնց ալ պէտք է ուզած ծախքերնին ընելու համար ըստակ և դրամագլուխ (սէրմայէ) ունենալ։ Վարուց գէշնալուն չափ կըրնանք դնել հիմա առնց ունեցած ըստակին շատութիւնը։ Եւ ըստակին շատութի՛նն ալ առն մարդուն իրեն ծախքին համեմատելով կ՚ըլլայ։ Այս նայելով կըսեն՛ք որ՝ հին ժամանակներուն կոպիտութեան առեն՝ որ հիմակվան չափ զարդ չէին ճանչնար, ծախքն ալ քիչ էր։ առն մարդու քով ալ շատ ըստակ կ՚ի մնար։ անվայել գործքերու խարճելն՝ այն առեն հիմակվանէն աւելի դիւրին էր, որ հիմայ առն մարդ նորելուք հագուստներու և զարդերու ետևէ ինկած է։ Առանկ զարդերուն սէրը տիւած ժամանակը՝ հարուստներուն ըստակը կատքերու, ձիերու, առեն առեն քարեկամաց ժողո-

վերևի հատարակաց տեղերը (բուռնճկի կանուխ, քաղինո, և այլն), զբօսանքի համար երթալու, թէատրոյի, հապուսու, ժամադրավայրի, ակառակատ (միաձեվները) գործերու, և ուրիշ ասոնց պէս բաներու կերթայ՝ որ նիւթատ հարկաւոր չեն, բայց սուղ են. և պէտք է որ պատուաւոր երևնալ ուզող հարուստ մարդ մը ասոնք ընէ և ունենայ: Ասոնցմէ կոտրելն ասոնց գործերը՝ ուրիշին կամ հատարակաց վարքը աւերելու համար նարձրվելու ըտակը կը քիչ ցընէ. մէկ դիէն ալ հարուստին սէրը և հեշտութիւնը՝ այլև այլ նորելուկ բաներու վրայ ցրուելով՝ հարուստին ալ ասոնց անպարկեշտ ծախքեր շատ ընելու, ոչ այնքան դիւրութիւն կը մնայ, ոչ ժամանակ և ոչ կայք: Քիչ նուագով լսողնուն. հարուստը իր գնահատին ուրքան նարձրէ նէ՝ կընիկ մարդուն մը գնահատի համար նարձրնիքէն այնքան կը պակսէ. ասանը նստարաններըը շիտկողին (եօրղանճիին) ուրքան տայ նէ՝ անպարկեշտ կնոջ տալիքը այնքան կը քիչնայ: Ավրած բարքերուն կանոններըը նայինք նէ՝ մէկ մարդ մը ուրքան եվել ծախք ընէ նէ՝ այնքան յարգութի կը գրանէ. և ծախք ընելու մեծ օգնական է ծախքին նանպելով վարվիլը: Պատմութիւններըը կարդալով ալ կը գրանենք որ մեծ կալուածքի տէր եղողներըը՝ որ իրենց գրանըված երկրին ըտտակը բոլոր անոնց ձեռքը կը դիզվէր, անցած կոպտութեան առեններըը իրենց գեղերը գրտնըված կանանց վրայ իրաւունք կը բանեցընէին. որ հիմակվան առենըս լստնելուն ստկալ կուգայ:

Մարդիկ ունէին որ քաղաքները գեղերը կը պըտըտէին. բառակուլ կին գըլխէ կը հանէին. այս բառակներուն տէրվըտանքը բան գործ չունենալով, և հեշտութեան ուրիշ տեսակ մը չի ճանչնալով՝ ամէն առեն գործելնին այս էր։

2. Ուրիշ երեսէ մը նայ խորհրդածութի ընենք։ Սիրահարութիւնը ընկեր չընդունիր, մինակ կուզէ իր սիրածը վայելել։ Անանկ է նէ սիրահարութիւնը ժըլքան շատնայ՝ հասարակաց ըլլալու կանայք այնքան կը պակսեն. և այս կերպ սիրահարութիւնս եվեընալը՝ գեղեցկութիւնը եվեընալով կըլլայ։ Ուստի մէկ ազգ մը ժլքան տգեղ է նէ՝ գէշ մարդիկ այնքան շատ կը գըտնըվին. մէկ մարդուն շատ կին ունենալը սովորութիւնը՝ աւելի շատ կը գըտնենք վայրենի ազգաց քան թէ կրթեալներուն մէջ։ Կոպիտ և անկիրթ Սպարտացիներուն մէջ շնութիւնը յանցանք սալ չէր սեպվեր. կրթեալ և քաղաքավար Աթենացւոց մէջնալ շնութիւն կըլլար։ Սակայն օրէնքը և հասարակաց վարկումը էփ ազէկ սանձ էր այն տեղ որ շատ և յայտնի չէր կըրնար ըլլալ։ Հին Եւրոպիացիներուն կոպիտութե աւեները ունեցած պարկեշտութիւննին մեզի կը գովեն։ Բայց աստղաբաշխութիւնը չիմարութիւնէ։ Անոնք պատմողը Տակիտոս Հռոմայեցին յատկապէս այն տեսա պատմութիւնը շիներ է օրինակով իրեն ազգը կրթելու և չար վարքերնուն վրայ ամչցընելու մտքով։ Ուրիշ քաղաքաց և անկիրթ ժողովուրդներուն պատմութիւնը տեսա կը հանէ Տակիտոսի շինած գերմա-

նայուց վերքին ատորագրութիւնը: Ան-
պատճառ կը վկայեն որ՝ ոչ ազգին մէջ բար-
բարոսութիւնը այդքան եվեր չէ՝ անպարկեշտ կա-
նայք այնքան շատ կը գտնուին այն ազգերուն մէջ:
Մէկ բանը այդքան որ հասարակութեան աչքին ա-
նարդ և խայտառակ կերևին՝ այնքան ատելի կըլ-
լայ և քիչնալու ալ ընկերութիւնը: Մշա-
կութիւն չեղած կամ գէշ եղած տեղը ընկերու-
թիւններ շատ կըլլան • գեղիներուն շատը ոչ
չունենար՝ հասարակայց կըլլայ • մշակութիւնը ծաղ-
կեալ եղած տեղը հասարակայց գեղին (ռուս) քիչ
կըլլայ • սեռականութեան իրաւունքն ալ անանկ
տեղերը զօրաւոր կըլլան:

Վայրենի ազգայ մէջ կանայք շատ նեղութի կը
քաշեն երկիկ մարդոցմէն • անարդ մէկ բան մը կը
սեպվին • ամէն տեղ նախատինք կը լսեն • շատ ան-
գամ յղի եղած ատեններնին երկիկ մարդկանին վերեն
տընէն դուրս կընեն • գրեթէ ամէն ատեն երբ ու
տեղերնին փոխել մէկ անուտուէն մէկալ անուտուը
երթալ հարկ ըլլայ նէ՝ ուսնեցածնին կրելը կընկիկ
մարդոց գործն է: Այս վայրենի ազգայ մէջ օրինաք
կատարվիլ չկայ • ամէն մարդ դէմն եղածին կրնան
կառնէ • և ինչպէս որ այս կերպով կատարվիլը դիւ-
րին է, ձգել և թողվիլ և ուրիշը առնելն ալ դիւ-
րին է: Այս կողմը վնասակէն քանի որ կրթութեան
տակ մըտնելնէ՝ կանայց աշխատութիւնը այնքան
կը քիչնայ • այնքան ալ ժամանակ կուներան իրենց
գեղեցկութեանը մըտածելը (մտախոհ) ըլլալու:

Ան ատենը իրենք զիրենք սիրելի ընելու աշխատելով՝ թէ բնական և թէ բարոյական գեղեցկութիւնին պակսելու այնչափ ընդարձակ առտարէզ (ախտան) չի մնար։

Անանկ է նէ՝ թէպէտ զարդասիրութիւնալ պակասութիւններ ունի, ինչպէս որ ամէն մարդկային բաները ունին, բայց չենք կրնար հակառակիլ որ գեղեցկութիւնը ծրքան եվելնայնէ՝ ան կ՚ումէն պէտք եղածէն աւելնալ այնքան կ՚եվելնայ. մէս կ՚ումէն ալ ամէն մէկը իրենց տէրերին գլուխնելով՝ անպարկեշտ կանայք քիչ կը մնան։

1820 թուին Պօռտօ քաղաքին ժամերուն մէկուն գմբէթը (խուպպէն) վար ինկաւ, ներքին գլանըվող քանիմը մարդիկ ալ սպանեց։ Յայտնի է որ՝ թէ որ վայրենի մարդոց կառաւորնին պէս այս եկեղեցին ալ եղեգ (խամիշ) շինված և վրան ալ յարդ (սաման) գոյված ըլլար նէ՝ փլած տեղը այնքան սպանութիւն չէր ընէր։ Էյ ի՞նչ կ՚ըսես այն մարդուն որ՝ սպանկ մեհեաններուն պէս շէնքերը Եւրոպայի գմբէթայարկ և գեղեցիկ և փառաւոր եկեղեցիներէն աղէկ սեպէ։ Անանկ է նէ՝ ինչպէս որ կարկըտած և քուռչ հագնիլը՝ առաքինութեան նշան չէ, նոյնպէս ալ աղէկ հագուիլ և աղէկ զարդարուիլը՝ գէշ վարք ունենալու նշան չէ*։

ծ։ *Թէպէտ այս քաղաքավարութեան գիւքին հեղինակը փիլիսոփայօրէն խօսելով՝ ուծաբանական խնդիրներուն մէջ մըտնել չուզելուն համար՝

տուրը գրոց խօսքերէն իրեն դէմ առարկութիւն-
ներ չընէր և չի պատասխաներ, բայց քննելի մէկ
բան մը կայ տուրը գրոց մէջ. ասանկ բաներուս
վրայօք գայթակղութեան պատճառ մը չըլլալու
համար անհրաժեշտ տեսանենք:

Առաքեալները յաւուրէ պատուէր կուտան կըն-
նիկ մարդոց՝ որ զարդերու եռանդ չունենան. մար-
գարէներն ալ՝ զարդարվելուն ամէն տեղ գէշ
կը զրուցեն: Բայց խօսքերնին աղէկ կարդալով
կը տեսնենք որ՝ անոնց զարդերը գէշ բաներու
ձամբա կը բանային. զարդարվելու շատ եռանդ ի-
նալով՝ կանայք իրենց տըղոցը աղէկ չէնին կըն-
նար նայիլ. տըղոցը իրենց օրինակովը անանկ կը
ցըցընէին որ՝ հեղութիւն և պարկեշտութիւն ու-
ներնալէն աւելի հոգալու է արտաքին զարդը.
հաստատակաց աղօթքի գըտնըվելու ժամանակ ի-
րենք զարդարելու պարապելով՝ աղօթքէն ետ կը
մնային և ուրիշին գայթակղութիւն կըլլային.
այսքանըս մանրաքնին աչքով նայինք նէ՝ առա-
քելոց նամականերուն մէջ նշանը կը գըտնեմք. և
երբ որ մէկ բան մը առհասարակ գէշի պատճառ
ըլլայ նէ՝ անիկայ բոլորովին արգիլելը պայման-
տակ ձգելէն եվել դիւրին է: Կարելի է որ ի-
րենց ամուսիններուն չափազանց ծախքի դուռ
ալ կը բանային. և առաքելոց ժամանակը քրիս-
տոնէից մէջ հարուստ մարդ քիչ կը գըտնըվէր.
ուստի աւելի հարկաւոր ծախքերու կարողութիւն
չէր մնար: Մարգարէներուն ալ պախարակելը

անոր համար է որ՝ զարդարվող կանանց գիտա-
ւորութիւնը յատկապէս երկիմարդիկ գըլխե
հանելէր • Սողոմոն ասիկայ յայտնի կը ցուցնէ
Առակաց գիրքին մէջ • և այս պարագաներուն
զարդասիրութիւնը՝ ոչ այս հեղինակը կընդու-
նի, և ոչ ուրիշ փիլիսոփաներ • և մեր հեղինակին
վերը ըսածը որ ‖ Զարդասիրութիւնն ալ պակ-
սութիւններ ունի ինչպէս որ աշխարհային
բաներըը ունին ‖ • ասիկայ կը հաստատէ : Եւ ա-
ռանց վրայ խօսելը բարոյական փիլիսոփայութե
գործ ըլլալուն համար՝ այս տեղերկար չի խօսիր :

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ԽՕՍՔ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Լսօսելու ալեաք եղած բնական պայմանները։

1. ՁԱՅՆ

Լսօսած խօսքը ուրիշին աղէկ մը հասկըցնելու և մտքին մէջը խօթելու դիւտաւորութիւնով խօսելին ձայնը երբեմն ցած ըլլալու է, երբեմն բարձր. երբեմն ծանր կը խօսվի, երբեմն շուտ. երբեմն հանդարտ, և երբեմն կրակոտ և սպառնալիքով՝ չափելու պէտ։

Ձայնը քիչ մը ուժով հանելը՝ միայն բազմութե հետ խօսված տեղը նեղելի է. հասարակ կենցաղավարութեան մէջ չի վայլեր։ Բազմութեան հետ "խօսելով աղաչանք ալ ընես նէ՝ բարձրաձայն խօ-"սէ, չէ նէ ձայնդ չի լսուիներ կը գլսանըլլին. չի "լսուիլ մարդու հետ մեղմ ձայնով խօսիլը՝ մէկ "շունչը նէ ու օդին մէջ կը ցընդի. գուա, պօ-

«ուա, ձէ՛, և կը վաստկինս» կըսէ բանաստեղծին մէկը։

Այս ըսած պարագային դուրս բարձր ձայնով խօսիլը՝ բռնաւոր և ուրիշին հրամայել ուզող բալքի նշան է, որ մտքերնին և կամքերնին նուաճելու համար՝ կըսկըսին ականջնին հոգնեցընել։

Ինքը զինք փափուկ և քընքուշ ցըցընելու մըտքով՝ մարած (պայղին) ձայնով խօսիլն ալ ծիծաղական է։ Եւ բանաստեղծը ասանկ ընողները այս կերպովս կը ծաղրէ. «Յատկապէս կէսը գոյված «բերնէ ելածն պէս կը լսես ձայնը, որ հազիւ թէ «հասկըցվելու խօսքն ու տեղ անուշ փըսըլտուք մը կը «հանէ. և քեզի հարկ կըլլայ՝ ըսածը աղէկ հաս«կընալու համար անկաճըղ անոր տալ, և մինչև «հասկընաս նէ՝ բերանըդ բայց կը մնայ։

Ոմանք խօսած աեեննին բառերը տրտս պէս կարտասանեն, և ասոր իրենք զիրենք ծաղր ընել կուտան. ասոր պատճառը՝ սա երկուքից մէկը կերևի. կամ այն է որ՝ իրենց վրայ խնդացընելը բնաւ անընշան ճնաղէն աղէկ կը սեպեն, կամ խօսքով տրտնանութիւն ընելով՝ իրենք զիրենք անմեղ և սիրելի ցըցընել կուզեն։ Ասոր վրայ ալ նոյն բանաստեղծը կըսէ. «Ի՞նչ յանցանք կըրնաս սեպել երբ «որ մէկը պըռաղունքները ժոլովելով անանկ խօսի «հեռուէ՝ որ մէկ երկու գրի ձայն չի կըրնաս առնել. կամ մի և նոյն գրին ձայնը՝ երբեմն առաջնեսան մէջէն սուլելով կը հանէ, երբեմն քիչմը «աժոռ»։ Բայց ասանկ պակասութիւնները՝ որ

կանանց վրայ տեսնելին նէ՝ լոկ խելքինալը ցըցընելով նեղելն են, երկիւղ մարդոց վրայ տեսնելին նէ՝ կնաւտ և թոյլ բանքի նշան են։

Այս պակասութեանս շատ նմանութիւն ունի բառերուն վերջին գիրերը կըլլալը՝ կատակերգակ դերասաններուն նման, որոնց բերնին մէջ բառը երկու կըտոր կըլլայ. կէսը դուրս կելլէ՝ կէսը հոն կը մնայ։

Թէպէտ ամէնուն ուզած բանն է՝ որ խօսքը քիչ մը շուտ քալէ, որ մըտիկ ընողը քիչ առնելու մէջ շատկէկ բան հասկընայ, բայց աստղ մէկ առհասարակ կայ՝ որ անկէց անդին անցնելը վայելուչ և ընդունելի չէ։ Շատ արտորալով խօսելը՝ խօսքին մըթութեանը պատճառ կըլլայ. շատ ծանր և ծամծմելով խօսիլը՝ կամ ձգիտութիւն կը ցըցընէ կամ շըփանալ։

Կան որ մէկ խօսք մը տրվելը են, որոնց խօսքին մէջ պէտք եղեր չէ եղեր՝ երկու բառի մէջ մէկ մը անկէց կը խօթեն. կարծելով որ անոնք խօսքերնին կը գեղեցկանայ՝ կը մըտսեն այն խօսքը *. ասկէց մէկ կողմէն մըտիկ ընողնելը կը ձանձրացընէ, մէկ կողմէն ալ կը ցըցընէ որ՝ խօսողը լեզուի կողմանէ աղքատ է, կամ խելքը կարճ է, երկու խօսք իրա-

---

ծ։ * Ասանկ են մեր մէջը, ||հասկըցար մի. էֆէնտիմ. մեհելա, ֆարզա, սէօզ կէլմէշ, և այլն||. որ պէտք չեղած տեղը գործ ածելը գէշ է, և կրթեալ մարդիկ չեն ախորժիր։

ու հետ չի կընար կատեր մինչև որ ասանկ խօսքեր մէջ չի խօթէ։

Մէկ մարդ մը ինքը զինք այս պակասութիւնէն կատարեալապէս ազատ գիտնայնէ՝ կընայ իսկ խօսած առեն քիչ մը խորհիլ • խօսքը քիչ մը կուտելով, հանգչելով շուն չ առնելու պէս • ասոր պէս վարմունքները՝ շատ խօսքը աւելի կը տգեղացնեն մարդուն մըտքին մէջ, և խօսողին արհամարհութիւնն ալ աղիւր կերտելու մը կը ծածկեն։ Տալանդէս փիլիսոփան Տըլամօթ բանասաւեղծին համար խօսելով կըսէ որ՝ խօսելու արուեստը և կերպը անոր պէս գիտցող չէր կընար ըլլալ • մըտիկ ընողին միտքը և ախտը ձեկն կը յափշտակէր • ուժ չունեցող խօսքերը կամաց ձայնով շուռտուլ մը կանցնէր • ամէկ բանը ըսելու ըլլալնէ՝ զրուցվածքը կը ծանրացնէր, բայց անանկ որ ծանր խօսվածքովը շփոթնալու և խեղդփնալու նշան մըն ալ չէր ցըցընէր • բանը կարդալնէ՝ անանկ փափուկ բուրթ և կէտ գուրծ կածէր որ լսողը կըզմայլէր • շատ աղէկ և բարակ փոփոխութիւններ կըխօթէր խօսվածքին մէջ • բայց աւելի խնամքով կըզգուշանար լսողին սրտին ծանր գալու խօսքերէն, որ անանկ կարծիք ընել կուտան թէ բերնի իր լսածը կըլեցընել կուզէ • քանդի ասանք խօսքին ուժ տալու տեղը կը տկարացընեն։

2. ՀԱՐԾՄՈՒՆՔ, ԵՒ ՈՒՐՒԶ ԱՍՈՐ ՊԷՏ ԲԱՆԵՐ

Պէտք չէ նմանիլ այն գեղացիներուն որ առջեն հարցուցածիդ (թէ՞ն ին) ընելով կամ գլուխ ծըռելով պատասխան կուտան, կամ պատասխան տալ չկարնան՝ երեսին քըմծիծաղը կը ցըցընեն, թէ չարմարի տալու պատասխանին՝ և թէ չի չարմարի։ Առնք ուրքան որ քաղաքավարութենն կերևիններ՝ կոպտութենն են։

Մէկուն հետ բան մը խօսիլ՝ առը երեսը նայէ. առաջըդ նայիս անանկ խօսիլ՝ յանցանք ունեցածի մը պէս կերևիս. և չես կրնար քաշ հասկըցնալ որ հետը խօսած մարդըդ՝ բան խօսքըդ ինչ պէս մըտիկ կընէ։

Ոմանք խօսած առեններին իրենց խօսակիցը առջեն մէկ բառ ալուցելուն մըշտելով՝ ետ ետ չի հըրած չեն կրնար խօսիլ. կամ այնքան կը մօտենան որ իրենց բերնէն թուք ցաթկեցընելով դիմացինին լաթերը և երեսը կամ ձեռվընելը կը թրջեն։

Պէտք չէ որ արմանկովըդ քովինըդ մըշտես, ինչպէս որ ոմանք ստրված են առջեն խօսքի կընեն ըսելով, ըսածըս շիտակ չէ՞ մի. հէ, ինչկըսես. քեզի ինչպէս կուզայ եղբայր, և այլն։

Մէկուն հետ խօսելու ըլլաս՝ անիկայ կոճակէն կամ ձեռքէն մի բըռներ որ քեզ մըտիկ ընել տաս. աւելի տգէկ ոչ որ քու լեզուդ բռնես՝ քան

թէ ուրիշները բռնադատեա՝ որ լեզուիդ դուրս տրվածները մըտիկ ընեն։ Կըմնայ ըլլալ որ մէկ մեծ մը իրեն պըզտիկին հետ, ինչպէս հայրը իր զաւակին հետ՝ կամ մարդ մը իր կնոջը հետ խօսելով՝ անոր ձեռքը բըռնէ, բայց միշտ սէրը ցըցնելով՝ որ այս կերպով բարեկամութեան և մտերմութեան նշան տված ըլլալով՝ խօսքը աւելի ազդու կըլլայ։

Խօսքը նոր ըսկըսած ատեներդ ձեռքի շարժում պէտք չըլլար. քանի որ խօսքը տաքնայ նէ՝ կամաց կամաց ըսկըսեը ես գլուխը և ձեռվքները շարժել։

Մեր ներսը ինչ կիւրք և զգայմունք ունիս նէ՝ կուզենք որ նոյնը մեզ լըսողներուն ալ տիրէ։ Ուստի ամենևին չենք ախորժեր նկարված պատկերի մը պէս դէմերնիս կեցող մարդիկը, որ կարծես թէ ոչ հոգի ունին և ոչ ըսածնիս հասկընալու կարողութիւն։ Ուստի խօսքին կարգին մէջ ձեռաց շարժումը թէ որ օրինաւոր սահմաններէն դուրս չելլէ նէ՝ գիտես թէ խօսքին հոգին մը և շնորհք մը և վայելչութիւն մը կուտայ. և մեր հոգւոյն շարժումը աստիճան մը եվեր կըլլայ։ Ձեռքին և անձին շարժումը՝ խօսած ատենդ ձայնդ շեշտով վեր վար իջեցընելու կընդունի. սանդ շեշտելը և եվէջնելը տեղվը բանեցընենք նէ՝ մէկ գուարճալի ազդեցութիւն մը կունենան։ Պիտոյ հոգւոյ ատենաբանը՝ այս սահմանս քիչ մը անցած էր. և կըսէր որ խօսած ատենդ ձայնիդ եվէջը և ձեռքիդ շարժումը՝ ըսածդ ուրիշին հաւատցընելու

հարկաւոր է։

Էնկել հեղինակը կըսէ . «Ինչպէս որ ձայնին
«շարժմունքը, անանկ ալ մարմնոյն շարժմունքը ու-
«րիշին ուշադրութեամբ (ուխտաթով) մուկ ընե-
«լուն օգնութիւն կընեն։ Ձեռքը բանալը , մատը
«վեր վերցընելը , թևը երկընցընելը , կամաց մը
«ձեռք ձեռքի զարնելը , մէկ քայլ մը (առջմ մը)
«առաջ երթալը , գլուխը քիչ մը մէկ դէպ վրայ
«ծռեցնով բան մը ցըցընելը , և ուրիշ ասոնց պէս
«բաներ կը ցըցընեն որ՝ մըտքին մէջ բարձր և վե-
«սեմ խորհուրդներ կան . և ասոնցմով մասնաւո-
«րապէս մէկ բան մը չի հասկըցվիր . միայն խօսե-
«լուն շնորհքն են։ Ձայնի ելևէջին համար ինչ կա-
«նոն կայ նէ՝ շարժմունքներուն կանոններն ալ նոյն
«են ընդհանրապէս։ Քանզի ինչպէս որ ձայնին
«ելևէջը մեծ և գըլխաւոր խորհրդածութիւնները
«բացատրելու համար պէտք է , առջնուն միօրինակ
«ձայնով և ուժով բացատրութիւն տալ չի վայլեր ,
«հարկ է որ ձայնը և զրուցվածքը աստեն ատեն
«փոխվելով՝ խօսքին մէջն ալ նոյն օրինակ մէկ փո-
«փոխութիւն մը մըտած ըլլալը իմացընէ , շարժ-
«մունքներն ալ առջն կերպով ասոր նման , միայն
«խօսքին խիստ հարկաւոր տեղերուն համար պիտի
«պահվին , և միտք բացատրող շարժմունքներն ալ ,
«ինչպէս են մատը վեր վերցընելը , թեւը շատ եր-
«կընցընելը , և ուրիշ ասոնց նմաններն քիչ գործ-
«ածել , և միայն մեծ և երևելի բան մը խօսելու
«ատենն պահել։ Դպրոցին տղոցը ձայնատանա-

«Կան կրթութիւններուն ատենը ըրածնին պէս ձեռքը
«շարունակ և միակերպ շարժելը՝ աչքին ձանձ-
«րութիւն կուտան. ինչպէս որ խօսքին սկիզբէն
«մինչև վերջը ձայնին մէկ աստիճան բարձրութը
«անփոփոխ քըշելն ալ՝ մարդուն ականջը կը հոգ-
«նեցընէ: Ըսած խօսքիդ նմանութիւն չունեցող
«և շատ և խառն՝ի խուռն շարժմունքները մըտքն
«անախորժ կուգան:

Շարժմունքի կողմանէ ալ երկու ծայր կայ՝ որ միակերպ զգուշանալ պէտք է. մէկ ծայրն է Արապ-ներուն խօսվածքը, որ միայն ձայներնին կը լսես՝ շարժմունք մը չես տեսներ վրանին, որպէս թէ ար-ձան մը կայներ կը խօսի. մէկ ալ ծայրն է խեղկա-տակը (սօթարին), որ մէկ բառին հարիւր շարժ-մունք ընելով՝ հուլի դէմ կախած լաթի կըտոր կը նմանի: Այս երկուքին մէջ տեղը շատ աստիճան-ներ կան, որ ատոնց մէկին կամ մէկալին քիչ շատ կը մօտենան: Եւ յիրաւի ինչպէս որ աստիկ լոյսը և աչք զշուտով (համաշարժիչ ընող) գոյները աչքը հանգիստ չեն թողուր որ՝ մէկ պատկերին բարակ գծագրութիւնները ալէկ տեսնելով անոր գեղեցկութիւնը հասկընայ և դատէ. նոյնպէս շարժ-մունքին շատութիւնը՝ մարդուն միտքը կը յափշտա-կէ. ժամանակ չի տար որ՝ բաւած խօսքերը ալէկ հասկընայ: Մարդուն մէկը (ճանփէս) լաթ հագած՝ պատաւորի մը հետ կը խօսցնէր. և իր դատը կը հասկցընէր և կը պաշտպանէր ձեռքը և բոլոր ան-ձը շատ շարժելով. հագածնին ալ խրշտուքէն չէր

կեցվէը: Դատաւորին սիրտը նեղանալով ըսաւ՝ բարեկամ, թէ որ քու ըսածդ ինձի լըսել տալ կուզեանէ՝ հապա լաթիդ ձայնը կըտրէ: Ասոր պէս շատ աղջիկներու և կընիկներուտալ կրնանք ըսել. թէ որ ըսածդ լըսել տալ կուզեանէ՝ գըլխուդ (չէլէնկին) և ծաղիկներուն և օղերուդ ձայնը կըտրէ. միայն պըռըլունքըդ թող շարժի խօսած ատեներդ. քանզի այս գործը միայն անորն է:

Ոմանք խօսքմը և առակմը և պատմութիւնմը ըրած առեններնին անանկ պակղ կը խօսին, որ մարդ ընողներուն վրայ եղած ազդումը իրենց չըլլար կեսևի. և այս կեղծ պաղութիւնը՝ աւելի անուշ կը բերէ ըրած պատմութինին, ինչպէս որ մութ գուշնոյ յատակի վրայ գեղեցիկ երանգներով պատկերը աւելի գեղեցիկ կերևի:

Ուրիշները մէկ ուրախութիմը խնդալովմը կը պատմեն, և ուրախութիը կը փոյլէ ճակատնեընուն և երեսին և աչքին և պըռըլունքներուն վրայ. ասկայ թէ՛ որ օրինաւոր չափը չանցնինէ՝ մարդ ընողներուն ալ կը տարածէ և կը շարունակէ այն ուրախութիւնը:

Ոմանք պատմիչ ըլլալու տեղը՝ ծաղրածու կըլլան. որու համար որ կը խօսինէ՝ անոր ձայնին և շարժմունքին նմանը կընեն:

Մէկը բան մը պիտի պատմէ նէ՝ իրեն բնական բերմունքին չարմար և համեմատ եկած կերպը պէտք է որ ընտրէ. և իրեն արտաքին երևոյթքին ինչ կերպ ընտրել կը վայլէ նէ պիտի գիտնայ: Օրինակի

համար. կինը մը քանի մը պատուիրելու ըլլայնէ՝ մարդու նմանութիւն (թախտիթ) ընել անոր վայելուչ բանը չէ. որովհետեւ խոշոր շարժմունքները, և նմանութիւն ընելու համար երեսը ծռտմռտկելը և ձայնին և դէմքին փոխվիճները՝ իրեն վայլած շնորհքին և պարկեշտութեանը շատ դէմ կուգան: Անոր պէս ձայնի ելևէջ չի գնացուցները՝ և շարժմունքին անվայել (ջելթա) և երեսին կիրք ցցցնելու անյարմար եղունելը պէտք է որ՝ վերի լսած կերպովըս կեղծ պաղութիւն մը ցցցնելով ընեն պատմութինին: Ուրիշներուն ալ ասոր պէս հասկցիր:

Ուստի՝ խօսելու պէտք եղած բնական պարագաները են աղէկ ձայն, որ շատ բարակ և կակուղ չըլլայ կընիկ մարդու ձայնի պէս, շատ ալ խիստ և հաստ չըլլայ գեղացիներուն նման. այլ անուշ, յըստակ, և արուսանութեան դիւրին գալովը համեղ ըլլայ: Ձեռքին և բոլոր անձին շարժմունքները և ձայնին ելևէջը ո՛չ խեղճացածի պէս ըլլան՝ և ո՛չ սաստիկ, այլ բարեխառն և շնորհքով: Երեսը հանդարտ, աչքերուն շարժումը համեստ, և անանկ որ ձայնին և լսած խօսքերուն համեմատի. որ խօսողին միտքը՝ և սրտին կիրքը հայելի պէս երևի երեսին և աչքերուն և ձայնին և շարժմունքներուն վրայ, և մեկ ընողին ալ հոգին դիւրաւ ազդէ:

ԳԼՈՒԽ Բ

Խօսելուն մէջ վերաբերեալ պարագաները։

1. ԼԵԶՈՒԻՆ ԱՒԱՆՑ ԱՐՈՒԵՍՏԱԿՈՒԹԵԱՆ ՇՈՒՏԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՅՍՏԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Որեւ մէկին մէջ եղած գաղափարները՝ ուրիշին հաղորդելու համար ունեցած միջոցներուս մէկը մեր խօսքը ըլլալով, յայտնի է որ ասկէց հատուկ խօսակցութիւն մէջէն ախորժելի կամ անախորժ զգայնութիւններ շատ կը ծնանին մարդկ ընութեան վրայ։ Երբեմն հանդարտ և յստակ ջուրի պէս կ'ելլեն, որ տակի խիճերը և աւազները կը ցցցնէ. երբեմն պղտոր և ծփեալ (չալխանթելու) ջուրի պէս, որ տակի բանը կամ բնաւ չի ցցցներ, կամ շիտակը ծուռ և ծուռը շիտակ կը ցցցնէ։

Ասոնք թէ որ մարդկ ընութեան համբերութիւնը հատցնել և ձանձրութիւն բերել չեն ուզեր՝ հարկ է որ գործածած լեզուէդ աղէկ տեղեկութիւն ունենաս, որ խօսքը ինչպէս պէտք է ուղղութիւնդ վրայ գայ և դուրս ելլայ։ Անկէ գաղափարները պէտք է վայելուչ և համեմատ կերպով երևի, խօսքդ կարգաւ անանկ առաջ երթայ որ՝ ուրիշին ուշադրութիւնը չի հոգնեցնես և ընտրութեանը

անախորժ և գէշ չի գայ։ Եւ յիրաւի խօսքի լուսաց աստ առեն ըսելու խօսքին մըտիկ ընողներէն օգնութիւն ուզող մարդը՝ որ մէկ բանին անունը կը մոռնայ և անոր ինչ ըսելին քովինին կը հարցնէ, կամ ան խօսքին մէջ լեզուին կանոնները կը ծռէ, անուանելի կըլլայ։

Այս բանեցնելուս վրայ այսուամենայնիւ պէտք է ավելցնել որ՝ սխալ դատումներուն առ՝ խօսողը պըզտիկացնելը և մտիկ ընողին քով պատիւը քիչցնելը լեզուի սխալմունքէն եվել կըլլայ՝ պակաս չըլլար։ Դատողութեան ծուռ ըլլալը հասկընալու համար՝ քիչմը ուշադրութիւն բաւական է. խօսքին սխալը հասկընալը՝ աւելի դիւրին է. միայն ականջի սովորութիւնը շուտով կը հասկըցնէ մարդուն։

Այս ալ դիտելու բան մըն է որ՝ ոմանք անլսեցան և ոչինչ բան մը նալ պատմելով, անանկ ընտիր ոճով և կանոնաւոր և անուշ ըղձակցութիւնով կը պատմեն՝ որ մարդուն մըտիկ ընելը կուզայ. բանին որպէսութիւնը չի նայիր. աստ հակառակ՝ ոմանք մեծ բան մը խօսած աւեններնին ալ հասարակ (պայազի) լեզուով մը խօսելով՝ պատմածնին կը պըզտիկցընեն։ Մանկտիպ բանաստեղծին վերջին հիւանդութեանը աստենը իրեն խոստովանահայրը քովը գայել՝ անանկ ցած և ստորին և անհամ ըղձակցութիւնով հանդերձեալ կեանց երջանկութեանը վրայ կը խօսէր որ՝ խեղճ հիւանդին ճարը հատնելով բաւ. կաղաչեմ հայր, ալ մի՛ խօսիր. խօսքերդ զիս կը ձանձրացընէ կոր։

Մալհէրպին տրված պատասխանը կը ցրցընէ որ՝ երբեմն խօսողին զրուցվածքին կերպը և ոճը մարդոց սեռի կապէ։ Ասանկ բաներով սեռի շարժիլը խելքի կարճութիւնը կը ցրցընէ • և կեանքերնուն շատը խօսքով անցընելը երևելի գործքի մը մէջ չգտնըվող մարդոց յատուկ է։ Մէկ քերականութեան ուսուցչի մը քով աշխարհիս դիպուածներուն և գարձուածքներուն վրան խօսք ըլլալով՝ խօսքը լմընալէն ետքը ըսաւ քերթողը • եա երկու հարիւր մը խոշորնակ բայլ խոնարհմունք գիտեր գրպանակիս (ճուզտանիս) մէջը պահար եմ • ուրիշ բաները լմնցնէ ըսայ։ Ասիկայ՝ իրեն սովորաբար պատահած բանը մեծ բանի մը պէս բըռնել է՝ և ամէն գիտութեանց մէջ կըլլայ, և մարդոց մտքին տկարութեանը մէկ նոր ապացոյց (խապաթ) մընէ։ Պէտք՝ որ բոլոր կեանքը մէջ հանքային բաներու քննութեան կը պարապէր՝ և աշխարհիս ուրիշ բաներէն բնաւ չէր հասկընար և անկաճ չէր դներ, քովը տեսութեան գայդոներուն համար կըսէր • կըրնան մեծ մարդ ըլլալ, իշխանութեան հասնիլ • բայց հանքային բաներու տեղեկութիւն չունին • մէկ հանք մը չեն կըրնար բանիլ։

Ճարտասանութիւն ծախողներուն և իրենք զիրենք պերճախօս ցրցընել ուզողներուն մեծ պակասութիւնն է՝ խօսած լեզուներնուն մէջ արուեստ և ճարտարութիւն փախցընել։ Եւ ասիկայ կըլլայ գործածելու բառերը ընտրելով • որ երբեմն անգործածելի և անսովոր բառեր ըլլալով ծաղրական

չըլլան, և երբեմն հատարակ և պատ բառեր չըլլան։ անոր համար այս կերպ մարդիկ խելացիները ան- տանելի են։ քանզի աղէկ մտածելէն եվէր կը սե- ալեն աղէկ խօսիլը։ Եւ գիտնալով որ խօսքը քանի՛ որ տպագնէ՝ հարկաւ լեզուին կանոնին դէմ անսալեր ալ կըլլայ, ուրիշին սխալները դատելու ալէտք եղած ճարտարութիւնը չունին։ Ճօվհնալ բանաստեղծը կըսէ որ՝ չեմ ուզեր կարգըվիլանակ աղջկան հետ՝ որ լեզուին կանոնաւոր ըլլալուն շատ հետամուտ ըլլայ։ ||Ինձի ատելի է կըսէ այն “կինը՝ որ Քալէմոնի կանոնները միտքը պահած “պոյ ըրած է, և սխալ բառը արտասանելէն ա- “ղէկ կը սեպէ ինքը զինք խեղդելը. չեմ ուզեր “անանկ հնազէտ կին՝ որ հատարակ խօսակցութեե “ՀԶ բերէ Գեթեկոսի առեններն շինված հինցած “մոլցրված ոտանաւորներ խառնէ. և գեղացի բա- “րեկամին ՀԿը խօսելու առեները սխալ բան մը ար- “տասանէ նէ՝ անկայ յանդիմանէ ծանր մեղք մը “գործած պէս։ Կարդացող կընիկ, Թողտուր որ “քուկին կարդալ չգիտցող երիկըդ՝ կուշտ կուշտ “սխալ բան մը խօսի քերականութեան դէմ։

2 • ԽՕՍՔԻ ՅՍՏԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ինչ որ չի մտածած խօսելու ախտը այնքան հաստատակ տարածած չըլլար , այնքան ալ մութ և պըճըճած խօսքեր չէր լսուէր , որ ո՛չ ինչ բանի վրայ ըսուելը կը հասկընանք և ո՛չ ինչ մտքով ըլլալը • և քարի վրայ քանդակած և հնուԹեամբ մաշած յիշատակարաններու կը նմանին , որ ձանապարհորդ մը կարդալ ուզէ նէ՝ քանի մը բառ միայն կըրնայ հաներ ձկմը գլխէն՝ ձկմը ձէջ տեղերէն , և մինչև որ միտք մը հասկընայ նէ՝ շատ կաշխատի : Եւ յիրաւի այս կերպով խօսող մարդը երբեմն անանկ պարագայմը ետ կը ձգէ որ՝ ուրիշ բաները անով պիտի հասկըցվէին • երբեմն անանկ մարդմը երևան կը հանէ յանկարծակի՝ որ առաջ անոր խօսքն ալ չկար • երբեմն իրարու հակառակ բաներ իրար կը խառնէ • երբեմն ալ տիշմը և կապարը (չամուռն ու խուռշինը) ոսկի տեղ կը ծախէ : Կըւայ որ տեղերը իրարու հետ կը շփոԹէ • ԱԹէնք քաղաքը Աստիկէ գաւառէն կը վերցընէ • ԿորընԹոս ձկ կըզձի մը ձէջ կը դնէ • Սպարտա քաղաքը Լակեդեմոն գաւառէն դուրս կը վըռընտէ : Ժամանակները իրար կը շփոԹէ • Աղէքսանդր Մակեդոնացին ու մեծն Կարլոս իրարու խօսակից կընէ • Հեկտոր սպաննելու համար Աքիլլեսը կը խըրկէ • Արիստոտէլ և Պլատոն՝ Կլոդովէոս Թագաւորին խորհրդակցու-

թեան կը կանչէ *։ Մարդոց պատիւները և աստիճանը և հանգամանքը փոխելով Որոշինէս ձծաբանը կընէ զինուոր և պատերազմական, Քալխիօլա խեղճ կայսրը Մարկոս ավրելիոս փիլիսոփայ կայսերը պէս կը ցըցընէ. Կղոդիոս՝ Սողոմոնի պէս իմաստուն էր կըսէ։ Երբեմն ալ խօսքին կէսը հասնելով՝ սկիզբն ալ կը կորսընցընէ՝ վերջն ալ. Աննիբաղ Կարթագինէն դուրս կը հանէ, Ալբեան լեռները անցնելու ձամբամը չի կրնար բանալ, և մինչև Հռոմայու տուաջ յայլաբանեամբ չի կրնար բերել։ Լըսածըդ կարգաւորեալ մէկ խօսք մը չէ, շատմը բառեր առանց կարգի կանոնի իրարու քով շարված. խելմը բաներ և մարդիկ և պատգամները, որ իրարու հետ ինչ յարմարութիւն ունենալին պուն պիտի գիտնաս։ Այս խօսքերէս բան հասկըցվելու նոր հրաշքմը պէտք է։

Հասարակ մարդոցմէն սովորաբար լըսած խօսքերնիս են, || Ընտելիքըս մուցայ. բանմը պիտի ըսէի

ծ։ *Աղէքսանդր Մակեդոնացին մեռաւ Քրիստոսէ 324 տարի առաջ։ Մեծն Կարոլոս՝ Քրիստոսէ 814 տարի ետքը։ Հեկտորը սպաննողը Աքիլլէսն էր Տրովադայ պատերազմին ատենը, Քրիստոսէ 1180 տարի չափ առաջ։ Աղկիպիադէս՝ Աթենացւոց զօրավար էր, և Քրիստոսէ 404 տարի առաջ մեռաւ։ Արիստոտէլ մեռաւ Քրիստոսէ 322 տարի առաջ. Պղատոն՝ 348 տարի առաջ. և Կղոդովէոս Քրոնոսյան Թագաւորը՝ Քրիստոսէ 511 տարի ետքը։

մըտքես ելաւ • քիչմը կեցկը • նորէն ըսկըսիմ • կա-
մաց • ըսելիքըս այս չէր՝ ուրիշ բան էր • հէ՛, չէ՛ չէ՛ •
և այլն ‖ : Ասանկ խօսքերը խօսողը կը տանջեն և
մըտիկ ընողին սիրտը կը ձաթեցընեն : Երբեմն քիչ
մը հանգչելով ըսելիքը միտքը կուգայ • բայց խօս-
քին կարգը գըտնելու համար խօսքը նորէն սկը-
սիլ , կամ ըսածներէն խելմը բան կրկնել հարկ
կըլլայ : Երբեմն խօսողը բոլորովին կը մոռնայ խօ-
սելիքը • մտիկ ընողն ալ հետը կըսկըսի բընաըլռել
և պարապ կելլէ : Ասանկ դիպուածներուն՝ թէ որ
նուիրը վերցընէ նէ՝ վայելուչը այն է որ՝ ռէկը խօս-
քը անոր բերնէն առնէ , և աղվոր կերպով մը մար-
դը պզտիկ ինձալէն ազատէ : Մէկ քաշաքի մը
բնակիչները՝ իրենց քաշաքապետը փոխանակ Լու-
դովիկոս չորեքտասաներորդ Թագաւորին խրկեցին ,
որ երթայ իրենց կողմէն քաղաքավարական այցե-
լութիւնը ընէ : Թագաւորին դէմը ելաւնէ
ըսաւ • ‖ Ո՞վ Թագաւոր , քեզ տեսնալով ուրախու-
թիւննիս այնքան եվեցաւ , • • այնքան եվեցաւ ,
այնքան եվեցաւ ‖ , ըսելն չէին՝ խօսքը վրայ չի կըր-
ցաւ բերել , կապկըպեցաւ : Պալատականներուն
ռէկը՝ խեղճը այն շփոթութենէն ազէկ և շնորհալի
կերպովմը ազատեց • ‖ Յայտնի է ըսաւ , այնքան ու-
րախութիւննիդ եվեցաւ որ լեզուով չէք կրնար
բացատրել ‖ : Բայց այն խօսք առանկ շնորհքով
կարկըտան չի վերցընել :

3 . ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՐՃ ԸՆԵԼ

1 . Պատմութիւն մը ըրած առեն ըլլ նախապէս ենթիք մը ջրհեղեղ հանելով՝ մլուկ ընողը մի՛ խըրտուցաներ (իւրքիւտամիշ մի՛ ըներ) : Ըսենք որ՝ մէկ մարդու մը նախնիքներուն վրայ պիտի խօսիս . հարկ չէ որ ջրհեղեղն ալ ան դին անցնելով՝ մինչև Ադամայ ժամանակը երթաս :

2 . Խօսքըդ երկար քըշելուն նշան մի՛ ցըցներ , չէ նէ մլուկ ընողները շուտ մը երըժալկալ կըսկըսին , և քարոզիչին մէկուն պատահածը քեզի ալ կըլլայ . որ իրեն քարոզը երեսուն և երկու մանր բաժանեցնէ՝ մլուկ ընողներուն մէկը կայնեցաւ , այս գիշեր հոս ենք , երթամ գիշերվան գըվխաբկըս (կէճէլկըս) առնեմ գամ ըսելով՝ դուրս ելաւ գնաց :

3 . Խօսքըդ գեղեցկացընելու բաներ ալ խառնէ խօսքիդ մէջ . բայց առն միտքըդ եկածը՝ բերնէդ դուրս մի՛ տար . մէկ բան մը պատճառ ըլլնելով ուրիշ մէկ պատմութիւնմը , և անկէց ալ հանելով ուրիշմը նալ մէջ մի՛ խօթես , որ աւելի յիշողութիւն ունենալու նշան է՝ քան թէ սուր պատողութեան : Ոմանք , մանաւանդ ծերերը , հնչող ժամացոյց (չալար սահաթ) կը նմանին . ժամ տան ալ ցըցնել ուզեն նէ՝ ժամ մէկն կըսկըսին զարնել . առջի պէս առնք ալ՝ իրենց ժամանակը եկածին պէս հարկաւ

այնու հասկնալ չեյտեն մինչև հասկնելիքնին հասնիլ։ Բան մը կը պատմեինէ՝ միայն պատմելու համար է. ամենևին չեն նայիր որ պատմածնելունուն տեղին է մի, պատմած բանելունին մըտիկ ընողնելուն ախորժակին կուգայ մի։ Մըտիկ ընողնելուն ալ քաղաքավարութեան դէմ բան մը ըլլած չըլլալու համար մըտիկ կընեն, բայց սըրտելունուն մէջէն ալ կը փափաքին որ բանդուրը կայնի։ Տղոց բան մը պատմած ատենըդ՝ կըլնաս քիչմը երկանկէկ ընել. քանզի անոնց երևակայութիւնը նոր ըլլալով՝ եվեկէկ շարժման կարօտ է, պատմութեան դիպուածնելուը մանիկ ընել կուզէ. գործը դատել չէ՝ լսել է։

4. Հին կանոն է որ՝ խօսքին սկիզբէն մեծ բաներ խոստանալու չէ. ըսելիքը առաջկուց մեծցընել պէտք չէ. քանզի յանկարծ ազդումը աւելի զօրաւոր կըլլայ։ Թէ որ ինկուն երևակայութիւնը անանկ գըգռեցկը որ՝ գոհալ քալն ակնկալութիւն ունի քեզնէ, և եսքը կոշտմը հող գտաւնէ, քու պատիւըդ կը պըզտիկնայ անոր քովը. դատողութեանդ և ճանչնալուդ չի հաւնիլ կըսկըսի։ Ըսենք որ բան մը պատմել ուզելով՝ սա խօսքերովս սկսար. «Զեզի բան մը պիտի պատմեմ՝ որ քնաւ լսած չունիք, լսէք նէ զարմանալնուդ բերաննիդ բայ կը մնայ». կարելի է որ պատմութիւնը լսընցընելէդ ետքը մանիկ ընողնելուն ինկը ժպտելով ըսէ. «Այո՝ լեռանը մուկ ծնիլը պարձաւ»։ Ասոր հակառակ, թէ որ բան չի խոստանալով՝ պատմութիւնդ շնորհակը

ակսիանէ, պատուածըդ պըզտիկ բան մը նալ ըլլայ նէ՝ անուշ կուգայ. և զարմանքը կը տիրէ լսողներուն. մէկուն ալ զարմանք չի գայնէ՝ քեզ մեղադրելու բան չի կրնար ըսել: Տալանպէռ փիլիսոփան՝ Մօնթէքիէօ փիլիսոփային համար խօսելով կըսէ. ինչ որ պատմելն է անանկ շնորհքով և վայելչութեամբ և անուշ կը պատմէր որ՝ հիւր մէկը այն անուշութիւնը չէր կրնար տալ: Աղէկ գիտէր որ՝ պատմութեան աղէկը վերջը պիտի ըլլայ. ուստի վերջը հասնելու ջանք կընէր. և բան մը չի խոստացած՝ ուզած կերպովը կազդէր մըտիկ ընողներուն:

5. Ըրած պատմութիւնըդ յարմար տեղին բերանէ՝ մտիկ ընողին աւելի ախորժելի կուգայ. անանկ որ խօսքին կարգը և գործքերուն բերումնքը և մըտիկ ընողներուն ախորժը եղած ըլլայ այն պատմութեանն ալ կարգը որպէս թէ հարկաւ բերուլը. խօսուլը՝ բան մը նալ ինք պատմած գըտնըվելու համար չէ՛ խօսելը:

4. ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ ԳԱՂԱՓԱՐՆԵՐ ԵՒ ՋԳԱՑՄՈՒՆՔՆԵՐ

Պարզ զգայմունքներուն ու գաղափարներուն իրարու հետ կապակցութիւնը նայելով խնդատպարզ բաներն ալ խօսքին մէջ մէկ պատկերակեր-

պատճենները՝ մէկ նկարագրութիւնը կը բերեն, մէկ գոյնը կուտան, մէկ բաղդատութեան մը տակ կը մըտնեն, կամ մէկ գործ մը կամ զրուցված խօսք մը կը յիշեցնեն: Մարդավարութիւնը կը պահանջէ որ՝ ազնիւ և փափուկ մարդոյը երևակայութեանը դրպչելու պատկերներ բերող խօսքերէն հեռու կեցվի: Ովիդիոս բանաստեղծը հասկըցնել ուզելով որ՝ Հոմերոսին բանաստեղծութիւնները անանկ մէկ անսպառ աղբիւր մը եղան որ՝ ամէն բանաստեղծ կամ նիւթը կամ ձևը անոնցմէ կառնէ. «Աղբիւր մը նէր՝ կըսէ, Ոդիսականին և Եղիոնականին հեղինակը, որ ամէն բանաստեղծ անկէց ջուր կըխըմէր»: Ձէզարօթթի կըսէ որ այս նմանութիւնս բնական է, գեղեցիկ և վայելուչ: Բայց ինչ կըսես Կալադոն պատկերհանին ըրածին, որ Ովիդիոսին այս նմանութիւնը ցըցընելու մտքով պատկերը գրեց. Հոմերոս կը փըսխէ. շատ մը բանաստեղծ ալ առաջը գետինը փըռվելը բերնէն ելածը ժողվելու կը պարապին:

Ասոր հակառակ, բարակ ընտրութիւն ունեցող մարդը՝ թէ որ սիրտ խառնելու բանը խօսելու ըլլայնէ՝ կամ առանց նկարագրութեամբ ցըցընելու միայն թեթև խօսքով մը կանցնի, կամ թէ որ նկարագրել հարկ ըլլայնէ՝ մէկ գեղեցկութիւնը խօթելով խօսքին նիւթոյն բնական տգեղութիւնը կը ծածկէ: Քու երևակայութիւնդ գերեզմանի հոտած փըտուած դիերու (լեշերու) մէջ պըտըտցընելու տեղ աչքերը կը ցըցնէ քեզի՝ որ երբեմն գե-

ղեկիկ արարածքներուն նայելով կըզմայլէին. հիմա գոյված են լոյս չեն տեսներ: Բոզանոցներուն մէջ եղած անպարկեշտ խախտութիւնները չի նկարագրեր, որ պարկեշտ մարդոց ծանր կուգան. միայն դռնէն կը յըյցնէ քեզի որ՝ ներսը ո՛չ հեշտութիւն կայ և ո՛չ շինք շնորհք:

Բաղդատութիւն կամ ուրիշ մէկ զրուցվածքի մը կամ գործքի մը նմանութիւն առնելը՝ սովորաբար մեր մըտքին մէջ պըտըտած գաղափարներէն ալիտի ըլլայ. ուստի հասարակ խօսակցութեան մէջ առնք խառնելը՝ խօսուլին սովորական եղած գալափարները երևան կը հանէ: Մէկ Մխլանցի բանաստեղծ մը՝ ինքնալ չի գիտնալով պարտաւորը ըրած է Մխլանու հասարակ ժողովուրդին, ըսելով որ՝ բաղդատութիւններուն շատը ուսեալ բաներէ առնըված են: Քեզի հետ խօսողին դիւրազգացութիւնը և որոշումը լո՛ նչ աստիճան ըլլալը հասկընալ կուզեան՝ խօսքին հետը խառնած ցած նմանութիւնները, տգեղ և պատղ և անաւանական բաղդատութիւնները համրէ. նայէ որ անանկ բաները ո՛րքան յաճախ կը խօսի: Մէնձինի բանաստեղծը՝ բանաստեղծները չի հաւնոշներուն և պախարակողներուն դէմ խօսելով, իրեն զգայմունքները ցած ըլլալը բաղդատութիւններէն և նմանութիւններէն կը հասկըցվի:

Գ Լ Ո Խ Գ

Խօսքին բարոյական պարագայները։

1 • ՆԵՐՔԻՆ ԳԱՐԱԳԱՅՆԵՐ

Ինչպէս որ գործքով՝ նոյնպէս խօսքով ալ մէկուն կամ ուրիշներուն դէմ բաներ կըլլան ըլլալ։ Խօսք կայ որ՝ պարկեշտ և ամօթխած և համեստ կերպովը կը զրուցվի • խօսք ալ կայ որ՝ մին և նոյն բանը բացատրելով խօսողին անպարկեշտ և անամօթ մարդ ըլլալը կը յայտնէ։ Բարոյական ճանաչողութեան լինչպէս ըլլալը՝ ասանկ բաներուն ընտրութենէն կը հասկըցվի։ Բարեկիրթ և պարկեշտ մարդը՝ պարկեշտ խօսքեր կը խօսի • անպարկեշտ և վերջ մարդը՝ իր բարքին համեմատ խօսքեր կը գըտնէ խօսելու։

Պլուֆֆօն բնագէտը՝ կենդանեաց ծնանելուն վրայ անանկ փիլիսոփայական ճանրութիւնով և վայելչութեամբ և վեհութեամբ կը խօսի որ՝ կըրնան ծանր գլուխ խելայլ մարդիկ ալ կարդալ և բնութեան գաղտնիքը սորվիլ, պարկեշտութեան ալ ամենևին չի դըպչիր։ Աւոր հակառակ, բարոյական գրող անանկ հեղինակներ կան՝ որ ուրախ խրատներ կարդալու մարդ կամըչնայ, և գրողին անամօթութեանը վրայ կը զարմանայ։

Թե որ կուզես իմանալ թէ այս ոք բանաստեղծը բարոյական ճանաչողութիւն աղէկ ունի՞մ, պարկեշտութիւնը ի՞նչ ըլլալը գիտե՞մ, և ի՞նչպէս գիտէ, անոր սիրոյ վրայ գրած բանաստեղծութիւններուն մէջ՝ ստորագրութիւն ըրած տեղերը կարդա։ Ամէնէն աղնիւը և փափուկը՝ ականջի և աչքի զգայարանքներէն անդին չանցնիլը • պարկեշտութեամբ սահմանը անցածին պէս այս երկու զգայարանքները քիչ կուգան • շօշափելիքն ալ օգնութիւն կառնէ • այն առեղը պարկեշտ մարդոյ աչքին առաջը այն բանաստեղծութիւնը համը կը փախցընէ։

Խօսքին վայելչութիւնը և համեստութիւնը կը պահանջէ որ՝ երկդիմի բան (թէձնիս), կամ բռնազանցներու մէջ միայն վայելուչ լիրբ խօսքեր, և անպարկեշտ կատակները (շախաները) չըլլայ • որ պարկեշտութեան սորվող մարդուն գլխուն զարնելու պէս կուգան ասանկ բաները։ Բառնի բանաստեղծը աղնուական սեպված քանի մի ասպետներուն այս պակասութիւն կուտայ որ՝ կինը մը տեսածնելնուն պէս՝ որպէս թէ երարու հետ խօսելով՝ երկդիմի խօսքերով այն կինը կամըչցընէին, և ասկայ երեսնց մէկ զուարճութիւնը կուգար։ Ուամիկ ժողովրդոյ խօսվածքներուն մէջ լեցուն են ասանկ երարու դէմ չելու և երար խայտառակելու և համբաւնին վար զարնելու խօսքեր։ Ինկլիզներուն ուամիկները՝ հասարակ խօսակցութեան մէջ երեսնց բարեկամները դժոխք կը խըրկեն • դատապարտելու ըսելը՝ երեսնց սովորական կատակն է։ Բանա-

կան կենդանիներուն կարգէն կը հանեն, անխօսելու ըսելով. անկէց ետքը որակութիւննին կը հարցընեն. ի՞նչպէս ես, աղէկ ես, և այլն: Իդալիայի մէկ քաղաքի մը մէջ ռամիկներուն սովորութիւնն է երբոր բոզի տղայ կանչել. խօսքերնուն մէջն ալ գլխէ գլուխ սասանկ նախատական և անամօթ բառեր պակաս չեն: Ասոնցմէ ետքը կուգան դէպչելու և նախատինք բերելու նմանութիւնները: Խոզ առնող ծախող մարդ մը՝ ագարակ մը կերթայ խոզ առնելու. ագարակին տնտեսին (չինթալիկ քեահեահին) քովը աղջիկները կը տեսնէ և կըսէ. թէ որ խոզերդ ալ աղջիկներուդ պէս աղվոր ըլլային՝ պատուական խոզեր ունեցած պիտի ըլլաս: Անվայել և դպչող խօսք է այս, մանաւանդ աղջիկներուն:

2. ԱՐՏԱՔԻՆ ՊԱՐԱԳԱՅՆԵՐ

ա. Ա՛էկ խօսակցութեան մը կամ ընկերութեան մը մէջ երկու հոգի ուրիշներուն չի հասկըցած լեզուով իրարու հետ խօսինին՝ ծանր անքաղաքավարութիւն ըրած կըլլան երեք պատճառով:

1. Անանկ կը յուսցընեն որ հոն գըտնըվողները չեն վատահիր. կամ անոնց հոն գըտնըվիլը չեն հոգ ըներ, հոն չեղածի պէս կը սեպեն:

2. Իրենց խօսած լեզուն չի գիտնալնին՝ անոնց

երեսը զարնելու պէս է։

3. Գլոնըվոշներուն փափաքը մը կուգայ հասկըցնալու՝ թէ խօսածնին ի՞նչ բանի վրայ է. և այս փափաքը չի լեցվելը կը լալայ։

Բ. Այս պատճառներուս համար անկաճէ անկաճ խօսիլնալ անքաղաքավարութիւն է. ուրիշ մը նալ մեր անկաճն ի վար խօսելնէ՝ մըտիկ ընել պէտք չէ։ Մէկը քու անկաճիդ բանը ըսէ և ըսածը ծածուկ ձնալու բան չէ նէ՝ դուն անոր պատասխանը բարձր ձայնով տուր որ ամէնն ալ հասկընան։ Թէ որ մէկուն անկաճն ի վար խօսած աւեներդ ուրիշներուն լըսելէն զգուշանալ կըկընես, քըմծիծաղ ընես, և մէկ ուրիշի մը երես նայելնէ՝ նշան կուտաս որ ըրած խօսքըդ այն մէկին համար կամ տրտունջէ, կամ բամբասանք կամ զրպարտութիւն, կամ անոր դէմ և անիկայ ավելու խօսք մը։

Գ. Մարդոյս խելքն ալ կը հասնի քանի մի քաղաքավարական զրուցվածքներու, և ուրիշէ վար ինք զինք սեպած կըկընելու խօսքերու, որ մարդավարութիւնը սասնկ բաները մեծնալ ըսել կուտայ պըզտիկներուն առաջը։ Եւ սովորութիւն եղած ըլլալուն համար ատիճանի մեծութեան նալ ջնաս չունի, պըզտիկութիւն չի բերէր։ Սասնկ են այս խօսքերըս. || Թողութիւն ըրէ՛ որ ըսեմ. անխոհեմութեան նեղէ. կաղաչեմ այս շընորհըս ինծի ըրէ՛, և այլն։

Դ. Մէկը բանը խօսած աւեներ՝ աւոր աղէկը եա գիտեմ ըսելով, խօսքը անոր բերնէն կափշտա-

կելը՝ անհերքելի հպարտութիւնն մըն է. միայն կըսեմ որ ըլլայ՝ երբ որ գլանըվոշները մեկ բանին ալեկը գլուխնալ ուզեն. աղեկը չի գլուցողը պատմէն՝ պէտք է գլուցողմը անոր տեղը խօսի։

Ե. Թէ որ համեստ և զուարճալի խօսքերով ընկերութիւնը շէն պահող մարդէն շնորհակալ ըլլալ պէտք է նէ՝ Հվէտի Քրիստինա թագուհին ըրածը շատ անքաղաքավար բան էր. որ թէ որ մեկը իր ներկայութեանը զուարճալի և պարապայներուն յայտնար բանմը պատմեր նէ՝ աղեկ չիշողութիւն ունիս ելեր ըսելով՝ ցամաք կերպովմը կը գովեր անիկա։

Զ. Խօսակցութի սկըսելէն ետքը յարգի մարդմը գայ նէ՝ խօսուլին պարտականութիւնն է մինչև անոր եկած աւեռնը եղած խօսքերը համառօտմը անցնիլ, որ այն նոր եկողնալ կարենայ խօսքի մէջ մըտնել, օտարի պէս չի կենայ։

Է. Դուրսէն եկողնալ չի վայլեր՝ թէ որ առաջկուց գտնըվոշներուն աստիճանը իրմէ վար է նէ՝ հարցընել թէ խօսքերնիդ ի՞նչէր. միայն կըրնայ աղաչել որ՝ խօսքերնին շարունակեն. վախճանը ինչ ըլլալը հասկընալ ուզելը՝ անվայելուչ անքաղաքավարութիւն է։

[3 հ.]

Ա
808

